

ВУЗФ
Финанси, застраховане,
бизнес, предприемачество
и иновации

проф. Методи Христов
доктор на икономическите науки

ОСНОВИ НА ФИНАНСИТЕ

учебно помагало
(четвърто преработено издание)

**ВИСШЕ УЧИЛИЩЕ ПО ЗАСТРАХОВАНЕ И ФИНАНСИ
С О Ф И Я**

проф. Методи Христов
доктор на икономическите науки

ОСНОВИ НА ФИНАНСИТЕ
(учебно помагало)

четвърто преработено издание

С О Ф И Я
2 0 2 1

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Григорий Вазов, главен редактор

доц. д-р Радостин Вазов, зам. главен редактор

проф. д.ик.н. Методи Христов

проф. д.ик.н. Виржиния Желязкова

проф. д-р Радослав Габровски

проф. д-р Даниела Бобева

проф. д-р Емилия Миланова

проф. д-р Григор Димитров

доц. д.ик.н. Красимир Тодоров

доц. д-р Станислав Димитров

доц. д-р Даниела Илиева

ас. д-р Виктория Гацова

© ВУЗФ, Издателство „Св. Григорий Богослов“, 2022

ISBN 978-619-7622-23-2

СЪКРАТЕНО СЪДЪРЖАНИЕ

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

8

Тема първа
ПРОИЗХОД, СЪЩНОСТ, ФУНКЦИИ, РОЛЯ НА ПАРИТЕ И
ВИДОВЕ ПАРИ

9

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

10

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

11

1.1. ПРОИЗХОД НА ПАРИТЕ

12

1.2. СЪЩНОСТ НА ПАРИТЕ

13

1.3. ФУНКЦИИ НА ПАРИТЕ

14

1.4. РОЛЯ НА ПАРИТЕ

15

1.5. ВИДОВЕ ПАРИ

16

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

23

Тема втора
ТЪРСЕНЕ И ПРЕДЛАГАНЕ НА ПАРИ

24

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

25

2.1 ТЪРСЕНЕ НА ПАРИ

26

2.2. ПРЕДЛАГАНЕ НА ПАРИ

32

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

38

	Тема трета ОБЕЗПЕЧЕНИЕ, ПОКУПАТЕЛНА СИЛА, КОНВЕРТИРУЕМОСТ, СТОЙНОСТ НА ПАРИТЕ И ПАРИЧНИ АГРЕГАТИ	39
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	40
3.1.	ОБЕЗПЕЧЕНИЕ НА ПАРИТЕ	41
3.2.	ПОКУПАТЕЛНА СИЛА НА ПАРИТЕ	43
3.3.	КОНВЕРТИРУЕМОСТ НА ПАРИТЕ	45
3.4.	СТОЙНОСТ НА ПАРИТЕ ВЪВ ВРЕМЕТО	49
3.5.	ПАРИЧНИ АГРЕГАТИ	51
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	54

	Тема четвърта ПАРИЧЕН ОБОРОТ	55
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	56
4.1.	СЪЩНОСТ, СЪСТАВ И СТРУКТУРА НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ	57
4.2.	СКОРОСТ НА ДВИЖЕНИЕТО НА ПАРИТЕ	60
4.3.	БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ	61
4.4.	МЕТОДИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ	73
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	77

	Тема пета ПАРИЧНИ ПАЗАРИ И ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ	78
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	79
5.1	ПАРИЧНИ ПАЗАРИ	80
5.2	ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ	90
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	96

	Тема шеста ОСНОВИ НА БАНКОВОТО ДЕЛО И ПАСИВНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ	97
	ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	98
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	99
6.1	СЪЩНОСТ, ФУНКЦИИ, ОБХВАТ И СУБЕКТИ НА БАНКОВОТО ДЕЛО	100
6.2	ВЪЗНИКВАНЕ НА БАНКОВОТО ДЕЛО	104
6.3	БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА	105
6.4	БЪЛГАРСКИТЕ ТЪРГОВСКИ БАНКИ	109
6.5	ПАСИВНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ	117
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	127

	Тема седма АКТИВНИ И РАЗПЛАЩАТЕЛНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ	128
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	129
7.1	АКТИВНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ	130
7.2	РАЗПЛАЩАТЕЛНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ	147
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	157

	Тема осма ОСНОВИ НА ФИНАНСИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ТЯХНОТО ВЪТРЕШНО ФИНАНСИРАНЕ	158
	ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	159
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	160
8.1	ОСНОВИ НА ФИНАНСИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	161
8.2	ВЪТРЕШНО ФИНАНСИРАНЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	174
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	180

	Тема девета ВЪНШНО ФИНАНСИРАНЕ И ФИНАНСОВИ РЕЗУЛТАТИ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	181
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	182
9.1	ВЪНШНО ФИНАНСИРАНЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	183
9.2	ФИНАНСОВИ РЕЗУЛТАТИ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	190
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	205

	Тема десета ОСНОВИ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ И ДЪРЖАВНИТЕ ПРИХОДИ	206
	ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	207
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	208
10.1.	СЪЩНОСТ, ФУНКЦИИ, ОБХВАТ И СУБЕКТИ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ	209
10.2.	ДЪРЖАВНИЯТ СЕКТОР В ИКОНОМИКАТА	213
10.3.	ДАНЪЧНИ ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ	216
10.4.	НЕДАНЪЧНИ ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ	225
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	226

	Тема единадесета ОСНОВИ НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И БЮДЖЕТНАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ	227
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	228
11.1.	ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИТЕ	229
11.2.	БЮДЖЕТНАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ	241
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	248

	Тема дванадесета ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО И ОСИГУРЯВАНЕТО	249
	ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	250
	ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ	251
12.1.	ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО	252
12.2.	ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ	259
12.3.	ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА ЗДРАВНОТО ОСИГУРЯВАНЕ	265
	КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ	267

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

Христов, М., Основи на финансите, (учебно помагало), ВУЗФ, София, 2021

Вачков, Ст. и колектив, Въведение във финансите, Варна, 2011

Лилова, Р. и колектив, Финанси, СА „Д. А. Ценов“, 2015

Манов, Б., Основи на финансите, София, 2012.

Николова, Н., Основи на финансите, София, 2009

Тема първа
ПРОИЗХОД, СЪЩНОСТ, ФУНКЦИИ, РОЛЯ НА ПАРИТЕ И
ВИДОВЕ ПАРИ

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Кейнс, Дж. М., Обща теория на заетостта, лихвата и парите, София, 2001

Мишкин, Фредерик, Теория на парите, банковото дело и финансовите пазари, София, 2014

Младенов, М., Пари. Банки. Кредит, София, 2015

Уедърфорд, Джак, История на парите, София, 2001

Христов, М. и Христов. Ст., Книга за парите, В.Търново, 2002

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

**След усвояването на тази тема
Вие ще можете да:**

- ◆ разширите представите си за произхода на парите;
  - ◆ дефинирате същността на парите;
  - ◆ разграничавате функциите на парите;
- ◆ разширите представите си за ролята на парите;
  - ◆ разграничавате основните видове пари;
- ◆ разграничавате разновидностите на кредитните пари;
  - ◆ разширите представите си за наличните пари;
- ◆ разширите представите си за парите по сметки (безналичните пари);
  - ◆ разширите представите си за електронните пари;
  - ◆ разширите представите си за книжните пари.

1.1. ПРОИЗХОД НА ПАРИТЕ

Произходът на парите трябва да се свързва с възникването на стокното производство, появата на необходимост от размяна на стоките и достигане на нейната парична форма.

☺ **Кога възниква стокното производство?** → то възниква:

- на определен етап от развитието на производството;
- след появата на необходимост от размяна на стоките.

☺ **Защо е необходима размяна на стоките?** → тя е необходима:

- поради свръхпроизводство за едни производители;
- недостиг на производство за други производители.

☺ **През какви форми преминава размяната на стоки?** → тя преминава през:

- **случайна форма**, т.е. размяна на една стока с друга;
- **разгъната форма**, т.е. разширение на случайната форма;
- **всеобща форма**, т.е. обособяване на различни стоки за по-широка размяна (сол, слонова кост и др.);
- **парична форма**, т.е. налагане на благородните метали като парична стока (златото, среброто и др.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представлява бартерната размяна?
2. Кога има монометализъм и кога – биметализъм?

1.2. СЪЩНОСТ НА ПАРИТЕ

По своята същност парите представляват стока, която има способността да бъде всеобщ еквивалент, платежно средства и алтернативно средство за съхраняване на стойност.

☺ **Кои елементи от съдържанието на стоката пари определят тяхната същност?** → това са нейните главни елементи.

☺ **Кои са главните елементи от съдържанието на стоката пари?** → това са елементите:

- **всеобщ еквивалент**, т.е. те са стока, притежаваща способността да застава срещу всички останали стоки и да изравнява своята стойност със стойността на всяка друга стока;
- **платежно средство**, т.е. те са стока, която е призната като всеобщо средство за плащане и с нея могат да се издължават всички стокови и нестокови парични задължения;
- **средство за съхраняване на стойност**, т.е. те са стока, чрез която може да се съхранява стойност като алтернативна форма на богатство.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представлява стойността?
2. Какви рискове крият парите когато чрез тях се съхранява стойност?

1.3. ФУНКЦИИ НА ПАРИТЕ

Парите изпълняват пет функции: мярка на стойността, средство за обръщение, платежно средство, средство за съхраняване на стойност и световни пари.

☺ **Кои са класическите представи за функциите на парите?** → според тях това са функциите:

- **мярка на стойността**, т.е. чрез парите се измерва стойността и се определят цените на стоките;
- **средство за обръщение**, т.е. парите опосредстват движението на стоките;
- **платежно средство**, т.е. с пари се погасяват отложени стокови плащания и нестокови парични задължения;
- **средство за съхраняване на стойност**, т.е. с пари се натрупва богатство;
- **световни пари**, т.е. съвкупността от изброените функции в рамките на международните парични отношения.

☺ **Кои са съвременните представи за функциите на парите?** → според тях това са функциите:

- **разчетна единица**, която е синонимна на функцията "мярка на стойността";
- **платежно средство**, която покрива функциите "средство за обръщение" и "платежно средство";
- **средство за съхраняване на стойност**, която е свързана с натрупването на богатство.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е разликата между двете представи за функциите на парите – формална или по същество?
2. Защо при съвременните представи няма функцията "световни пари"?

1.4. РОЛЯ НА ПАРИТЕ

Ролята на парите намира израз в резултатите, които се получават при изпълнението на техните функции.

- ☺ **Каква е ролята на парите в тяхната функция “мярка на стойността”?** → чрез тази функция се създават условия за измерване на стойността и определяне на цените на стоките и услугите.
- ☺ **Каква е ролята на парите в тяхната функция “средство за обръщение”?** → чрез тази функция се създават условия за движение на стоките и услугите от производителите до потребителите.
- ☺ **Каква е ролята на парите в тяхната функция “платежно средство”?** → чрез тази функция се създават условия за ликвидирани парични задължения.
- ☺ **Каква е ролята на парите в тяхната функция “средство за съхраняване на стойност”?** → чрез тази функция се създават алтернативни условия за натрупване на богатство.
- ☺ **Каква е ролята на парите в тяхната функция “световни пари”?** → чрез тази функция се създават условия за постигане на резултатите от всички останали функции, но в рамките на междудържавните парични отношения.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е макроикономическата роля на парите?
2. Каква е микроикономическата роля на парите?

1.5. ВИДОВЕ ПАРИ

1.5.1. Основни видове пари

**Към основните видове пари спадат:
стоковите пари, кредитните пари и квази парите.**

- ☺ **С какви пари започва еволюцията на парите?** → тя започва със стоковите пари, т.е. с парите, които със собствената си стойност изпълняват паричните функции.
- ☺ **Кой вид пари замества стоковите пари?** → стоковите пари се заместват от кредитните пари, т.е. от парите, които с представителна (наложена) стойност изпълняват паричните функции.
- ☺ **Какво представляват квази парите?** → това е дискуссионен въпрос, по който има две основни мнения, т.е. че това са:
  - срочни кредитни пари;
  - ценни книжа, имащи способността да изпълняват парични функции (полици, акции, облигации и др.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са причините за появата на кредитните пари?
2. Кои са причините за появата на квази парите?

1.5.2. Видове и подвидове кредитни пари

Съвкупността от кредитни пари, запазвайки своята същност, включва в себе си както основни видове, така и съответни подвидове.

- ☺ **Кои са основните видове кредитни пари?** → това са наличните пари, парите по сметки (безналичните пари), електронните пари и книжните пари.
- ☺ **Какви подвидове налични пари има?** → това са монетите и банкнотите.
- ☺ **Какви подвидове пари по сметки (безналични пари) има?** → това са безсрочните пари по сметки и срочните пари по сметки.
- ☺ **Какви подвидове електронни пари има?** → това са електронните портфейли (портмонета) и мрежовите електронни пари.
- ☺ **Какви подвидове книжни пари има?** → това са части от монетите, банкнотите, парите по сметки (безналичните пари) и електронните пари.

☺ Допълнителни въпроси:

1. На какво се дължи голямото разнообразие от кредитни пари?
2. Какво е бъдещето на отделните видове и подвидове кредитни пари?

1.5.2.1. Монети

Монетите са налични пари, които са произведени от метал и първоначално са били стокови пари, а след това доминират като кредитни пари.

☺ **Кога възникват монетите?** → те възникват:

- през VII век преди новата ера в царство Лидия (днес това е част от територията на Турция);
- като по-добре оформени парични знаци - през III в. пр. н. е., т.е. при тяхното производство в храма “Юнона Монета” – Рим.

☺ **Какви други особености притежават монетите?** → те имат:

- кръгла или многоъгълна форма;
- аверс, т.е. лицева страна;
- реверс, т.е. обратна страна;
- проба, даваща представа за благородния метал в тях;
- лигатура, даваща представа за неблагородния метал в тях;
- ремедиум, даващ представа за допустимото отклонение от пробата.

☺ **Какви видове монети има?** → известни са:

- пълноценни и непълноценни (билонни) монети;
- разменни и юбилейни монети.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват купюрният строеж и купюрната структура на монетите?
2. Къде се произвеждат българските монети сега?
3. Каква форма са имали монетите при тяхното възникване?

1.5.2.2. Банкноти

Банкнотите са кредитни налични пари, които са произведени от специална хартия или пластмаса.

- ☺ **Къде и кога възникват банкнотите?** → те възникват в:
  - Китай през средновековието (X-XIV.);
  - Европа (Англия, Франция, Холандия, Италия и пр.) през XVII- XVIIIв., като регламентирани от държавата емисии.

- ☺ **Как възникват банкнотите?** → те възникват като хартиени депозитни разписки (полицы), издадени от сарафите.

- ☺ **Какви други особености притежават банкнотите?** → те имат вградени метални нишки, водни знаци, микротекстове, променящи се цветове и пр.

- ☺ **Какви видове банкноти са известни?** → известни са заменяеми и незаменяеми банкноти.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представляват купюрният строеж и купюрната структура на банкнотите?
2. Къде се произвеждат българските банкноти сега?
3. Защо при банкнотите, в сравнение с монетите, се полагат повече усилия за защита?
4. Защо банкнотите за разлика от монетите се използват и като международни парични знаци?

1.5.2.3. Пари по сметки (безналични пари)

Парите по сметки (безналичните пари) са кредитни пари, чийто физически образ е само записването по сметки.

- ☺ **Кога, в рамките на еволюцията на парите, възникват парите по сметки (безналичните пари)?** → те възникват след възникването на банковите институции, т.е. през средновековието (XV-XVIIв.), в резултат на развитието на парите и свързаните с тях икономически субекти.
- ☺ **Имат ли парите по сметки (безналичните пари) номинални стойности, аналогични с номиналните стойности на наличните пари?** → не, техните номинални стойности варират от единица до безкрайност.
- ☺ **За какъв срок от време се приемат срочни пари по сметки (срочни безналични пари)?** → съществуват **стандартни срокове** (един месец, 3 месеца, 6 месеца, една година и др.) и **нестандартни срокове** (подневни, една седмица, 10 дни и др.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо нараства относителният дял на парите по сметки (безналичните пари)?
2. Възможно ли е част от парите по сметки (безналичните пари) да се третира като квази пари?
3. От какво зависи срокът, за който се натрупват съставните части на съвкупността от пари по сметки (безналични пари)?

1.5.2.4. Електронни пари

Електронните пари са кредитни пари, които възникват след създаването на възможности за електронно движение на парите.

- ☺ **Кои кредитни пари могат да бъдат отнесени към електронните пари?** → това е дискуссионен въпрос, но има твърдения, че това са:
- пари, които се движат по електронен път извън банковите институции;
  - електронно съхранена предплатена парична стойност върху технически носители, която позволява нейното широко използване за извършване на покупки или финансови трансакции, без да е необходима пряка връзка с банкови сметки.
- ☺ **Какво представляват електронните портфейли (портмонета) като разновидност на електронните пари?** → те са особен вид пластмасови карти, съхраняващи предплатена парична стойност, могат да се употребяват до изчерпване на тази стойност или след нейното попълване и създават по-голяма сигурност и удобства.
- ☺ **Какво представляват мрежовите (софтуерните) електронни пари?** → те са софтуерни продукти, които позволяват предплатената електронна стойност да бъде трансферирана чрез специални комуникационни мрежи, извън банковите институции. Към тях спадат:
- **регулираните** от емисионните (централните) банки софтуерни електронни пари (CyberCash, Transcard и др.);
  - **нерегулираните** от емисионните (централните) банки виртуални софтуерни електронни пари (криптовалути) като биткойни (малки монети) и пр.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кое от посочените по-горе твърдения за същността на електронните пари може да се подкрепи и защо?
2. Какви са бъдещите възможности електронните пари да се превърнат в доминираща форма на кредитни пари?

1.5.2.5. Книжни пари

Характер на книжни пари могат да имат всички описани до тук видове кредитни пари.

- ☺ **Могат ли книжните пари да се отъждествяват с парите, които са произведени от хартия?** → не, материалът от който са произведени парите, не може да бъде признак за причисляването на част от тях към тази разновидност на кредитните пари.
- ☺ **Кои са критериите, според които част от кредитните пари могат да се третираат като книжни пари?** → това е преди всичко липсата на обезпечение.
- ☺ **Кога се появява нужда от предлагане на книжни пари?** → това се налага при влошени икономически условия и преди всичко когато се появят бюджетни дефицити.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможна ли е появата на книжни пари в условията на валутен борд?
2. Какви икономически деформации могат да предизвикат книжните пари?
3. Възможно ли е наличието на книжни пари в условията на високо развита пазарна икономика?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

ЕЛЕКТРОННИ ПАРИ

КВАЗИ ПАРИ

КНИЖНИ ПАРИ

КРЕДИТНИ ПАРИ

НАЛИЧНИ ПАРИ

ПАРИ ПО СМЕТКИ

РОЛЯ НА ПАРИТЕ

СТОКОВИ ПАРИ

СЪЩНОСТ НА ПАРИТЕ

ФУНКЦИИ НА ПАРИТЕ

Тема втора
ТЪРСЕНЕ И ПРЕДЛАГАНЕ НА ПАРИ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ вникнете по-дълбоко в търсенето и предлагането на кредитни пари;
- ◆ разширите представите си за количествената теория за парите;
- ◆ придобие по-пълна представа за еволюцията на теориите за търсенето на пари;
- ◆ вникнете по-дълбоко в представата на К. Маркс за търсенето на пари;
- ◆ разкриете възможностите за установяване на търсенето на пари чрез уравнението на размяната на Ървинг Фишер;
- ◆ придобие по-пълна представа за уравнението на предпочитанието към ликвидност при търсенето на пари на Джон Кейнс;
- ◆ разкриете възможностите на уравнението на търсенето на активи при търсенето на пари на Милтън Фридман ;
- ◆ получите представа за емисията на налични пари;
- ◆ получите представа за мултипликацията на пари по сметки;
- ◆ разкриете възможностите и ролята на депозитния и паричния мултипликатор при предлагането на пари.

2.1. ТЪРСЕНЕ НА ПАРИ (КОЛИЧЕСТВЕНА ТЕОРИЯ ЗА ПАРИТЕ)

2.1.1. Обща характеристика

„Тъй като количествената теория за парите ни казва колко пари се държат при дадена величина на съвкупния доход, тя фактически е теория за търсенето на пари.“ (Мишкин, Фр. Теория на парите, банковото дело и финансовите пазари, София, 2014, с.502)

- ☺ **Кои субекти търсят пари?** → това са физическите и юридическите лица, които имат способността да си служат с пари.

- ☺ **Кои са мотивите за търсене на пари?** → парите се търсят преди всичко за:
  - плащания (**транзакционни мотиви**);
  - покриване на неотложни нужди (**осигурителни мотиви**);
  - натрупване на богатство (**спекулативни мотиви**).

- ☺ **Каква еволюция претърпява количествената теория за парите?** → тя преминава през следните основни етапи:
  - **възникване**, което става през XVIII - XIXв. (Шарл Монтескьо, Давид Юм, Карл Маркс и др.);
  - **уравнение на размяната**, което се появява в началото на XXв. (Ървинг Фишер);
  - **уравнение на предпочитанието към ликвидност**, което се появява в началото на XXв. (Джон Мейнард Кейнс);
  - **уравнение за търсене на активи**, което се появява през втората половина на XXв. (Милтън Фридман).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са субектите, които не могат да си служат с пари?
2. За какви плащания се търсят пари?

2.1.2. Необходимо количество пари (Карл Маркс)

Необходимото (търсеното) количество пари според К. Маркс се намира в непосредствена зависимост от функциите, които изпълняват парите, притежавани от икономическите субекти.

☺ Колко пари са необходими за функцията “средство за обръщение” (НКП1)? → това може да се установи чрез следващата формула:

$$\text{НКП1} = \frac{\Sigma\text{СЦ} - \Sigma\text{СПК}}{\text{БОП1}}$$

$$\text{НКП1} = f(+\Sigma\text{СЦ}, -\Sigma\text{СПК}, -\text{БОП1})$$

където: $\Sigma\text{СЦ}$ е сума на стоковите цени; $\Sigma\text{СПК}$ – сума на стоките продадени на кредит; БОП1 – брой на оборотите на парите в тази функция и f – функция.

☺ Колко пари са необходими за функциите “средство за обръщение” и “платежно средство” (НКП2)? → това може да се установи чрез следващата формула:

$$\text{НКП2} = \frac{\Sigma\text{СЦ} - \Sigma\text{СПК} + \Sigma\text{СНП} + \Sigma\text{НСП} - \Sigma\text{ВПП}}{\text{БОП2}}$$

$$\text{НКП2} = f(+\Sigma\text{СЦ}, -\Sigma\text{СПК}, +\Sigma\text{СНП}, +\Sigma\text{НСП}, -\Sigma\text{ВПП}, -\text{БОП2})$$

където: $\Sigma\text{СНП}$ е сума на стоки с настъпил падеж; $\Sigma\text{НСП}$ – сума на нестокови плащания; $\Sigma\text{ВПП}$ – сума на взаимно погасяващи се плащания и БОП2 – брой на оборотите в двете функции.

2.1.2. Необходимо количество пари (Карл Маркс) (продължение)

☺ Колко пари са необходими за функциите “средство за обръщение”, “платежно средство” и “средство за съхраняване на стойност” (НКПЗ)? → това може да се установи чрез следващата формула:

$$\text{НКПЗ} = \text{НКП2} \pm \text{S-do (ccc)}$$

$$\text{НКПЗ} = f [+ \Sigma \text{СЦ}, - \Sigma \text{СПК}, + \Sigma \text{СНП}, + \Sigma \text{НСП}, - \Sigma \text{ВПП}, - \text{БОП2}, \pm \text{S-do (ccc)}]$$

където: **S-do (ccc)** е салдо от функцията “средство за съхраняване на стойност”.

☺ Колко пари са необходими за всички функции на парите (НКП4)? → това може да се установи чрез следващата формула:

$$\text{НКП4} = \text{НКПЗ} \pm \text{S-do (cn)}$$

$$\text{НКП4} = f [+ \Sigma \text{СЦ}, - \Sigma \text{СПК}, + \Sigma \text{СНП}, + \Sigma \text{НСП}, - \Sigma \text{ВПП}, - \text{БОП2}, \pm \text{S-do (ccc)}, \pm \text{S-do (cn)}]$$

където: **S-do (cn)** е салдо от функцията “световни пари”.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е зависимостта на необходимото количество пари от функцията “мярка на стойността”?

2. Какво представляват взаимно погасяващите се плащания ($\Sigma \text{ВПП}$)?

2.1.3. Уравнение на размяната (Ървинг Фишер – 1867/1947)

Чрез уравнението на размяната се прави опит за разкриване на зависимостта на количеството на парите от скоростта на тяхното обръщение, стоковите цени и количеството на стоките.

☺ Какъв математичен вид има уравнението на размяната? → то има следващия вид:

$$M * V \equiv Q * P$$

където: M е парична маса; V – скорост на движение на парите (брой обороти); Q – количество на стоките и P – цени на стоките.

☺ На какво е равно количеството на парите според уравнението на размяната и каква е функционалната зависимост на това количество? → това може да се установи чрез следващите формули:

$$Q * P$$

$$M \equiv \frac{\quad}{V};$$

$$M = f(+Q, +P \text{ и } -V)$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Могат ли V и Q да се приемат за константни величини?
2. Количеството на парите ли зависи от равнището на цените или обратно?

2.1.4. Уравнение на предпочитанието към ликвидност (Джон Кейнс – 1883/1946)

Чрез уравнението на предпочитанието към ликвидност се прави опит да се установи функционалната зависимост на търсенето на пари от равнището на лихвените проценти и реалните доходи.

☺ Какъв математичен вид има уравнението на предпочитанието към ликвидност? → то има следващия вид:

$$M = f(I, Y)$$

където: M е търсена парична маса; f – функция; I – лихвени проценти и Y – реални доходи.

☺ Каква е функционалната зависимост на търсеното количество парична маса от лихвените проценти? → тази зависимост е **обратнопропорционална**, т.е. с нарастването на лихвените проценти търсенето на пари намалява и обратно.

☺ Каква е функционалната зависимост на търсеното количество парична маса от реалните доходи? → тази зависимост е **правопропорционална**, т.е. с нарастването на реалните доходи търсенето на пари се увеличава и обратно.

☺ **Допълнителен въпрос:**

1. Чрез уравнението на предпочитанието към ликвидност вземат ли се под внимание всички фактори, от които зависи търсенето на пари?

2. Защо вниманието при тази теория се насочва към лихвените проценти и реалните доходи?

2.1.5. Уравнение на търсенето на активи (Милтън Фридман – 1912/2006)

Чрез уравнението на търсене на активи се прави опит да се установи функционалната зависимост на търсенето на пари от постоянните доходи и очакваната възвръщаемост при облигациите, акциите, стоките и парите.

☺ Какъв математичен вид има уравнението на търсенето на активи? → то има следващия вид:

$$M=f [Y_p, (r_b-r_m), (r_e-r_m), (\pi_e-r_m)]$$

където: M е търсена реална парична маса; Y_p - мярка за богатство (постоянен доход); r_b – очаквана възвръщаемост при облигациите; r_m – очаквана възвръщаемост при парите; r_e – очаквана възвръщаемост при акциите и π_e – очаквана възвръщаемост при стоките.

☺ Каква е функционалната зависимост на търсената реална парична маса от избраните фактори? → тази зависимост е **правопропорционална** при постоянните доходи и по-голяма възвръщаемост на парите, а **обратнопропорционална** при по-голяма възвръщаемост на облигациите, акциите и стоките в сравнение с възвръщаемостта на парите.

☺ **Допълнителен въпрос:**

1. Чрез уравнението на търсенето на активи вземат ли се под внимание всички фактори, от които зависи търсенето на пари?
2. Защо вниманието при тази теория се насочва към търсенето на активи?

2.2. ПРЕДЛАГАНЕ НА ПАРИ

2.2.1. ПРЕДЛАГАНЕ НА НАЛИЧНИ ПАРИ

2.2.1.1. Емисионен резултат

Емисионният резултат дава представа за количеството на парите, които обслужват икономическите субекти в даден момент, спрямо друг, предхождащ го момент.

☺ **Какво представлява емисионният резултат?** → той е показател, даващ представа за запазването или изменението на количеството на парите, които обслужват икономическите субекти.

☺ **Кои са възможните състояния на емисионния резултат?** → той може да показва:

- **емисия на пари**, т.е. увеличение на количеството на парите;
- **изтегляне на пари от обръщение**, т.е. намаление на количеството на парите;
- **нулево състояние**, т.е. запазване на количеството на парите.

☺ **Как се движи количеството на наличните пари, приемащи формата на монети и банкноти?** → това се вижда от следващата таблица:

Производство на налични пари →	Наличности в запасните каси на банките →	Наличности в оборотните каси на банките →	Наличности в икономичес- ките субекти
---	---	--	--

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи промяната в количеството на наличните пари?
2. Възможно ли е аналогично движение на парите по сметки (безналичните пари)?

2.2.1.2. Примерни баланси на емисионна банка

Промените в количеството на налични пари най-точно се установява чрез ежедневно съставяните счетоводни баланси на емисионните банки.

Показатели	Ден 1	Ден 2	Разлика (±)
I. АКТИВИ			
1. Нетни валутни резерви (ΣНВР)	1 500	2 200	+ 700
2. Нетни кредити на държавата (ΣНКд)	500	1 500	+ 1 000
3. Нетни кредити на търговските банки (ΣНКтб)	7 500	7 000	- 500
4. Други активи ΣДА)	500	550	+ 50
Сума на актива	10 000	11 250	+ 1 250
II. ПАСИВИ (парична база)			
1. Налични пари (ΣНП)	6 000	6 750	+ 750
2. Задължителни минимални резерви (ΣЗМР)	4 000	4 500	+ 500
Сума на пасива	10 000	11 250	+ 1 250

$$\Sigma \text{НП} = \Sigma \text{НВР} + \Sigma \text{НКд} + \Sigma \text{НКтб} + \Sigma \text{ДА} - \Sigma \text{ЗМР}$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представляват нетните валутни резерви (ΣНВР)?
2. Какво представляват нетните кредити на държавата (ΣНКд)?
3. Какво представляват нетните кредити на търговските банки (ΣНКтб)?

2.2.2. ПРЕДЛАГАНЕ НА ПАРИ ПО СМЕТКИ

2.2.2.1. Мултипликация на парите по сметки

Мултипликацията на парите по сметки представлява процес на нарастване на тяхното количество чрез кредитиране, в рамките на банковата система.

ТБ „А“

Внесени пари на каса	100	Пари по сметки	100	100
ЗМР - 10 %	10			
Свободен остатък	90			
Кредит	90			

ТБ „Б“

		Пари по сметки от кредит	90	190
ЗМР 10%	9			
Свободен остатък	81			
Кредит	81			

ТБ „В“

		Пари по сметки от кредит	81	271
--	--	--------------------------	----	-----

и т.н.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кога завършва мултипликацията на парите по сметки?
2. Каква роля играе процентът на задължителните минимални резерви (змр) при мултипликация?

2.2.2.2. Депозитен мултипликатор

Депозитният мултипликатор (ДМ) е множител, с помощта на който се установява състоянието на депозираните пари по сметки.

☺ Как се изчисляват стойностите на депозитния мултипликатор? → това става чрез следващата формула:

$$\text{ДМ} = \frac{1}{\text{дзмр}}$$

където: дзмр е десетичен израз на процента на задължителните минимални резерви.

☺ Защо депозитният мултипликатор се изчислява така? → защото абсолютната сума на задължителните минимални резерви ($\Sigma\text{ЗМР} = 4\,000$ и $4\,500$) е производна от депозитната база на търговските банки ($\Sigma\text{ДБтб} = 40\,000$ и $45\,000$) и въпросния процент ($\text{змр} = 10\%$). Пример:

Ден 1

$$40\,000 * 10$$

$$\Sigma\text{ЗМР} = \frac{\quad}{100} = 4\,000$$

или: $\Sigma\text{ДБтб} = 4\,000 * 10 = 40\,000$

Ден 2

$$45\,000 * 10$$

$$\Sigma\text{ЗМР} = \frac{\quad}{100} = 4\,500$$

$$\Sigma\text{ДБтб} = 4\,500 * 10 = 45\,000$$

Разлика: $45\,000 - 40\,000 = + 5\,000$ → това е емисия на пари по сметки (депозитни пари).

☺ Допълнителни въпроси:

1. Върху каква база се прилага депозитният мултипликатор?
2. Кой определя процента на задължителните минимални резерви (змр)?

2.2.2.3. Връзка между депозитната база на търговските банки и задължителните минимални резерви

Връзката между депозитната база на търговските банки ($\Sigma\text{ДБтб}$) и задължителните минимални резерви ($\Sigma\text{ЗМР}$) първоначално се опосредства от процента на задължителните минимални резерви ($\% \text{ змр}$), а след това – от депозитния мултипликатор (ДМ).

$\Sigma\text{ДБтб} \rightarrow$	$\% \text{ змр} \rightarrow$	$\Sigma\text{ЗМР}$
40 000 40 000	10 20	4 000 8 000
$\Sigma\text{ДБтб}$	$\leftarrow \text{ДМ}$	$\leftarrow \Sigma\text{ЗМР}$
40 000 40 000	10 5	4 000 8 000

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво включва депозитната база на търговските банки ($\Sigma\text{ДБтб}$)?
2. Къде се намира ежедневната информация за сумата на задължителните минимални резерви ($\Sigma\text{ЗМР}$)?

2.2.2.4. Паричен мултипликатор

Паричният мултипликатор (ПМ) е множител, с помощта на който се установява състоянието на цялата парична маса, т.е. на наличните и депозитните пари.

☺ **Как се изчисляват стойностите на паричния мултипликатор?** → ако се пренебрегнат свръхрезервите на търговските банки, това става с помощта на следващата формула:

$$\text{ПМ} = \frac{1 + \text{кнп}}{\text{дзвр} + \text{кнп}}$$

където: кнп е коефициент на наличните пари, т.е. отношение на наличните към депозитните пари.

☺ **Защо паричният мултипликатор се изчислява така?** → защото предлаганата парична маса (ППМ) включва не само депозитните пари по сметки, но и наличните пари. **Пример:** при 10% задължителни минимални резерви и 0,15 коефициент на наличните пари, паричният мултипликатор ще бъде равен на 4,6, т.е.:

$$\text{ПМ} = \frac{1 + 0,15}{0,10 + 0,15} = 4,6$$

$$(11\ 250 * 4,6) - (10\ 000 * 4,6) = 5\ 750$$

от които:

- налични пари	=	+ 750
- пари по сметки	=	+ 5 000

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Върху каква база се прилага паричният мултипликатор?
2. Необходимо ли е успоредното използване на депозитния и паричния мултипликатор?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

ДЕПОЗИТЕН МУЛТИПЛИКАТОР

ЕМИСИОНЕН РЕЗУЛТАТ

КОЛИЧЕСТВЕНА ТЕОРИЯ ЗА ПАРИТЕ

НЕОБХОДИМО КОЛИЧЕСТВО ПАРИ

ПАРИЧЕН МУЛТИПЛИКАТОР

ПРЕДЛАГАНЕ НА ПАРИ

ПРЕДЛАГАНЕ НА НАЛИЧНИ ПАРИ

ПРЕДЛАГАНЕ НА ПАРИ ПО СМЕТКИ

ТЪРСЕНЕТО НА ПАРИ И ПРЕДПОЧИТАНИЕТО КЪМ ЛИКВИДНОСТ

ТЪРСЕНЕТО НА ПАРИ И УРАВНЕНИЕТО НА РАЗМЯНАТА

ТЪРСЕНЕТО НА ПАРИ И УРАВНЕНИЕТО НА ТЪРСЕНЕТО НА АКТИВИ

ТЪРСЕНО (НЕОБХОДИМО) КОЛИЧЕСТВО ПАРИ

Тема трета

**ОБЕЗПЕЧЕНИЕ, ПОКУПАТЕЛНА СИЛА, КОНВЕРТИРУЕМОСТ,
СТОЙНОСТ НА ПАРИТЕ И ПАРИЧНИ АГРЕГАТИ**

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на тази тема
Вие ще можете да:

- ◆ оценявате обезпечението на наличните пари и парите по сметки;
- ◆ разширите представите си за ценовите равнища;
- ◆ задълбочите познанията си за същността на покупателната сила на парите;
- ◆ придобиете способности за изчисляване на индексите за покупателната сила на парите;
- ◆ разширите представите си за златния паритет и паритета на покупателната сила на парите;
- ◆ разширите представите си за валутните курсове;
- ◆ задълбочите познанията си за стойността на парите във времето;
- ◆ придобиете способността да разграничавате количествата на парите и техните стойности;
- ◆ придобиете представа за паричните агрегати и техните съставни части;
- ◆ разграничавате разновидностите на паричната маса и нейното регулиране.

3.1. ОБЕЗПЕЧЕНИЕ НА ПАРИТЕ

3.1.1. Обезпечение на наличните пари

Обезпечението на наличните пари представлява покритие на същите с активи на емисионните (централните) банки.

- ☺ **Какво е качеството на обезпечението на наличните пари с нетните валутни резерви?** → то зависи от състава на въпросните резерви, т.е. от това каква част заемат валутите с по-висока и по-ниска покупателна способност.

- ☺ **Какво е качеството на обезпечението на наличните пари с нетни кредити на държавата?** → то зависи от това за какво държавата използва предоставените им пари (за производителни или непроизводителни разходи).

- ☺ **Какво е качеството на обезпечението на парите с нетни кредити на търговските банки?** → то зависи от това за какво търговските банки използват предоставените им пари и преди всичко от качеството на отпуснатите кредити.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Има ли други активи централната (емисионната) банка, които обезпечават наличните пари?

2. Как се обезпечават наличните пари в условията на валутен борд?

3.1.2. Обезпечение на парите по сметки

Обезпечението на парите по сметки представлява покритие на същите с активи преди всичко на търговските банки.

- ☺ **Какво представляват паричните средства като активи на търговските банки, които обезпечават парите по сметки?** → това е съвкупност от налични и безналични пари, с които разполагат тези банки.

- ☺ **Какво представляват отпуснатите кредити от търговските банки като активи, които обезпечават парите по сметки?** → това е съвкупност от всички дължими кредити.

- ☺ **Какво представляват притежаваните ценни книжа от търговските банки като активи, които обезпечават парите по сметки?** → това е съвкупност от всички притежавани капиталови и дългови парични инструменти (акции, облигации, полици и пр.).

- ☺ **Кои материални активи на търговските банки служат за обезпечение на парите по сметки?** → това са дълготрайните и краткотрайните материални активи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво включват дълготрайните материални активи на търговските банки?
2. Какво включват краткотрайните материални активи на търговските банки?

3.2. ПОКУПАТЕЛНА СИЛА НА ПАРИТЕ

3.2.1. Инфлация (дефлация)

Инфлацията е свързана с повишаване на ценовите равнища, а дефлацията – с тяхното намаляване.

☺ **Как се измерва инфлацията (дефлацията)?** → това става чрез наблюдения на цените в рамките на избрана "кошница от стоки" и общ индекс на цените (**ОИц**) или дефлатор (**Д**), които се изчисляват по следния начин:

$$\text{Иц} = \frac{\Sigma C1 * Ц1}{\Sigma C1 * Ц0}$$

където: $\Sigma C1 * Ц1$ е сума на количествата стоки по техните цени в даден момент и $\Sigma C1 * Ц0$ - сума на количествата стоки по техните цени в избрания базисен момент.

$$\text{Дефлатор} = \frac{\text{БВП по текущи цени}}{\text{БВП по базисни цени}}$$

☺ **Какви видове инфлации са известни?** → по този въпрос има различни мнения, но доминиращо е разграничаването на:

- умерена инфлация → до 10%;
- галопираща инфлация → от 10% до 200%;
- хиперинфлация → над 200%.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са факторите, които влияят върху инфлацията (дефлацията)?
2. Може ли инфлацията да се оценява само негативно, а дефлацията – само позитивно?

3.2.2. Покупателна сила на парите

Покупателната сила на парите представлява способност с определено количество пари да се закупят съответни количества стоки.

☺ Как се измерва покупателната сила на парите? → това става чрез индекс на покупателната сила на парите (**Ипсп**), който представлява реципрочна стойност на индекса на цените (**Иц**) или на дефлатора (**Д**), т.е. чрез следващата формула:

$$\text{Ипсп} = \frac{1}{\text{Иц (дефлатор)}}$$

Пример:

Иц (Д) →	0,25	0,50	1,00	2,00	4,00
Ипсп ←	4,00	2,00	1,00	0,50	0,25

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са факторите, от които зависи индекса на покупателната сила на парите?
2. За какво може да се използва индексът на покупателната сила на парите?

3.3. КОНВЕРТИРУЕМОСТ НА ПАРИТЕ

3.3.1. Обща характеристика на конвертируемостта

Конвертируемостта на парите представлява възможност за замяна на една национална парична единица с друга.

☺ **Какви разновидности има конвертируемостта на парите?** → известни са следните основни разновидности:

- **вътрешна конвертируемост**, т.е. конвертируемост вътре в дадена страна;
- **външна конвертируемост**, т.е. конвертируемост извън границите на дадена страна;
- **ограничена конвертируемост**, т.е. конвертируемост до определени количества или в рамките само на определени видове парични знаци;
- **неограничена конвертируемост**, т.е. конвертируемост без определени количества и видовете парични знаци.

☺ **Кои са начините за осъществяване на конвертируемостта на парите?** → известни са два основни начина, т.е. чрез:

- **златен паритет (Пз);**
- **паритет на покупателната сила на парите (Ппсп).**

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи външната конвертируемост на парите?
2. От какво зависи неограничената конвертируемост на парите?

3.3.2. Златен паритет

Златният паритет представлява съотношение между златното съдържание на две парични единици.

☺ **Какви видове златен паритет са известни?** → известни са:

- **златноключев паритет**, т.е. паритет, при който за основа се използва тежината на златото, изпълняващо парични функции;
- **златномонетен паритет**, т.е. паритет, при който за основа се използва тежината на златните монетите като парични знаци;
- **златнодевизен паритет**, т.е. паритет, при който за основа се използват тежината на златото, обезпечаващо съответните девизни парични средства (валути);
- **златнодоларов паритет**, т.е. паритет, при който за основа се използва тежината на златото, обезпечаваща долара.

Пример: на 13.02.1973г. конвертируемостта между щатския долар и българския лев чрез златния паритет е била:

Валути	В чисто злато (грама)	Във валути
1 долар = 0,97лв.	0,74г.	0,97лв. (0,74/0,76)
1 лев = 1,03\$	0,76г.	1,03\$ (0,76/0,74)

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой са недостатъците на златния паритет?
2. Защо и кога се преустановява използването на златния паритет?

3.3.3. Паритет на покупателната сила на парите

Паритетът на покупателната сила на парите (Ппсп) представлява съотношение между индексите на покупателната сила на две национални парични единици.

☺ Как се установява паритетът на покупателната сила на парите? → това става чрез следващата формула:

$$\text{Ппсп} = \frac{\text{Ипсп1}}{\text{Ипсп2}}$$

където: **Ипсп1** е индекс на покупателната сила на парите на дадена национална парична единица; **Ипсп2** – индекс на покупателната сила на парите на друга национална парична единица.

Пример: приложението на тази формула може да се види от следващата таблица:

Ипсп	щ.д.	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
	лв.	0,25	0,50	1,00	2,00	4,00
Паритет	1 щ.д. ≈ лв.	4,00	2,00	1,00	0,50	0,25
	1 лв. ≈ щ.д.	0,25	0,50	1,00	2,00	4,00

☺ Допълнителни въпроси:

1. От какви фактори зависи паритетът на покупателната сила на парите?
2. Кои са предимствата на паритета на покупателната сила на парите пред златния паритет?

3.3.4. Валутни курсове

Валутните курсове представляват цена на една парична единица, измерена с цената на друга парична единица.

☺ Кой е фундаментът на валутните курсове? → това може да бъде:

- златният паритет;
- паритетът на покупателната сила на парите.

☺ Кои са основните видове валутни курсове? → това са преди всичко:

- постоянните и променливите (плаващите) валутни курсове;
- номиналните и реалните валутни курсове;
- фиксираните (ежедневните) курсове на централната (емисионната) банка;
- курсовете “купува” и “продава”;
- кръстосаните курсове.

☺ Как се установяват кръстосаните курсове? → това става чрез използването на трета валута и е видно от следващия пример:

ако $1 \text{ щ.д.} = 1,80 \text{ лв.}$, а $1 \text{ бр. лира} = 2,50 \text{ лв.}$,

то $1 \text{ щ.д.} \approx 0,72 \text{ бр. лири}$ ($1,80 / 2,50$);
 $1 \text{ бр. лира} \approx 1,39 \text{ щ.д.}$ ($2,50 / 1,80$).

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви други фактори оказват влияние върху валутните курсове?
2. Възможно ли е променливите (плаващите) валутни курсове да бъдат поставени в определени граници?
3. Каква е разликата между номиналните и реалните валутни курсове?

3.4. СТОЙНОСТ НА ПАРИТЕ ВЪВ ВРЕМЕТО

3.4.1. Бъдеща стойност на парите

Бъдещата стойност на парите (FV) е тяхната стойност след определен период от време и зависи от запазването или промяната в ценовите равнища.

☺ Как се установява бъдещата стойност на парите (FV)? → това най-често става с помощта на лихвения фактор, т.е.:

• при простото олихвяване:

$$FV = PV * (1 + r * t)$$

където: **PV** е настоящата стойност на парите; **r** – реалното лихвено равнище и **t** - лихвените периоди.

Пример: ако **PV = 1 000**, **r = 2%** и **t = 2**, то бъдещата стойност на парите ще бъде равна на:

$$FV = 1000 * (1 + 0,02 * 2) = 1040,00$$

• при сложно олихвяване:

Пример:

$$FV = PV * (1 + r)^t$$

$$FV = 1000 * (1 + 0,02)^2 = 1040,40$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква е разликата между промените в стойността на парите и измененията в тяхното количество?

2. Какво представлява лихвеният фактор?

3.4.2. Настояща стойност на парите

Настоящата стойност на парите (PV) е тяхната стойност в настоящия момент, а ако е известна тяхната бъдеща стойност (FV) тя се получава чрез дисконтиране.

☺ Как се установява настоящата стойност на парите ако е известна тяхната бъдеща стойност? → това става чрез дисконтиране, т.е.:

• при простото олихвяване:

Пример:

$$PV = FV * [1 / (1 + r * t)]$$

$$PV = 1040,00 * [1 / (1 + 0,02 * 2)] = 1\ 000,00$$

• при сложното олихвяване:

Пример:

$$PV = FV * [1 / (1 + r)^t]$$

$$PV = 1040,40 * [1 / (1 + 0,02)^2] = 1\ 000,00$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представлява дисконтовият фактор?
2. Какво трябва да се дисконтира – бъдещото количество на парите или бъдещата стойност на парите?

3.5. ПАРИЧНИ АГРЕГАТИ

3.5.1. Парична маса

Паричната маса представлява определено количество пари, обслужващо икономическите субекти.

- ☺ **Какво представлява търсената парична маса?** → това е количеството пари, което се търси от икономическите субекти.
- ☺ **Какво представлява предлаганата парична маса?** → това е количеството пари, което се предлага от банковите институции.
- ☺ **Какво представлява номиналната парична маса?** → това е количеството пари, което е предложено от банковите институции, т.е. предлаганата парична маса.
- ☺ **Какво представлява реалната парична маса?** → това е количеството на предложената парична маса, коригирано с индекса на покупателната сила на парите.
- ☺ **Какво представлява настоящата парична маса?** → това е количеството пари в настоящия момент.
- ☺ **Какво представлява бъдещата парична маса?** → това е количеството пари след определен период от време.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Чрез кой фактор може да се определи бъдещата парична маса, ако е известна настоящата парична маса?
2. Чрез кой фактор може да се определи настоящата парична маса, ако е известна бъдещата парична маса?

3.5.2. Парични агрегати

Паричните агрегати представляват също определени съвкупности от пари, които обслужват икономическите субекти.

☺ **Какво представляват известните “М” парични агрегати?** → те са съвкупности от пари, обособени на базата на тяхната ликвидност и техните разновидности.

☺ **Кои са основните видове “М” парични агрегати на ЕЦБ и БНБ?** → това са агрегатите:

- **М1 (тесни пари)** = парите извън ПФИ (паричните финансови институции) и овърнайт депозитите (наличните пари и безсрочните депозити);
- **М2** = М1 + квази парите (срочните депозити);
- **М3 (широки парии)** = М2 + парите от репо сделки (продажба на финансови инструменти с уговорка за обратно изкупуване) и парите от издадени дългови ценни книжа до 2 години.

☺ **Какво представляват “Ф” паричните агрегати?** → това са обективно съществуващи съвкупности от пари, обособени на базата на функциите на парите.

☺ **Кои са основните видове “Ф” парични агрегати?** → това са агрегатите:

- **Ф0** = парите като средство за обръщение;
- **Ф1** = Ф0 + парите като платежно средство ;
- **Ф2** = Ф1 + парите като средство за съхраняване на стойност;
- **Ф3** = Ф2 + световните пари.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможна ли е друга конфигурация на “М” паричните агрегати?

2. За какво служат паричните агрегати?

3.5.3. Регулиране на паричната маса

Регулирането на паричната маса представлява съвкупност от действия, чрез които в съответствие с целите на паричната политика се променя нейното количество.

- ☺ **Еднакви ли са възможностите за регулиране на всички разновидности на паричната маса?** → не, при всяка разновидност на паричната маса съществуват различни възможности за регулиране.
- ☺ **Коя разновидност на паричната маса най-често и най-пряко е обект на регулиране?** → това е предлаганата парична маса, която е равна на номиналното количество на предлаганите пари.
- ☺ **Кой осъществява регулацията на номиналната парична маса?** → това правят банковите институции при водещата роля на централните (емисионните) банки.
- ☺ **Как централните (емисионните) банки регулират паричната маса?** → това те правят:
  - **пряко**, т.е. чрез емисията на налични пари (монети и банкноти);
  - **косвено**, т.е. преди всичко чрез процента на задължителните минимални резерви.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Как търговските банки участват в процеса на регулирането на паричната маса?
2. Какви други инструменти използват централните (емисионните) банки за регулиране на паричната маса?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

ВАЛУТНИ КУРСОВЕ

ДЕФЛАЦИЯ

ЗЛАТЕН ПАРИТЕТ

ИНФЛАЦИЯ

КОЛИЧЕСТВО НА ПАРИТЕ

КОНВЕРТИРУЕМОСТ НА ПАРИТЕ

ОБЕЗПЕЧЕНИЕ НА ПАРИТЕ

ОБЕЗПЕЧЕНИЕ НА НАЛИЧНИТЕ ПАРИ

ОБЕЗПЕЧЕНИЕ НА ПАРИТЕ ПО СМЕТКИ

ПОКУПАТЕЛНА СИЛА НА ПАРИТЕ

ПАРИТЕТ НА ПОКУПАТЕЛНАТА СИЛА НА ПАРИТЕ

СТОЙНОСТ НА ПАРИТЕ

Тема четвърта
ПАРИЧЕН ОБОРОТ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на тази тема
Вие ще можете да:

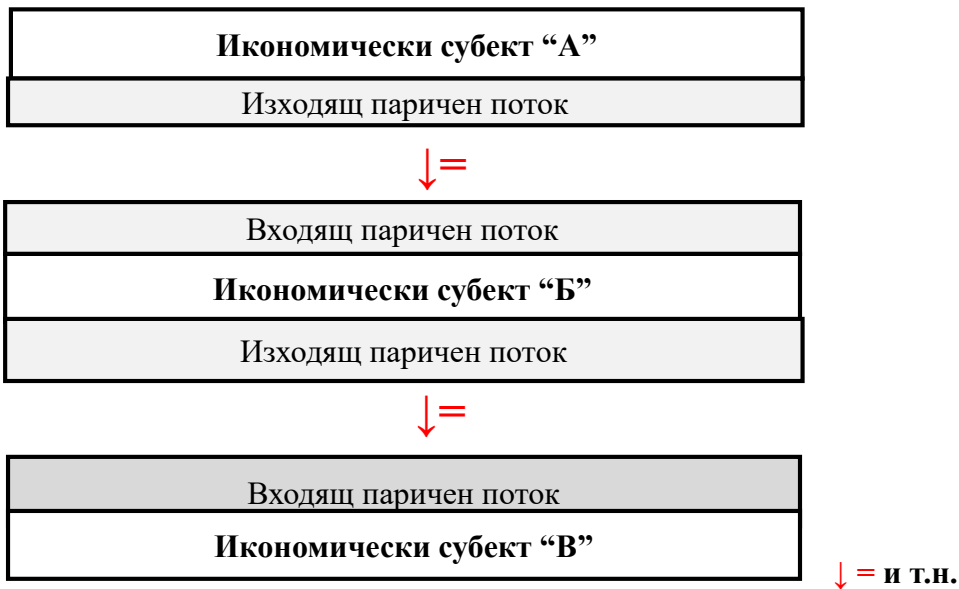
- ◆ разширите представите си за същността на паричния оборот;
- ◆ разграничавате съставните части на паричния оборот;
- ◆ придобиете способността да установявате структурата на паричния оборот;
- ◆ разширите представите си за скоростта на движението на парите;
- ◆ изчислявате броя на оборотите на парите;
- ◆ изчислявате времетраенето на един оборот на парите;
- ◆ получите представа за същността на баланса на паричния оборот и за начина на неговото съставяне;
- ◆ разширите представите си за възможните модели и форми на баланса на паричния оборот;
- ◆ придобиете представа за използването на баланса на паричния оборот в рамките на провежданата фискална и финансова политика;
- ◆ разширите представите си за възможните методи за управление на паричния оборот.

4.1. СЪЩНОСТ, СЪСТАВ И СТРУКТУРА НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

4.1.1. Същност на паричния оборот

По своята същност паричният оборот представлява движение на пари, обхващащо съвкупността от парични потоци.

- ☺ Кои пари участват в паричния оборот? → в този оборот участват преди всичко кредитните пари.
- ☺ Между кого се осъществява движението на пари при паричния оборот? → то се осъществява между икономическите субекти и може да се представи чрез следващата опростена схема:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Тъждествени понятия ли са паричният оборот и паричният кръгооборот?
2. Какво е участието на квази парите в паричния оборот?
3. Какво представляват паричните потоци?

4.1.2. Съставни части на паричния оборот

Съставът на паричния оборот, според избраните за тази цел критерии, дава представа за елементите, които се включват в него.

☺ **Какъв е съставът на паричния оборот според вида на използваните пари?** → той се състои от:

- наличен паричен оборот;
- безналичен паричен оборот.

☺ **Какъв е съставът на паричния оборот според участващите в него икономически субекти?** → той се състои от паричния оборот между:

- физически лица;
- юридически лица;
- физически и юридически лица.

☺ **Какъв е съставът на паричния оборот според функциите на парите?** → той се състои от паричен оборот при функциите:

- “средство за обръщение”;
- “платежно средство”;
- “средство за съхраняване на стойност”;
- “световни пари”.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо няма паричен оборот когато парите изпълняват функцията “мярка на стойността”?
2. Възможно ли е обособяването на състав на паричния оборот ако парите не са изпълнили функцията “мярка на стойността”?
3. За какво могат да бъдат използвани разновидностите на състава на паричния оборот?

4.1.3. Структура на паричния оборот

Структурата на паричния оборот дава представа за дела на всяка негова съставна част в рамките на общата му съвкупност.

- ☺ **Как може да се измери структурата на паричния оборот?** → тя може да се измери преди всичко чрез проценти на базата най-вече на абсолютните стойности на този оборот.
- ☺ **Каква е структурата на паричния оборот според вида на използваните пари?** → доминиращо място заема безналичният паричен оборот.
- ☺ **Каква е структурата на паричния оборот според участващите в него икономически субекти?** → тази структура обективно съществува, но е трудно установима, тъй като липсва необходимата статистическа информация.
- ☺ **Каква е структурата на паричния оборот според функциите на парите?** → тази структура също е обективно съществуваща, но и тя е трудно установима, тъй като и за нея липсва необходимата статистическа информация.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. За какво могат да се използват изчислените структурни показатели за паричния оборот?
2. Как могат да се преодолеят трудностите при установяването на структурните показатели за паричния оборот?

4.2. СКОРОСТ НА ДВИЖЕНИЕТО НА ПАРИТЕ

Скоростта на движението на парите дава представа за бързината, с която те осъществяват изпълняваните от тях функции.

☺ Как се установява броят на оборотите на парите (V, БО) през даден период от време? → това може да стане чрез:

- трансформиране на формулата от “уравнение на размяната” на Ървинг Фишер ($M * V = Q * P$), т.е.:

$$V = \frac{Q * P}{M}$$

- съобразяване с всички функции на парите, т.е.:

$$BO = \frac{PO}{NПм}$$

където: ПО е паричен оборот, а НПм - номинално предлагана парична маса.

☺ Как се установява времетраенето на един оборот, измерен в дни (В)? → за тази цел може да се използва следващата формула:

$$B = \frac{ДИП}{BO}$$

където: ДИП е дни на избрания период от време.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е броят на оборотите на парите да се установява чрез използване на brutния вътрешен продукт (БВП)?

2. Какво приложение намират показателите за измерване на скоростта на движението на парите?

4.3. БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

4.3.1. Теоретични основи на баланса на паричния оборот

Балансът на паричния оборот представлява инструмент за изобразяване и управление на движението на парите между икономическите субекти.

- ☺ Върху какъв основен принцип може да се изгради балансът на паричния оборот? → той може да се изгради върху принципа на двойното записване на паричните потоци.
- ☺ Защо е необходимо и какво представлява агрегирането на икономическите субекти?
  - агрегирането е необходимо поради големия брой на участващите субекти в движението на парите;
  - то представлява обединяване на икономически субекти на базата на предварително избрани критерии.
- ☺ Кои са възможните най-силно агрегирани икономически субекти? → това според статистическите системи от национални сметки са:
  - нефинансовите стопански предприятия и организации (S.11 + S.15);
  - домакинствата (S.14);
  - държавата (S.1311 + S.1313 + S.1314);
  - другите финансови институции (S.123 + S.124 + S.125);
  - банковите институции (S.121 + S.122));
  - външните субекти (S.2).

☺ Допълнителни въпроси:

1. По какви критерии се извършва агрегирането на икономическите субекти?
2. Възможно ли е дезагрегиране на икономическите субекти?

4.3.2. Модели за баланс на паричния оборот

Моделите за баланс на паричния оборот са възпроизвеждани на паричния оборот в умален вид.

- ☺ Кои са основните етапи от еволюцията на моделите за баланс на паричния оборот? → тя преминава през:
- "икономическата таблица" на Фр. Кене;
  - схемите за просто и разширено възпроизводство на К. Маркс;
  - националните сметки (счетоводства).
- ☺ Какво представлява моделът на Фр. Кене в матрична форма? → той има следния вид:

Приходи ↓	Разходи →			Общо приходи
	(1)	(2)	(3)	
1. Производителна класа (земеделска)	2	2	1	5
2. Безплодна класа	1	0	1	2
3. Класа на собствениците	2	0	0	2
Общо разходи	5	2	2	9

- ☺ Какво представлява моделът за просто възпроизводство на К. Маркс в матрична форма? → той има следния вид:

Приходи ↓	Разходи →		Общо приходи
	(I)	(II)	
I. Производство на средства за производство	4000	2000	6000
II. Производство на предмети за потребление	2000	1000	3000
Общо разходи	6000	3000	9000

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво показва „икономическата таблица на Фр. Кене“?
2. Какво показва схемата за простото възпроизводство на К. Маркс?

4.3.2. Модели за баланс на паричния оборот (продължение)

Еволюцията на моделите за баланс на паричния оборот продължава чрез ориентация към националните сметки и специалните матрични баланси.

☺ **Какво представляват националните сметки?** → те са статистическа система, отразяваща производството, разпределението и използването на брутният национален продукт и националният доход.

☺ **Какви видове национални сметки се използват?** → използват се:

- сметка за производството;
- сметка за образуване на доходите;
- сметка за разпределение на доходите;
- сметка за използване на доходите;
- **сметка за капитала**, съдържаща показатели за спестяванията, измененията в запасите, амортизациите на основния капитал и прехвърлянето на капитали;
- **финансова сметка**, показваща общите резултатите от изменението на финансовите активи и пасиви, както и образуването на салдото по дълговите вземания и задължения.

☺ **Какви специални матрични модели са известни?** → известни са моделът на В. Леонтиев, моделът “РЕФИ” на Р. Фриш, моделът на Б. Исаев и др.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Върху какъв принцип се изграждат националните сметки?
2. Дават ли националните сметки пълна представа за паричния оборот?

4.3.3. Форми на моделите за баланс на паричния оборот

Формите на моделите за баланс на паричния оборот се обособяват успоредно с тяхната еволюция.

☺ **Какво представляват сметководните, “Т”- образните модели?** → това са модели, при които за всеки икономически субект се оформя самостоятелна Т-образна сметка, отразяваща неговите входящи и изходящи парични потоци. **Пример:**

Икономически субекти → Парични потоци ↓	Нефин. стоп. предприятия и организации (S.11 + S.15)		Държава (S.1311 + S.1313 + S.1314)	
	Приходи	Разходи	Приходи	Разходи
ДДС	-	100	100	-
Субвенции	10	-	-	10

☺ **Какво представляват матричните модели?** → това са модели, при които входящите и изходящите парични потоци на икономическите субекти се представят под формата на квадратна матрица. **Пример:**

Разходи → Приходи ↓	S.11 + S.15 (ДДС)	S.1311 + S.1313 + S.1314 (субвенции)
(S.11 + S.15)	-	10
S.1311 + S.1313 + S.1314	100	-

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са предимствата и недостатъците на Т- образните и матричните модели за баланс на паричния оборот?
2. Възможно ли е успоредно със статичните модели да се построят и динамични модели?

4.3.4. ДИНАМИЧЕН МАТРИЧЕН БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

Изходящи парични потоци (i) →		НН (Y)	S.11 + S.15	S.14	S.1311 + S.1313 + S.1314	S.123 + S.124 + S.125	S.121 + S.122	S.2	СУМИ
Входящи парични потоци (j) ↓		0	1	2	3	4	5	6	7
Нефинансови стопански предприятия и организации (S.11 + S.15)	1	Y10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	$\sum_{j=1-6} X1j$
Домакинства (S.14)	2	Y 20	X21	X22	X23	X24	X25	X26	$\sum_{j=1-6} X2j$
Държава (S.1311 + S.1313 + S.1314)	3	Y30	X31	X32	X33	X34	X35	X36	$\sum_{j=1-6} X3j$
Други финансови институции (S.123 + S.124 + S.125)	4	Y40	X41	X42	X43	X44	X45	X46	$\sum_{j=1-6} X4j$
Банкови институции (S.121 + S.122)	5	-	X51	X52	X53	X54	X55	X56	$\sum_{j=1-6} X5j$
Външни субекти (S.2)	6	-	X61	X62	X63	X64	X65	-	$\sum_{j=1-6} X6j$
СУМИ	7	$\sum_{i=1-4} Y_i0$	$\sum_{i=1-6} X_{i1}$	$\sum_{i=1-6} X_{i2}$	$\sum_{i=1-6} X_{i3}$	$\sum_{i=1-6} X_{i4}$	$\sum_{i=1-6} X_{i5}$	$\sum_{i=1-5} X_{i6}$	$\sum ВПО$
	8	НК (Z)	Z81	Z82	Z83	Z84	Z85	Z86	$\sum_{j=1-4} Z8j$

4.3.4.1. Основни връзки в динамичния матричен баланс на паричния оборот

В динамичния матричен баланс на паричния оборот съществуват множество връзки, без които не могат да се постигнат желаните резултати.

☺ Кое е основното балансово равенство в баланса на паричния оборот? → то има следващия вид:

$$\sum_{i=1}^6 \sum_{j=1}^6 X_{ij} = \sum_{j=1}^6 \sum_{i=1}^6 X_{ji} \quad (1)$$

☺ Какви връзки съществуват при отделните агрегирани икономически субекти? → за тях са валидни следващите формули:

$$\sum_{j=1}^6 X_{kj} = \sum_{i=1}^6 X_{ik} \quad (k=1...6) \quad (2) \quad Y_{ko} + \sum_{j=1}^6 X_{kj} - \sum_{i=1}^6 X_{ik} = Z_{8k} \quad (k=1...6) \quad (3)$$

☺ Какви връзки съществуват при наличностите от парични средства в началото и края на избрания период? → за тях са валидни следващите формули:

$$\sum_{j=1}^4 Z_{8j} = \sum_{i=1}^4 Y_{io} \quad (4) \quad \sum_{j=1}^4 Z_{8j} - \sum_{i=1}^4 Y_{io} = Z_{85} + Z_{86} \quad (5)$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. От какво се обуславя основното балансово равенство и кой принцип стои в неговата основа?
2. Какво показва връзката между наличностите в началото и края на избрания период от време?

4.3.4.2. ДИНАМИЧЕН МАТРИЧЕН БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ (конкретен пример)

Изходящи парични потоци (i) → Входящи парични потоци (j) ↓		НН (Y)	S.11 + S.15	S.14	S.1311 + S.1313 + S.1314	S.123 + S.124 + S.125	S.121 + S.122	S.2	СУМИ
		0	1	2	3	4	5	6	7
Нефинансови стопански предприятия и организации (S.11 + S.15)	1	20	150	14	24	20	2	8	218
Домакинства (S.14)	2	5	10	1	5	2	1	1	20
Държава (S.1311 + S.1313 +S.1314)	3	20	25	1	1	5	3	1	36
Други финансови институции (S.123 + S.124 +S.125)	4	5	20	2	5	1	2	1	31
Банкови институции (S.121 + S.122)	5	-	5	2	1	3	1	1	13
Външни субекти (S.2)	6	-	7	1	1	1	1	-	11
СУМИ	7	50	217	21	37	32	10	12	329
	8	НК (Z)	21	4	19	4	3	-1	-2 48

4.3.4.3. Информационно осигуряване на баланса на паричния оборот

Съставянето на баланса на паричния оборот се нуждае от надеждно информационно осигуряване.

☺ Кой е основният източник на информация за баланса на паричния оборот? → това е счетоводната отчетност и по-конкретно НСС 7 Отчет за паричните потоци.

☺ Какви промени трябва да се направят в НСС 7 за да стане възможно неговото използване при баланса на паричния оборот? → към него трябва да се разработи приложение, имащо следващата форма:

№	Парични потоци (i) на → ПОАЗАТЕЛИ ↓	S.11	S.14	S.1311	S.123	S.121	S.2	СУМИ
		+ S.15		+ S.1313	+ S.124			
				+ S.1314	+ S.125			
0	01	1	2	3	4	5	6	7
1	Наличности в началото на периода за икономически субект „X“	x	x	x	x	x	x	...
2	Входящи (изходящи) парични потоци за икономически субект „X“	...	...	...	...	...	...	...
3	Изходящите (входящите) парични потоци на икономически субект „X“	...	x	x	x	x	x	
4	Входящи (изходящи) парични потоци на икономически субект S.2	...	x	x	x	x	x	

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо счетоводната отчетност е по-добър източник на информация за баланса на паричния оборот от статистическата?

2. Къде трябва да се събира и обработва информацията, която е свързана с баланса на паричния оборот?

4.3.4.4. Възможности за използване на баланса на паричния оборот за емисионната парична политика

Чрез баланса на паричния оборот могат да се установяват промените във формата и размера на емисионния резултат.

- ☺ **Кои форми на емисионния резултат могат да се установят чрез баланса на паричния оборот?** → чрез този баланс могат да се установят всички форми на емисионния резултат, т.е.:
  - емисията на пари;
  - изтеглянето на пари от обръщение;
  - нулевият емисионен резултат.

- ☺ **Кога е налице емисия на пари?** → тя е налице когато изходящите парични потоци на банковите институции (**БИ**) са по-голяма величина от техните входящи парични потоци.

- ☺ **Кога е налице изтегляне на пари от обръщение?** → то е налице когато входящите парични потоци на банковите институции (**БИ**) са по-голяма величина от техните изходящи парични потоци.

- ☺ **Възможно ли е чрез баланса на паричния оборот да се управлява търсенето и предлагането на пари?** → да възможно е, тъй като изходящите парични потоци дават представа за търсенето на пари, а емисионният резултат – за предлагането на пари.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви са основните съставни части на паричната маса, обслужваща икономическите субекти?
2. Какво е влиянието на паричните потоци, свързани с външните субекти върху паричната маса, обслужваща икономическите субекти?

4.3.4.5. Възможности за използване на баланса на паричния оборот за структурен анализ

Структурният анализ на паричния оборот дава представа за относителния дял на неговите съставни части.

☺ **Какъв вертикален структурен анализ е възможен чрез баланса на паричния оборот?** → възможен е:

- анализ на изходящите парични потоци на обособените агрегирани икономически субекти;
- анализ на общата величина на паричния оборот, третирана като съвкупност от всички входящи парични потоци;
- анализ на наличностите от парични средства в началото на избрания период от време.

☺ **Какъв хоризонтален структурен анализ е възможен чрез баланса на паричния оборот?** → възможен е:

- анализ на входящите парични потоци на обособените агрегирани икономически субекти;
- анализ на общата величина на паричния оборот, третиран като съвкупност от всички изходящи парични потоци;
- анализ на наличностите от парични средства в края на избрания период от време.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е разширение на структурния анализ чрез баланса на паричния оборот?
2. За какво могат да се използват резултатите от структурния анализ, осъществен чрез баланса на паричния оборот?

4.3.4.6. Възможности за използване на баланса на паричния оборот за установяване на верижните зависимости между паричните потоци

Верижните зависимости между паричните потоци дават представа за промените, които настъпват в рамките на паричния оборот след изменение в даден паричен поток.

☺ **Какъв е първоначалният резултат от изменението в даден паричен поток?** → при него се променят общите величини на входящите и изходящите парични потоци на засегнатите агрегирани икономически субекти.

☺ **Възможно ли е след това първоначално изменение да не настъпят промени в останалите парични потоци?** → да, ако се допуснат изменения в емисионния резултат.

☺ **Какви последващи изменения настъпват ако не се допуснат промени в емисионния резултат?** → в този случай се налагат компенсиращи изменения в останалите парични потоци.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможни ли са компенсиращи изменения в паричните потоци, съпроводени с промени в емисионния резултат?
2. Защо трябва да се търсят инструменти за установяване на верижните зависимости между паричните потоци в рамките на паричния оборот?

4.3.4.7. Възможности за използване на баланса на паричния оборот за прогнозиране и планиране на паричния оборот

Прогнозирането и планирането на паричния оборот е свързано с установяване на бъдещата му обща величина, както и с размера на бъдещите му съставни части (паричните потоци).

- ☺ **Какво представлява матрицата от коефициенти, която може да се разработи на базата на данни от съставен баланс на паричния оборот?** → това е матрица с размери равни на квадратната матрица от баланса на паричния оборот, чийто елементи се установяват чрез разделяне на всеки паричен поток на общата величина на паричния оборот, която се приема за единица.
- ☺ **Как може да се използва матрицата от коефициенти за прогнозиране и планиране на паричния оборот?** → чрез нея могат да се установят бъдещите парични потоци след като е прогнозирана и планирана общата величина на паричния оборот.
- ☺ **Как може да се прогнозира и планира общата величина на паричния оборот?** → това може да стане чрез използването на подходящи методи (субективни, екстраполационни, каузални или пък екстремални), което се вижда от тяхното съдържание в следващото изложение.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква е разликата между прогнозирането и планирането на паричния оборот?
2. Защо е необходимо да се прогнозира и планира паричният оборот?

4.4. МЕТОДИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

4.4.1. Субективни методи за управление на паричния оборот

Субективни са методите за управление на паричния оборот, при които се използват само уменията (способностите) на избрани експерти.

☺ **Какво представлява методът “ДЕЛФИ”?** → това е метод, при който прогнозирането и планирането включва:

- разработването на списък от въпроси;
- отговори от съответните експерти;
- обобщаване на получените отговори;
- оценки на резултатите.

☺ **Какво представлява методът “МОЗЪЧНА АТАКА”?** → това е метод, при който прогнозирането и планирането включва:

- избор на тема за дискусия;
- подбор на експерти за дискусия;
- определяне мястото на дискусията;
- провеждане на дискусията;
- обобщаване на резултатите от дискусията;
- оценки на резултатите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква оценка може да се даде на резултатите, които се получават при субективните методи?
2. Какво следва да се направи ако получените резултати от субективните методи не са задоволителни?

4.4.2. Екстраполационни методи за управление на паричния оборот

Екстраполационни са методите за управление на паричния оборот, при които се използват промените в оформените за него динамични статистически редове.

☺ **Какво представляват динамичните статистически редове при паричния оборот?**
→ това са редове, които дават информация за развитието на паричния оборот или на неговите съставни части (паричните потоци) през определен период от време.

☺ **Какви промени могат да се установят чрез динамичните статистически редове?** → чрез тях могат да се установят:

- трендови промени;
- циклични промени;
- сезонни промени и пр..

☺ **Какво представляват трендовите промени?** → това са промени, които показват основните тенденции в развитието на динамичните статистически редове.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква оценка може да се даде на резултатите, които се получават при екстраполационните методи?
2. Наложително ли е резултатите от екстраполационните методи да се подлагат на експертно оценяване?

4.4.3. Каузални (причинно-следствени) методи за управление на паричния оборот

Каузални (причинно-следствени) са методите за управление на паричния оборот, при които се използват зависимостите на паричния оборот от предварително избрани променливи фактори.

☺ Какви видове зависимости са възможни? → възможни са преди всичко:

- **функционални зависимости**, т.е. зависимости при които прогнозните и плановите величини са напълно съответстващи на промените в избраните променливи фактори (величини), известни още като **пълни зависимости**;
- **корелационни зависимости**, т.е. зависимости, при които липсва пълно съответствие, известни още като **непълни зависимости**;
- **обикновени (еднофакторни) зависимости**, т.е. зависимости, при които промените зависят само от един фактор;
- **множествени (многофакторни) зависимости**, т.е. зависимости, при които промените зависят от много фактори;
- **линейни зависимости**, т.е. зависимости, при които промените приемат формата на права линия;
- **нелинейни зависимости**, т.е. зависимости, при които промените приемат формата на хипербула, парабула и пр.

☺ Как може да се представи линейната еднофакторна зависимост? → това може да стане чрез следващите формула и пример: $y = a + b * x$

у (ДДС)	а (независима)	в (коэффициент)	х (продажби)
2100	100	2	1000
4100	100	2	2000
6100	100	2	3000

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква оценка може да се даде на резултатите, които се получават при каузалните методи?
2. Наложително ли е резултатите от каузалните методи да се подлагат на експертни оценки?

4.4.4. Екстремални методи за управление на паричния оборот

Екстремални са методите за управление на паричния оборот, при които се търси минималната или максималната величина на паричния оборот или на съставляващите го парични потоци.

☺ Кои са основните видове екстремални методи? → това са:

- **линейните екстремални методи**, т.е. методите, при които между променливите величини има линейна зависимост;
- **нелинейните (динамичните, итерационните) екстремални методи**, т.е. методите, при които между променливите величини няма линейна зависимост.

☺ Кой е най-известният (универсалният) линеен метод? → това е симплекс методът.

☺ Какво представляват итерациите, които се използват при нелинейните методи? → това са крачки (стъпки, приближения), на които се разпадат както целевите функции, така и ограничителните условия.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква оценка може да се даде на резултатите, които се получават при екстремалните методи?
2. Наложително ли е резултатите от екстремалните методи да се подлагат на експертни оценки?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

ВХОДЯЩИ ПАРИЧНИ ПОТОЦИ

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА БАЛАНСА НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

ДИНАМИЧЕН БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

ИЗХОДЯЩИ ПАРИЧНИ ПОТОЦИ

ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА БАЛАНСА НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

МЕТОДИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

ПАРИЧЕН ОБОРОТ

ПАРИЧНИ ПОТОЦИ

СТАТИЧЕН БАЛАНС НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

СЪСТАВНИ ЧАСТИ НА ПАРИЧНИЯ ОБОРОТ

Тема пета

ПАРИЧНИ ПАЗАРИ И ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на тази тема
Вие ще можете да:

- ◆ дефинирате същността на паричните пазари;
- ◆ разграничавате различните видове парични пазари;
- ◆ разширите представите си за инструментите, които се търгуват на паричните пазари;
- ◆ разширите представите си за използването на кредитните пари като парични инструменти;
- ◆ разпознавате и използвате капиталовите, дълговите и деривативните парични инструменти;
- ◆ разширите представите си за лихвите като пазарни цени на паричните пазари;
- ◆ получите допълнителни познания и умения за зависимостите на пазарните цени от търсенето и предлагането на пари;
- ◆ дефинирате същността на паричните отношения;
- ◆ придобиете способността да дефинирате същността на финансите, паричния кредит, застраховането, социалното и здравното осигуряване като парични отношения.

5.1. ПАРИЧНИ ПАЗАРИ

5.1.1. СЪЩНОСТ И ВИДОВЕ ПАРИЧНИ ПАЗАРИ

5.1.1.1. Същност на паричните пазари

Въпросът за същността на паричните пазари е дискуссионен, но има достатъчни основания тя да се свързва с всички пазари, на които се правят сделки с пари и парични инструменти.

- ☺ **Кой е доминиращият сега начин за дефиниране на същността на паричните пазари?** → сега доминира мнението, че същността на паричните пазари трябва да се свързва само с краткосрочните (до една година) сделки с пари и парични инструменти, а дългосрочните сделки следва да се разглеждат като израз на същността на капиталовите пазари.
- ☺ **При този подход за дефиниране на паричните пазари какво словосъчетание се използва за представяне на всички пазари, на които се търгуват пари и парични инструменти?** → за тази цел се използва словосъчетанието “финансови пазари”.
- ☺ **Логично ли е, според срока на сделките с пари и парични инструменти, разделянето на разглежданите пазари на парични и капиталови?** → не, не е логично, тъй като според този критерий въпросните пазари могат да бъдат само:
  - краткосрочни пазари;
  - дългосрочни пазари.
- ☺ **Ако се отрече доминиращият начин за дефиниране на същността на паричните пазари възможно ли е да се замени словосъчетанието “финансови пазари” с “парични пазари”?** → да, възможно е и в този случай словосъчетанието “парични пазари” действително ще дава представа за всички пазари, на които се търгуват пари и парични инструменти.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. **Защо според срока на сделките с пари и парични инструменти сега се обособяват парични и капиталови пазари?**
2. **Защо за всички разглеждани пазари сега се използва словосъчетанието “финансови пазари”?**

5.1.1.2. Видове парични пазари

Чрез използването на различни критерии, общата съвкупност на паричните пазари, може да се раздели на съответни видове.

- ☺ **Кои са видовете парични пазари според срока, за който се търгуват парите и паричните инструменти?** → както бе посочено вече, според този критерии, това са:
  - **краткосрочните** парични пазари;
  - **дългосрочните** парични пазари.

- ☺ **Кои са видовете парични пазари според характера на търгуваните пари и парични инструменти?** → според този критерии, това са:
  - **капиталовите** парични пазари, т.е. пазарите, на които се търгуват капиталови пари и капиталови парични инструменти;
  - **дълговите** парични пазари, т.е. пазарите, на които се търгуват дългови пари и дългови парични инструменти.

- ☺ **Кои са видовете парични пазари според тяхната организация?** → според този критерии, това са:
  - **организираните** парични пазари, т.е. фондовите борси, междубанковите пазари и пр.;
  - **неорганизираните** парични пазари, към които най-често спадат случайните покупко-продажби на пари и парични инструменти.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представляват капиталовите пари и капиталовите парични инструменти?
2. Какво представляват дълговите пари и дълговите парични инструменти?

5.1.1.2. Видове парични пазари (продължение)

При обособяването на съответни видове парични пазари е възможно да бъдат използвани и други критерии.

☺ **Кои са видовете парични пазари според поредността на осъществяваните сделки?**

→ според този критерии, това са:

- **първичните** парични пазари, т.е. пазарите, на които за пръв път се осъществява покупко-продажба на пари и парични инструменти;
- **вторичните** парични пазари, т.е. пазарите, на които се осъществяват последващи покупко-продажби на пари и парични инструменти.

☺ **Кои са видовете парични пазари според участващите в тях субекти?** → според този критерии, това са:

- **националните** парични пазари, т.е. пазарите, в които участват само субекти от една държава;
- **международните** парични пазари, т.е. пазарите, в които участват субекти от различни държави.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са доминиращите пазари – първичните или вторичните?
2. Към кои видове пазари спадат регионалните парични пазари?

5.1.2. ИНСТРУМЕНТИ НА ПАРИЧНИТЕ ПАЗАРИ

5.1.2.1. Инструменти, свързани с кредитните пари

Към инструментите на паричните пазари, които са свързани с кредитните пари, спадат всички видове кредитни пари.

☺ **Какви видове кредитни пари са известни?** → както бе посочено вече, в рамките на тема първа, известни са:

- **наличните пари**, т.е.:
  - монетите;
  - банкноти.
- **парите по сметки (безналичните пари)**, т.е.:
  - безсрочните пари;
  - срочните пари.
- **електронните пари**, т.е.:
  - електронните портфейли (портмонета);
  - мрежовите пари.
- **книжните пари**, т.е. известна част от:
  - монетите;
  - банкнотите;
  - парите по сметки (безналичните пари);
  - електронните пари.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви тенденции се очертават по отношение на използването на различните видове кредитни пари като инструменти на паричните пазари?
2. Еднаква ли е интензивността на използване на различните видове кредитни пари като инструменти на паричните пазари?

5.1.2.2. Инструменти, свързани с квази парите

Към инструментите на паричните пазари, които са свързани с квази парите, спадат всички видове ценни книжа, които имат способността да изпълняват парични функции.

☺ **Кои ценни книжа имат способността да изпълняват парични функции?** → това са преди всичко:

- **капиталовите парични инструменти**, т.е. инструментите, в които се вграждат права на собственост, представлявани най-вече от акциите.
- **дълговите парични инструменти**, т.е. инструментите, в които се вграждат парични задължения, представлявани най-вече от:
  - полиците (записите на заповед и менителниците);
  - облигациите;
  - съкровищните бонове.
- **деривативните парични инструменти**, т.е. инструментите, които са производни от капиталовите и дълговите парични инструменти, представлявани най-вече от:
  - **суаповите парични инструменти**, т.е. инструментите за замяна на базови парични инструменти, каквито са валутните и лихвените суапи;
  - **опционните парични инструменти**, т.е. инструментите, даващи право за покупка или продажба на базови парични инструменти (опциите “купува” и опциите “продава”).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви тенденции се очертават по отношение на използването на различните видове квази пари като инструменти на паричните пазари?
2. Еднаква ли е интензивността на използване на различните видове квази пари като инструменти на паричните пазари?

5.1.3. ПАЗАРНИ ЦЕНИ НА КРЕДИТНИТЕ ПАРИ

5.1.3.1. Лихва и видове лихви

Лихвата представлява цена на временно предоставените кредитни пари, изразена в процент спрямо тях.

- ☺ **Кои са основните видове лихвени проценти?** → това са преди всичко:
- депозитните лихвени проценти, които представляват цена на депозитите;
  - кредитните лихвени проценти, които представляват цена на кредитите;
  - номиналните лихвени проценти, т.е. цените на кредитните пари без съобразяване с инфлацията (дефлацията);
  - реалните лихвени проценти, т.е. цените на кредитните пари, съобразени с инфлацията (дефлацията);
  - фиксирани (постоянните) лихвени проценти;
  - променливите (плаващите) лихвени проценти.
- ☺ **Къде се проявява влиянието на търсенето и предлагането на пари върху лихвените проценти?** → това става на паричните пазари.
- ☺ **Как се установява абсолютният размер на лихвата?** → той е равен на произведението от кредитните пари, приели формата на депозити, кредити и пр., наричани още главница и лихвените проценти.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са предимствата и недостатъците на фиксирани (постоянните) лихвени проценти?
2. Кои са предимствата и недостатъците на променливите (плаващите) лихвени проценти?

5.1.3.2. Лихвени проценти при запазено търсене и променливо предлагане на пари

При запазено търсене и променливо предлагане на пари, лихвените проценти варират в зависимост от промените в предлагането на пари.

- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти (лп) ще бъдат в равновесно състояние? → когато променливото предлагане на пари (Пп) е равно на запазеното търсене на пари (Тп).
- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти ще бъдат по-високи от тяхното равновесно състояние? → когато предлагането на пари е по-малко от търсенето на пари.
- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти ще бъдат по-ниски от тяхното равновесно състояние? → когато предлагането на пари е по-голямо от търсенето на пари.
- ☺ Как таблично и графично може да се представи това състояние на лихвените проценти? → това може да стане по следващия начин:

Състояния	лп (%)	Тп	Пп
А	5	200	200
Б	6	200	100
В	4	200	300

☺ Допълнителни въпроси:

1. При какви условия търсенето на пари може да бъде запазено?
2. Какви могат да бъдат мотивите на банковите институции, при запазено търсене на пари да провеждат политика на променливо предлагане на пари?

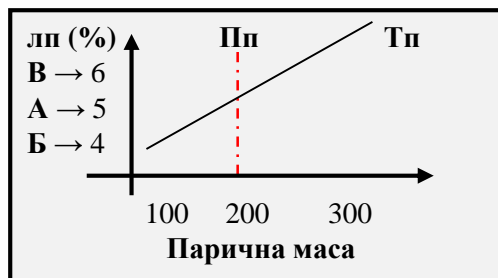

5.1.3.3. Лихвени проценти при запазено предлагане и променливо търсене на пари

При запазено предлагане и променливо търсене на пари, лихвените проценти варират в зависимост от промените в търсенето на пари.

- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти (лп) ще бъдат в равновесно състояние? → когато запазеното предлагане на пари (Пп) е равно на променливото търсене на пари (Тп).
- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти ще бъдат по-високи от тяхното равновесно състояние? → когато търсенето на пари е по-голямо от предлагането на пари.
- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти ще бъдат по-ниски от тяхното равновесно състояние? → когато търсенето на пари е по-малко от предлагането на пари.
- ☺ Как таблично и графично може да се представи това състояние на лихвените проценти? → това може да стане по следващия начин:

Състояния	лп (%)	Пп	Тп
А	5	200	200
Б	4	200	100
В	6	200	300

☺ Допълнителни въпроси:

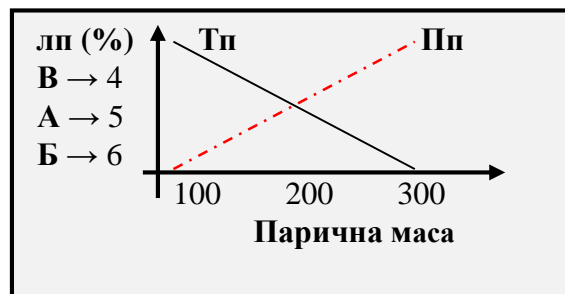
1. При какви условия предлагането на пари може да бъде запазено?
2. Какви могат да бъдат мотивите на банковите институции при променливо търсене на пари да запазят количеството на предлаганите пари?

5.1.3.4. Лихвени проценти при променливо предлагане и търсене на пари

При променливо предлагане и търсене на пари, лихвените проценти варират в зависимост от промените в търсенето и предлагането на пари.

- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти (лп) ще бъдат в равновесно състояние? → когато променливото предлагане на пари (Пп) е равно на променливото търсене на пари (Тп).
- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти ще бъдат по-високи от тяхното равновесно състояние? → когато променливото търсене е по-голямо от променливото предлагане на пари.
- ☺ Кога при тези условия лихвените проценти ще бъдат по-ниски от тяхното равновесно състояние? → когато променливото търсене е по-малко от променливото предлагане на пари.
- ☺ Как таблично и графично може да се представи това състояние на лихвените проценти? → това може да стане по следващия начин:

Състояния	лп (%)	Тп	Пп
А	5	200	200
Б	6	300	100
В	4	100	300

☺ Допълнителни въпроси:

1. При какви условия търсенето и предлагането на пари може да бъде променливо?
2. Търсенето или предлагането на пари има водеща роля за паричната политика?

5.1.4. ПАЗАРНИ ЦЕНИ НА КВАЗИ ПАРИТЕ

Пазарните цени на квази парите приемат абсолютна форма и зависят от тяхното търсене и предлагане.

☺ **Какви видове цени имат ценните книжа, които се включват в състава на квази парите?** → цените на въпросните ценни книжа, като паричен израз на тяхната стойност, биват:

- **номинални цени**, т.е. цени, които са записани на съответните ценни книжа;
- **емисионни цени**, т.е. цени, които вземат под внимание и разходите по тяхната емисия;
- **пазарни цени**, т.е. цени, по които се извършва покупко-продажба на ценните книжа, включващи се в състава на квази парите.

☺ **Къде се проявява търсенето и предлагането на квази парите?** → то се проявява на съответните паричните пазари.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е пълно съобразяване на цените на квази парите с тяхното търсене?
2. Възможно ли е пълно съобразяване на цените на квази парите с тяхното предлагане?

5.2. ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

5.2.1. Същност, състав и структура на паричните отношения

5.2.1.1. Същност на паричните отношения

Парични са отношенията между икономическите субекти, които възникват, когато тези субекти употребяват пари.

☺ **Кои са икономическите субекти между които възникват парични отношения?**

→ това са:

- физическите лица;
- юридическите лица.

☺ **Всички ли физически и юридически лица участват в паричните отношения?**

→ не, в тях участват само онези лица, които могат да си служат с пари.

☺ **Възможни ли са парични отношения в рамките на отделно взет икономически субект?** → не, за да възникнат парични отношение е необходимо участието поне на два субекта.

☺ **При използването на кои функции на парите възникват парични отношения?**

→ те възникват при използването на всички функции на парите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможни ли са парични отношения когато няма реално движение на пари?

2. Покриват ли се паричните отношения с икономическите отношения между икономическите субекти?

5.2.1.2. Състав и структура на паричните отношения

Съставът на паричните отношения дава представа за техните видове, а структурата им показва дела на всеки вид в рамките на общата съвкупност.

- ☺ **Какви видове парични отношения има според вида на използваните пари?**
→ има налични и безналични парични отношения.
- ☺ **Какви видове парични отношения има според участващите икономически субекти?** → има парични отношения между физически лица, между юридически лица и между физически и юридически лица.
- ☺ **Какви видове парични отношения има според функциите на парите?** → има парични отношения при функцията “мярка на стойността”, при функцията “средство за обръщение”, при функцията “платежно средство”, при функцията “средство за съхраняване на стойност” и при функцията “световни пари”.
- ☺ **Какви видове парични отношения има според намесата на движението на стоки и пари?** → има стоково-парични и относително-самостоятелни парични отношения.
- ☺ **Какви видове парични отношения има според посоката на движението на парите?** → има еднопосочни и двупосочни парични отношения.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво е съдържанието на последните две разновидности на паричните отношения?
2. Каква е структурата на паричните отношения при всяка една от посочените разновидности?

5.2.2. ФИНАНСИТЕ КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

Финансите като парични отношения, в широкия смисъл на думата, са израз на всички парични отношения, а в тесния – на еднопосочните парични отношения.

☺ **Какви акценти се поставят при опитите за дефиниране на същността на финансите?** → на преден план се извеждат представите, че те са:

- съвкупност от парични средства т.е., че те са тждествени с разполагаемите парични средства;
- свързани с движението на пари между икономическите субекти;
- свързани с дейността на икономическите субекти;
- свързани с формирането и изразходването на централизирани и децентрализирани парични фондове;
- израз на паричните отношения между икономическите субекти.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви недостатъци се съдържат в изброените по-горе акценти за същността на финансите?
2. Широкият или тесният смисъл за същността на финансите доминира сега и защо?
3. Защо същността на финансите трябва да се определя преди всичко чрез връзката им с паричните отношения?
4. Какво представлява финансирането и каква е връзката му с финансите?

5.2.3. ПАРИЧНИЯТ КРЕДИТ КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

Паричният кредитът като парични отношения е израз на двупосочни и обменни парични отношения.

☺ **Какви акценти се поставят при опитите за дефиниране на същността на паричния кредит?** → на преден план се извеждат представите, че той е свързан с:

- доверието между икономическите субекти;
- движението на пари между икономическите субекти;
- формите за разпореждане с парични средства в рамките на икономическите субекти;
- движението на заемния капитал между икономическите субекти;
- паричните отношения между икономическите субекти.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви недостатъци се съдържат в изброените по-горе акценти за същността на паричния кредит?
2. Защо същността на паричния кредит трябва да се определя преди всичко чрез връзката му с паричните отношения?
3. Каква е разликата между паричния и търговския (стоковия) кредит?
4. Какво представлява кредитирането и каква е връзката му с паричния кредит?

5.2.4. ЗАСТРАХОВАНЕТО КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

Застраховането като парични отношения е израз на смесени (финансови и кредитни) парични отношения.

- ☺ **Какви акценти се поставят при опитите за дефиниране на същността на застраховането?** → на преден план се извеждат представите, че то е:
- свързано с преодоляване на настъпили щети в резултат на вероятностни рискове;
  - свързано с формиране и използване на специални застрахователни парични фондове;
  - израз на паричните отношения между икономическите субекти.
- ☺ **Кои финансови отношения спадат към застрахователните парични отношения?**
→ това са паричните отношения, които възникват при несбъждане на застрахователни събития.
- ☺ **Кои кредитни отношения спадат към застрахователните парични отношения?**
→ това са паричните отношения, които възникват при сбъждане на застрахователни събития.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои парични отношения преобладават в рамките на смесените застрахователни парични отношения – финансовите или кредитните?
2. Защо е необходимо да се дефинира паричната същност на застраховането?

5.2.5. ОСИГУРЯВАНЕТО КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

Осигуряването (социалното и здравното) като парични отношения също е израз на смесени (финансови и кредитни) парични отношения.

- ☺ **Какви акценти се поставят при опитите за дефиниране на същността на осигуряването?** → на преден план се извеждат представите, че то е:
- инструмент на провежданата социална политика;
  - дейност, свързана с удовлетворяване на потребности на нетрудоспособните членове на обществото и запазването на тяхното здраве.;
  - израз на паричните отношения между икономическите субекти.
- ☺ **Кои финансови отношения спадат към осигурителните парични отношения?** → това са паричните отношения, които възникват при участието на работодателите и държавата във формирането на средствата за социално и здравно осигуряване.
- ☺ **Кои кредитни отношения спадат към осигурителните парични отношения?** → това са паричните отношения, които възникват при участието на осигурените лица във формирането на въпросните средства.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои парични отношения преобладават в рамките на смесените осигурителни парични отношения – финансовите или кредитните?
2. Защо е необходимо да се дефинира паричната същност на осигуряването?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

ЗАСТРАХОВАНЕТО КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

ИНСТРУМЕНТИ НА ПАРИЧНИТЕ ПАЗАРИ

КРЕДИТЪТ КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

ОСИГУРЯВАНЕТО КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

ПАРИЧНИ ПАЗАРИ

ФИНАНСИТЕ КАТО ПАРИЧНИ ОТНОШЕНИЯ

ЦЕНИ НА ПАРИЧНИТЕ ПАЗАРИ

Тема шеста
ОСНОВИ НА БАНКОВОТО ДЕЛО И ПАСИВНИ
БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Вачков, Ст., Георгиев, Л., Петров, Д., Банково дело, Варна, 2016

Завадска,З., Иванич-Дроздовска, М. и Яворски, В., Банково дело, София, 2004

Колев, Б., Главева, М. и Трифонова, С., Пари и банки, София,2003

Младенов, М., Пари, банки, кредит, Варна, 2002

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ разширите представите си за възникването на банковото дело;
- ◆ разграничавате видовете банкови системи;
- ◆ обогатите представите си за статута и функциите на БНБ;
- ◆ обогатите представите си за статута и функциите на търговските банки;
- ◆ установявате доходността на търговските банки;
- ◆ пресмятате капиталовата адекватност на търговските банки;
- ◆ изчислявате нивото на ликвидността на търговските банки;
- ◆ разширите представите си за несъстоятелността на търговските банки;
- ◆ добиете по-пълна представа за собствените капитали на търговските банки;
- ◆ разширите представите си за депозитните операции на търговските банки.

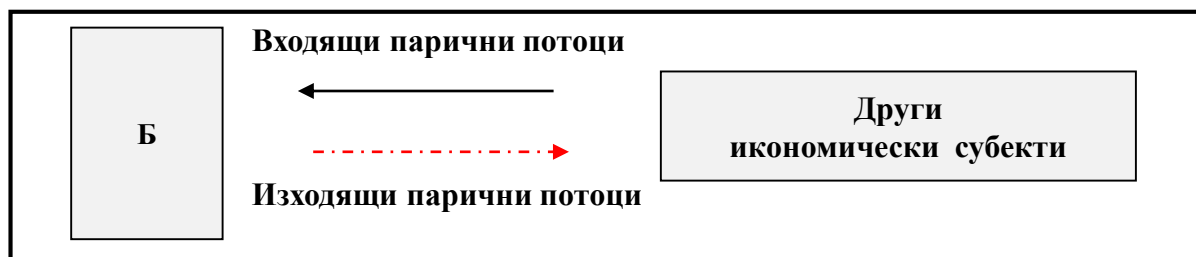
6.1. СЪЩНОСТ, ФУНКЦИИ, ОБХВАТ И СУБЕКТИ НА БАНКОВОТО ДЕЛО

6.1.1. Същност на банковото дело

Същността на банковото дело трябва да се извежда от общата представа за финансите, т. е. от представата, че те са парични отношения.

☺ Може ли същността на банковото дело да се свързва само с еднопосочните парични отношения? → да, но само в тесния смисъл на това понятие, т.е. само с паричните отношения, при които участието на банките не е свързано с обратно движение на пари.

☺ Какво представлява банковото дело в широкия смисъл на това понятие? → то в този случай е съвкупност от парични отношения, възникващи при всички входящи и изходящи парични потоци, с които са свързани банките (Б), т.е.:

☺ Кои са доминиращите парични отношения при банковото дело – еднопосочните или двупосочните? → доминиращи в този сектор на икономиката са двупосочните парични отношения.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои парични отношения при банковото дело имат еднопосочен характер?
2. Има ли вероятност да настъпят съществени промени в същността на банковото дело с бързите технологични промени?

6.1.2. Функции на банковото дело

Функциите на банковото дело дават по-широка представа за неговата същност.

☺ **Какви основни функции изпълнява банковото дело?**

→то изпълнява:

- акумулираща функция;
- инвестиционна функция;
- посредническа функция.

☺ **Какво е съдържанието на акумулиращата функция на банковото дело?** → тя дава представа за фундамента на онази част от паричните отношения, която е свързана с входящите парични потоци, т.е. с потоците, които осигуряват паричните ресурси на този сектор от икономиката.

☺ **Какво е съдържанието на инвестиционната функция на банковото дело?**
→ тя дава представа за фундамента на онази част от паричните отношения, която е свързана с изходящите парични потоци, т.е. с използването на въпросните парични ресурси.

☺ **Какво е съдържанието на посредническата функция на банковото дело?**
→ тя дава представа преди всичко за фундамента на онази част от паричните отношения, която е свързана с обслужването на банковите клиенти при безличните разплащания между тях.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Може ли банковото дело да изпълнява и други функции?
2. Възможно ли е да се търси приоритетност в рамките на банковите функции?
3. Каква е интензивността, с която се проявяват функциите на банковото дело?

6.1.3. Обхват на банковото дело

По своя обхват банковото дело включва паричните отношения, които имат за основа всички съставни части на входящите и изходящите парични потоци на този сектор от икономиката.

- ☺ **Кои са основните съставни части на паричните отношения, които са свързани с входящите парични потоци?** → това са преди всичко паричните отношения, свързани с:
- формирането на собствените капитали;
  - краткосрочно привлечените парични средства;
  - дългосрочно привлечените парични средства.

- ☺ **Кои са основните съставни части на паричните отношения, които са свързани с изходящите парични потоци?** → това са преди всичко паричните отношения, свързани с:
- кредитната дейност на банковите институции;
  - закупуването на ценни книжа;
  - закупуването на чуждестранни валути;
  - сконтирането и ресконтирането на полици и пр.;

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са основните фактори, които оказват влияние на обхвата на входящите парични потоци на банковите институции?
2. Кои са основните фактори, които оказват влияние на обхвата на изходящите парични потоци на банковите институции?

6.1.4. Субекти на банковото дело

В състава на субектите на банковото дело се включват законодателно регламентирани лица.

- ☺ **От какво зависи съставът на субектите на банковото дело?** → този състав зависи преди всичко от избраната система за структуриране на този сектор от икономиката, т. е. от възприемането на:
  - едностепенна (еднозвенна) система за банковото дело;
  - двустепенна (двужвенна) система за банковото дело.

- ☺ **Кои са субектите на банковото дело при едностепенната (еднозвенната) банкова система?** → това е само националната банкова институция, осъществяваща както емисионна дейност, така и дейности, присъщи на търговските банки.

- ☺ **Кои са субектите на банковото дело при двустепенната (двужвенната) банкова система?** → това са:
  - емисионната банкова институция – централната банка;
  - търговските банкови институции.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо се налагат ограничения по отношение на юридическите лица, които могат да бъдат субекти на банковото дело?

2. На кого са подчинени субектите на банковото дело?

6.2. ВЪЗНИКВАНЕ НА БАНКОВОТО ДЕЛО

Банковото дело възниква през Средновековието, т.е. на определен етап от развитието на парите и свързаните с тях икономически субекти.

☺ **Кога възниква банковото дело?** → то възниква след:

- **лихварството**, което представлява дейност, свързана с временно предоставяне на пари от частни лица, известни като лихвари, срещу получаване на лихва;
- **сарафството**, което представлява дейност, свързана преди всичко с размяна на пари, която се осъществява от частни лица, известни като сарафи.

☺ **Защо разнообразната дейност, която е свързана с парични операции по-късно получава наименованието “банково дело”?** → поради това, че тя започва да се осъществява на специално предназначени за тази цел маси, които са известни още с името банки.

☺ **Къде и кога възникват първите банкови институции (банки)?** → те възникват в:

- Италия (Венеция) през 1587г.;
- Холандия (Амстердам) през 1609 г.;
- Германия (Хамбург) през 1619 г.;
- Англия (Лондон) през 1694 г.

☺ **Кога възниква БНБ?** → тя възниква през 1879 г.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо се налага обособяването на специални институции за осъществяване на парични операции?
2. Какво обуславя възникването на първите банки в посочените по-горе държави и градове?

6.3. БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

6.3.1. Статут и функции на БНБ

Българската народна банка (БНБ), като емисионна (централна) банка, има статут на самостоятелно юридическо лице със строго определени функции.

- ☺ **Кога официално е открита дейността на БНБ?** → това става на 23.05.1879г. от нейния управител г-н Карбоньор (бивш служител на МФ на Русия), в присъствието на княз Александър Дондуков - Корсаков (руски императорски комисар в България).
- ☺ **По силата на какъв закон БНБ осъществява своята дейност?** → това тя прави по силата на специално действащ Закон за БНБ.
- ☺ **Какви функции изпълнява БНБ в условията на валутен борд?** → при валутен борд БНБ изпълнява преди всичко следните функции:
  - поддържа вътрешната и външна стабилност на лева;
  - осигурява функционирането на ефективен платежен механизъм;
  - лицензира и контролира дейността на търговските банки;
  - фискален агент и депозитар на държавата на пазарен принцип;
  - съставя и отчита платежния баланс на държавата.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви функции изпълнява БНБ когато не е в условията на валутен борд?
2. На кого е подчинена БНБ?

6.3.2. Организационна структура и органи за управление на БНБ

Организационната структура и органите за управление на БНБ са уредени със Закона за БНБ.

☺ **Кои са основните организационни звена на БНБ?** → това са:

- Централното управление (ЦУ);
- клоновете и представителствата.

☺ **Кои са основните организационни звена на Централното управление в условията на валутен борд?** → това са управленията:

- **“Емисионно”**, което поддържа пълно валутно покритие на паричните задължения на БНБ и стабилността на лева;
- **“Банково”**, което разработва банковата политика и по изключение е кредитор от последна инстанция;
- **“Банков надзор”**, което лицензира и контролира дейността на търговските банки.

☺ **Кои са органите за управление на БНБ?** → това са:

- **Управителният съвет**, който се състои от 7члена (управител; 3-ма подуправители, избрани от НС и 3-ма членове, определени от Президента);
- Главен секретар;
- Консултативен съвет.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква организационна структура имаше БНБ преди валутния борд?
2. Какви органи за управление имаше БНБ преди валутния борд?

6.3.3. Активи и пасиви на БНБ

Активите и пасивите на БНБ са балансови показатели, даващи представа за източниците на нейните парични средства и направленията за тяхното използване. В условията на валутен борд нейният консолидиран баланс включва показатели от балансите на двете управление „Емисионно“ и „Банково“.

☺ **Кои са активите на БНБ?** → това са преди всичко:

- паричните средства и предоставените депозити;
- инвестициите в ценни книжа;
- капиталовите инвестиции;
- вземанията от правителството;
- дълготрайните активи.

☺ **Кои са пасивите на БНБ?** → това са преди всичко:

- наличните пари (монетите и банкнотите);
- задълженията към банки и други финансови институции;
- задълженията към държавни институции;
- задълженията към МВФ;
- капиталът от 20 мил.лв, който е държавен;
- резервите, които приемат формата на фонд “Резервен“.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват резервите на БНБ, приемащи формата на фонд „Резервен“?
2. Какви са финансовите взаимоотношения на БНБ с държавата?

6.3.4. Парични операции на БНБ

Паричните операции на БНБ дават представа за нейните действия като страна в прякото или косвеното разпореждане с парични средства.

- ☺ **Кои са пасивните парични операции на БНБ?** → това са преди всичко:
- депозитните операции в т.ч. операциите, свързани със задължителните минимални резерви (ЗМР);
  - емисията на налични пари;
  - продажбата на чуждестранна валута;
  - продажбата на благородни метали;
  - продажбата на ценни книжа.

- ☺ **Кои са активните парични операции на БНБ?** → това са преди всичко:
- скотовото и ломбардното кредитиране;
  - покупката на чуждестранна валута;
  - покупката на благородни метали;
  - покупката на ценни книжа.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са разплащателните операции на БНБ?
2. Какви други банкови операции изпълнява БНБ?

6.4. БЪЛГАРСКИТЕ ТЪРГОВСКИ БАНКИ

6.4.1. Статут на българските търговски банки

Статутът на българските търговски банки е уреден със Закон за кредитните институции (банки и дружества за електронни пари).

☺ **Какво представляват търговските банки според Закона за кредитните институции?** → те са акционерни дружества, регистрирани по Търговския закон и получили лиценз за упражняване на банкова дейност от БНБ.

☺ **Какъв контрол се упражнява върху дейността на търговските банки?** → упражнява се:

- вътрешен контрол от специализирани звена на търговските банки;
- външен контрол от Управление "Банков надзор" на БНБ, квестори, синдици, Национална агенция по приходите и пр.

☺ **Какво представляват дружествата за електронни пари?** → това са акционерни дружества, които имат право да издават електронни пари (електронни портфейли – портмонета и мрежовите пари) и да предоставят услуги, свързани с тези пари.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е взаимодействието между търговските банки и БНБ?
2. Защо търговските банки трябва да бъдат регистрирани само като акционерни дружества, а не като друг вид дружества по Търговския закон?

6.4.2. Банкови лицензи, одобрения и разрешения

Осъществяването на дейността на търговските банки е свързано не само с издаването на лицензи, но и с одобрения и разрешения от БНБ.

☺ **Какво представляват банковите лицензи?** → те са **писмени документи**, издавани от БНБ, с които се дава право на едно акционерно дружество да упражнява банкова дейност и са свързани с:

- банки със седалище в България;
- клонове на банки от други държави.

☺ **Какво представляват банковите одобрения?** → те са **писмени съгласия** на БНБ за придобиване на акции в лицензирана от нея търговска банка.

☺ **Какво представляват банковите разрешения?** → **писмени документи**, издавани от БНБ, с които се дава право на една банка да:

- открива клонове в друга държава;
- променя наименованието на банката, обозначено в издадената лицензия;
- се преобразува чрез вливане или сливане;
- променя обхвата на издадената лицензия;
- увеличава капитала с непарични вноски;
- изкупува обратно акции и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо е необходимо издаването на банкови лицензи?
2. Защо са необходими банковите одобрения и разрешения?

6.4.3. Организационна структура на търговските банки и възприети системи за управление

Както теорията, така и практиката са наложили определени организационни структури и системи за управление на търговските банки.

☺ **Какви основни, организационни звена имат търговските банки?** → това са преди всичко:

- централите на отделните банки;
- обособените клонове;
- разкритите офиси.

☺ **Каква организационна структура имат централите на отделните търговски банки?** → въпросната структура се изгражда в зависимост от:

- разделянето на клиентите на физически и юридически лица, в който случаи те имат звена за:
  - частно банкиране;
  - корпоративно банкиране.
- осъществяваните от търговските банки банкови операции, в който случаи те имат звена за:
  - депозитни операции;
  - кредитни операции и пр.

☺ **Какви системи за управление използват търговските банки?** → като акционерни дружества те използват:

- едностепенна система за управление, т.е. система само със Съвет на директорите;
- двустепенна система, т.е. система с Надзорен съвет и Управителен съвет.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви са предимствата и недостатъците на двете разновидности на организационната структура на централите на търговските банки?

2. Какви са предимствата и недостатъците на двете системи за управление на търговските банки?

6.4.4. Активи и пасиви на търговските банки

За осъществяване на своята дейност търговските банки разполагат със съответни активи и пасиви.

☺ **Какво показват активите и пасивите на търговските банки?** → активите на търговските банки дават представа за използването на паричните средства, с които те разполагат, а пасивите показват кои са източниците на тези средства.

☺ **Къде намират отражение активите и пасивите на търговските банки?** → те се отразяват в техните счетоводни баланси.

☺ **Кои са основните съставни части на активите на търговските банки?** → това са преди всичко:

- наличностите от парични средства;
- отпуснатите кредити;
- закупените ценни книжа;
- материалните активи;
- нематериалните активи.

☺ **Кои са основните съставни части на пасивите на търговските банки?** → това са преди всичко:

- привлечените капитали, към които спадат депозитите и другите пасиви;
- собствените капитали, към които спадат акционерните и резервните капитали.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е структурата на активите на търговските банки?
2. Каква е структурата на пасивите на търговските банки?

6.4.5. Ликвидност на търговските банки

Ликвидността на търговските банки заслужава специално внимание, когато се изучават въпросите, свързани с тяхната дейност.

☺ **Какво показва ликвидността на търговските банки?** → тя дава представа за тяхната текуща платежна способност (Наредба №11 на БНБ).

☺ **Как се измерва ликвидността на търговските банки?** → това става преди всичко чрез следващите коефициенти за ликвидността (Л):

$$\begin{aligned} \text{Л-първа степен} &= \frac{\text{ПС}}{\text{ПЗ}}; & \text{Л-втора степен} &= \frac{\text{ПС} + \text{КВ}}{\text{ПЗ}}; \\ \text{Л-трета степен} &= \frac{\text{ПС} + \text{КВ} + \text{ДЛА}}{\text{ПЗ}}; \end{aligned}$$

където: **ПС** е парични средства; **ПЗ** – парични задължения; **КВ** – краткосрочни вземания и **ДЛА** – други ликвидни активи

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е зависимостта при първостепенната ликвидност?
2. Каква е зависимостта при второстепенната ликвидност?
3. Каква е зависимостта при третостепенната ликвидност?

6.4.6. Доходи на търговските банки

6.4.6.1. Формиране на доходите на търговските банки

Доходите на търговските банки представляват преди всичко разлика между техните приходи и разходи, приемаща формата на печалба.

☺ **Кои са основните видове приходи на търговските банки?** → това са преди всичко приходите от:

- лихви;
- такси;
- комисионни;
- дивиденди;
- положителни курсови разлики;
- положителни валутни разлики.

☺ **Кои са основните видове разходи на търговските банки?** → това са преди всичко разходите за:

- лихви;
- такси;
- комисионни;
- отрицателни курсови разлики;
- отрицателни валутни разлики.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е структурата на приходите на търговските банки?
2. Каква е структурата на разходите на търговските банки?

6.4.6.2. Разпределение и използване на доходите на търговските банки

Разпределението и използването на доходите на търговските банки става в съответствие с действащото законодателство и решенията на органите за тяхното управление.

- ☺ **Как се разпределя чистата печалба на търговските банки?** → възможни са три варианта за нейното разпределение, т.е.:
  - капитализиране на цялата чиста печалба;
  - превръщане на чистата печалба в дивиденди;
  - частично капитализиране и частично превръщане в дивиденди на чистата печалба.

- ☺ **За какво се използва капитализираната чиста печалба?** → тя се използва за увеличаване на акционерния капитал.

- ☺ **Как се разпределя частта от чистата печалба, предназначена за дивиденди?**
→ това става на базата на:
  - броя на притежаваните акции;
  - притежавания относителен дял от акционерния капитал на банката.

- ☺ **Каква политика трябва да провеждат търговските банки по отношение на разпределението на техните доходи?** → те трябва да провеждат политика, съобразена с целите на търговските банки и техните реални възможности.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кой вариант за разпределение на чистата печалба е най-подходящ?
2. Коя база за определяне на дивидентите е най-подходяща?

6.4.7. Несъстоятелност на търговските банки

**Несъстоятелността на търговските банки представлява невъзможност те да изпълняват задълженията, които произтичат от банковите лицензии.
(Закон за кредитните институции и Закон за банковата несъстоятелност).**

☺ **Кой решава обявяването на една търговска банка в несъстоятелност?** → това се прави по искане на БНБ от окръжния съд, според седалището на банката, след като тя е отнела нейния лиценз.

☺ **Кога БНБ отнема лиценза на една търговска банка?** → тя извършва това когато банката:

- изпадне в неплатежоспособност;
- покаже отрицателна величина на собствен капитал спрямо рисковите активи.

☺ **Кои са органите по несъстоятелността?** → това са:

- БНБ;
- Съдът по несъстоятелността;
- синдиките, които заместват надзорните и управителните органи на съответната банка и се назначават от УС на “Фонд гарантиране на влоговете в банките”.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват квесторите?
2. Как се уреждат задълженията към кредиторите при несъстоятелност на една търговска банка?

6.5. ПАСИВНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

6.5.1. Формиране на собствен капитал

Собственият капитал на търговските банки включва акционерния (основния) капитал и заделените законови парични резерви.

☺ Какъв е размерът на минимално изискуемия акционерен (основен) капитал и кои са неговите главни характеристики? → той е 10 (десет) милиона лева и може да бъде:

- само паричен;
- разпределен само в поименни акции.

☺ Как може да се увеличи или намали акционерният (основният) капитал?

→ това се вижда от съдържанието на следващите таблици:

Увеличение чрез:

нови акции, увеличение на номиналната стойност на старите акции и смесено.

Намаление чрез:

обезсилване на стари акции, намаление на номиналната стойност на старите акции и смесено.

☺ Каква форма приемат законовите парични резерви? → те приемат формата на:

- фонд “Резервен”, за който се използват както части от чистата печалба, така и други източници, докато средствата на фонда достигнат определено ниво от уставния капитал;
- **провизии** за кредитните рискове с определен минимален коефициент на покритие и капиталови **буфери** (предпазен буфер, антицикличен буфер и пр.)

☺ Допълнителни въпроси:

1. За какво се използват паричните средства, които са включени във фонд “Резервен”?
2. Кога оперативната (текущата) печалба представлява част от собствения капитал на търговските банки?

6.5.2. Капиталови буфери

**Капиталовите буфери са инструмент за осигуряване на стабилност на търговските банки.
(Наредба №8 на БНБ)**

☺ **Каква е същността на капиталовите буфери на търговските банки?** → те фактически са **своеобразна форма на резерви** за покриване на рисковите активи със собствен капитал.

☺ **Какви разновидности имат капиталовите буфери?** → към тях спадат:

- предпазните капиталови буфери;
- специфичните за всяка банка антициклични капиталови буфери;
- буферите за системно значима институция;
- буферите за системен риск.

☺ **На каква база се изчисляват капиталовите буфери?** → те се изчисляват на базата на установените рискови експозиции и се проявява стремеж за поддържане на собствен капитал, който да покрива събдването на възникващите рискове в дейността на търговските банки.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви са предимствата и недостатъците на капиталовите буфери?
2. Възможно ли е да се изключи несъстоятелността на търговските банки при наличието на капиталови буфери? ?

6.5.3. Капиталова адекватност

Капиталовата адекватност е показател, който дава представа за стабилността на търговските банки

☺ Какво представлява капиталовата адекватност?

- тя дава представа за отношението на собствените капитали към рисковите активи на една търговска банка;
- има минимално установени нива;
- тя е показател за сигурността на банката.

☺ Как се измерва капиталовата адекватност? → това се вижда от следващите формули:

$$КА = \frac{СК * 100}{РА}$$

където: СК е собствен капитал;
РА – рисково притеглени активи (вземания).

$$КА = \frac{(АК + РК \pm ОФР) * 100}{РА}$$

където: АК е акционерен капитал;
РК - резервен капитал;
ОФР - оперативен финансов резултат.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как може да се повиши равнището на капиталовата адекватност?
2. Какви нови изисквания предявява Базелския комитет към капиталовата адекватност?

6.5.4. ДЕПОЗИТНИ (ВЛОГОВИ) ОПЕРАЦИИ

6.5.4.1.Обща характеристика на депозитните операции

Депозитни са операциите, при които се осъществява привличане на парични средства от физически и юридически лица.

- ☺ **Каква е разликата между депозитните и влоговите операции?** → разликата между тези две понятия е формална, а не по същество и най-често те се приемат като синонимни.
- ☺ **Какви видове депозитни операции са известни?** → известни са:
- левови и валутни депозитни операции;
  - безсрочни и срочни депозитни операции, от които последните биват още:
    - традиционни, т.е. за 1м., 3м., 6 м. и 1г.;
    - нетрадиционни, т.е. подневни, седмични и др.).
- ☺ **Какъв е размерът на приеманите депозити?** → този размер:
- няма максимални граници;
  - възможни са минимални граници, които са валидни преди всичко за валутните депозити.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо се налагат минимални ограничения за размера на депозитите?
2. Приемат ли се валутни депозити без ограничение за вида на валутата?

6.5.4.2. Олихвяване на депозитите

Олихвяването на депозитите е дейност, при която се определя доходът на депозантите, приемащ формата на депозитна лихва.

☺ Как се определя лихвата при простото олихвяване? → това става чрез следващите формули:

- лихва на годишна основа (ЛГ): $L_G = (D * \text{лп}) / 100;$
- лихва на месечна основа (ЛМ): $L_M = (D * \text{лп} * \text{м}) / 100 * 12;$
- лихва на дневна основа (ЛД): $L_D = (D * \text{лп} * \text{д}) / 100 * 360.$

където: D е депозит; лп – годишен лихвен процент; м – месеци и д – дни.

☺ Как се определя лихвата при сложното олихвяване? → това става по следващия начин:

- най-напред се определя величината на нарасналия депозит (D_1) чрез следващата формула: $D_1 = D_0 * (1 + \frac{\text{лрп} * \text{лп}}{100})$
- след това се определя лихвата за периода ($L_{\text{п}}$) чрез следващата формула: $L_{\text{п}} = D_1 - D_0$

където: D_0 е първоначалната сума на депозита; лрп - лихвено равнище за периода; лп – лихвени периоди.

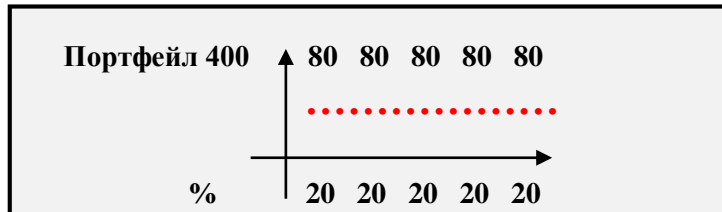
☺ Допълнителни въпроси:

1. Кой и как определя лихвеното равнище за периода (лрп)?
2. Какво представлява капитализирането на депозитна лихва?

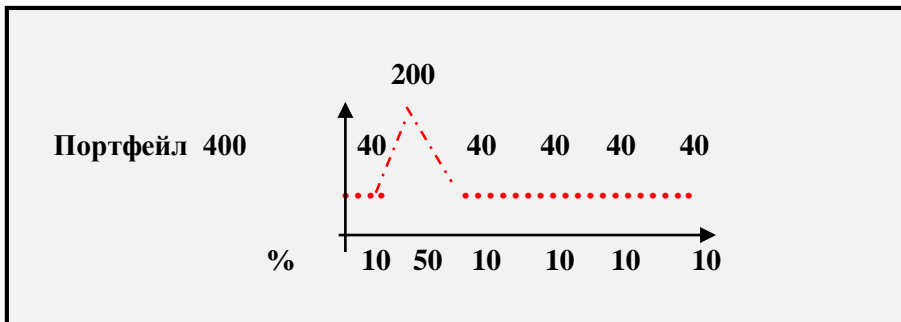
6.5.4.3.. Депозитен портфейл

Депозитният портфейл представлява съвкупност от всички депозити.

☺ **Какво представлява диверсификацията на депозитния портфейл?** → тя е налице тогава, когато разпределението на съдържащите се в него депозити е осъществено равномерно между депозантите. **Графика:**

☺ **Какво представлява концентрацията на депозитния портфейл?** → тя е налице тогава, когато има съсредоточаване на значителна част от депозитите в малък брой депозанти. **Графика:**

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо се полагат усилия за диверсификация на депозитния портфейл?
2. Кога се налага примиряване с концентрацията на депозитния портфейл?

6.5.4.4. Гарантиране на банковите депозити

Гарантирането на банковите депозити осигурява защита на депозантите при фалит на една търговска банка.

- ☺ **Как се постига вътрешното гарантиране на депозитите?** → това става чрез полагане на усилия за поддържане на висока степен на ликвидност, т.е. на способност да бъдат възстановени внесените парични средства в рамките на договорирания срок.
- ☺ **Какви граници на държавна защита съществуваха до 1998 г.?** → съществуваха следните гаранции:
  - 100% за физическите лица;
  - 50% за юридическите лица;
  - 0% за небанковите финансови институции, членовете на управителни и надзорни съвети и пр.
- ☺ **Как се формира фонд "Гарантиране на влогове в банки" от 1998г. и за какво се използват набраните в него средства?** → това е уредено със Закона за гарантиране на влогове в банки, т.е.:
  - приходите се формират от встъпителни и годишни вноски на търговските банки, доходи от инвестиране на свободните средства и пр.;
  - разходите се правят преди всичко за издръжка на фонда и за възстановяване на депозити до определени граници.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо се промени подходът към гарантиране на депозитите?
2. От какво зависят промените в границите на възприетата фондова защита?
3. Защо не се възприема пълна защита на депозитите?

6.5.5. ДРУГИ ПАСИВНИ ОПЕРАЦИИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

6.5.5.1. Рефинансиране на търговските банки от БНБ

Рефинансирането на търговските банки от БНБ представлява предоставяне на парични средства за осъществяване на тяхната дейност, при определени условия.

☺ Какви форми за рефинансиране на търговските банки от БНБ са известни? → известни са преди всичко:

- **ломбардните кредити**, т.е. кредитите, които са обезпечени с ценни книжа и други движими активи;
- **сконтовите кредити**, т.е. кредитите, които са свързани с ресконтиране на полици (записи на заповед и менителници).

☺ Какви мащаби имаше рефинансирането на търговските банки от БНБ преди въвеждането на валутния борд през 1997г.? → то имаше значими мащаби, тъй като се приемаше, че по този начин ще се облекчи ликвидността на търговските банки.

☺ Как е уреден въпросът за рефинансирането на търговските банки от БНБ в условията на валутен борд? → то се допуска само по изключение, т.е. когато е създадена опасност за ликвидни затруднения в рамките на цялата банкова система.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Как се отрази рефинансирането на търговските банки от БНБ върху кризата преди валутния борд?
2. Необходимо ли е рефинансиране на търговските банки от БНБ в условията на валутен борд?

6.5.5.2. Покупка на парични средства от паричните пазари

Покупката на парични средства от паричните пазари се налага при възникването преди всичко на краткосрочни ликвидни проблеми.

- ☺ **Кои търговски банки купуват парични средства от паричните пазари?** → това се прави преди всичко от търговските банки, които изпитват временни (краткосрочни) ликвидни проблеми.
- ☺ **Кои банки продават парични средства на паричните пазари?** → това се прави от търговските банки, които имат временно свободни парични средства.
- ☺ **На кои парични пазари се осъществяват въпросните покупко-продажби?** → за тази цел се използва преди всичко междубанковият паричен пазар, т.е. пазарът, в който участват всички търговски банки.
- ☺ **При какви условия се извършват въпросните покупко-продажби?** → това става при взаимно приемливи, договорни условия.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви изгоди и какви загуби имат купувачите на парични средства на паричните пазари?
3. Оправдана ли е дългосрочна покупка на парични средства от паричните пазари?

6.5.5.3. Приемане на чужди парични средства за управление

Приемането на чужди парични средства за управление става на договорна основа при наличието на определени условия и взаимна изгода.

- ☺ **Кога даден икономически субект (физическо или юридическо лице) ще потърси търговска банка, на която да предостави парични средства за управление?** → това той ще направи когато има временно свободни парични средства, вярва в съответната търговска банка и се надява на изгода от това.
- ☺ **Кога една търговска банка ще приеме парични средства за управление?** → това тя ще направи когато получи съответно предложение и установи, че ще има изгода от това.
- ☺ **По какво се различава приемането на чужди парични средства за управление от депозитните операции?** → преди всичко по това, че в този случай няма предварително договаряне на доходност, т.е. не се определя депозитна лихва, а се уточняват условията за управление на паричните средства и начините за разпределение на получените резултати.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви условия за управление на паричните средства се договарят?
2. Какви резултати от въпросното управление могат да се получат и какви варианти за тяхното разпределение са възможни?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

АКТИВИ НА БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

ВИДОВЕ БАНКОВИ СИСТЕМИ

ВЪЗНИКВАНЕ НА БАНКОВОТО ДЕЛО

ДЕПОЗИТНИ ОПЕРАЦИИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

ДОХОДНОСТ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

КАПИТАЛОВИ БУФЕРИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

ЛИКВИДНОСТ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

НЕСЪСТОЯТЕЛНОСТ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

ОРГАНИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

ОРГАНИЗАЦИОННА СТРУКТУРА НА БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

ПАСИВИ НА БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

СТАТУТ НА БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

СЪЩНОСТ, ФУНКЦИИ, ОБХВАТ И СУБЕКТИ НА БАНКОВОТО ДЕЛО

ФУНКЦИИ НА БНБ И ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

Тема седма
АКТИВНИ И РАЗПЛАЩАТЕЛНИ БАНКОВИ
ОПЕРАЦИИ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

**След усвояването на материала от тази тема
Вие ще можете да:**

- ◆ разширите представите си за активните банкови операции;
- ◆ оценявате необходимостта от поддържане на наличности от парични средства;
- ◆ оценявате необходимостта от формиране на задължителни минимални резерви;
- ◆ разширите представите си за банковото кредитиране;
- ◆ обогатите вижданията си за банковите гаранции;
- ◆ оценявате полезността от участието на банките в сконтови, суапови, опционни и други подобни операции;
- ◆ разширите представите си за банковото посредничество чрез разплащателните банкови операции;
- ◆ използвате придобитите познания за банковите сметки и банковите платежни системи;
- ◆ използвате различните форми за безналично уреждане на платежните задължения.

7.1. АКТИВНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

7.1.1. Поддържане на наличности от парични средства

Поддържането на наличности от парични средства представлява доброволна форма за използване на част от собствените и привлечените капитали.

- ☺ **Какво включват паричните наличности на една търговска банка?** → те включват притежаваните от нея:
  - наличните пари под формата на монети и банкноти;
  - парите по сметки (безналичните пари).

- ☺ **Защо е необходимо да се поддържат наличности от парични средства?** → това е необходимо за бързото задоволяване, преди всичко, на потребностите на клиентите, т.е. за поддържане на съответна ликвидност.

- ☺ **Ефективно ли е поддържането на наличности от парични средства?** → не, тъй като това намалява доходността на търговските банки и затова трябва да се полагат постоянни усилия за минимизиране или оптимизиране на тяхната величина.

- ☺ **В национални парични знаци или в чуждестранна валута трябва да се поддържат наличностите от парични средства?** → това зависи от потребностите и от бързината, с която е възможно да се осъществи конвертиране.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как става зареждането на търговските банки с налични и безналични парични средства?
2. Как става освобождаването на търговските банки от налични и безналични парични средства?

7.1.2. Задължителни минимални резерви

Задължителните минимални резерви (ЗМР) представляват задължителна форма за използване на част от привлечените капитали на търговските банки.
(Наредба №21 на БНБ)

- ☺ **Защо е необходимо част от привлечените капитали на търговските банки да се внасят в БНБ под формата на ЗМР?** → това се прави с цел да се формира паричен ресурс на търговските банки за ликвидни нужди и за регулиране на мултипликацията на депозитните пари по сметки.
- ☺ **Какви функции изпълняват ЗМР?** → те изпълняват преди всичко ликвидна и регулираща функция.
- ☺ **Как се отразяват балансово ЗМР?** → те се отразяват както в балансите на търговските банки, така и в баланса на БНБ. **Пример:** ако депозитната база на една банка е равна на 1 000 единици, а процентът на ЗМР - 10%, то абсолютният размер на ЗМР ще бъде 100 единици и ще се отрази в двата баланса по следния начин:

БАЛАНС			БАЛАНС		
А	на ТБ "Х"	П	А	на БНБ	П
100					100

☺ Допълнителни въпроси:

1. От какви фактори зависи размерът на ЗМР?
2. За какво се използват натрупаните средства в БНБ под формата на ЗМР?
3. Трябва ли да се олихвяват натрупаните средства в БНБ под формата на ЗМР?

7.1.3. БАНКОВО КРЕДИТИРАНЕ

7.1.3.1. Видове банкови кредити

Като парични отношения видовете банкови кредити, свързани с двупосочното движение на пари, могат да се обособят чрез използването на различни критерии.

☺ **Какво представляват преките банкови кредити и какви разновидности приемат те?** → това са кредити, които се предоставят под формата на пари и биват:

- краткосрочни или дългосрочни кредити;
- обезпечени или необезпечени кредити;
- оборотни, инвестиционни или потребителски кредити;
- малки, средни или големи кредити;
- лихвени или безлихвени кредити;
- контокорентни, ломбардни, ипотечни или сконтови кредити;
- други преки кредити.

☺ **Какво представляват косвените банкови кредити и какви разновидности приемат те?** → това са кредити, които се предоставят под формата на обещания за даване на пари и биват:

- акцептни кредити;
- авалови кредити;
- банкови гаранции за митнически плащания, добро изпълнение на договори, обезпечение на кредити и пр.
- други косвени кредити.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват контокорентните и ипотечните кредити?

2. Какво представляват акцептните и аваловите кредити?

7.1.3.2. Обезпечение на банковите кредити

Обезпечението на банковите кредити трябва да се свързва със създаването на сигурност за погасяване на паричните задължения, произтичащи от отпуснатите кредити.

☺ **Какво представлява прякото обезпечение на кредитите и кои са формите за неговото осъществяване?** → то е начин за създаване на сигурност за погасяване на задълженията по кредитите, чрез ангажиране на активи, прехвърляне на права по вземания, издаване на полици и пр., който е свързан преди всичко с:

- ипотекиране на недвижими имуществва;
- залози на движими имуществва;
- цесии, т.е. прехвърляне на права върху вземания;
- провизии, т.е. заделяне на резерви за несъбираеми вземания;
- поръчителства;
- банкови гаранции;
- полици (записи на заповед и менителници).

☺ **Какво представлява косвеното обезпечение на кредитите и как то се осъществява?** → то е начин за създаване на сигурност за погасяване на задължения по кредитите, чрез установяване на кредитоспособност, т.е. - способност да се генерират доходи, които да се използват за тази цел и е свързан преди всичко с:

- проверка на имиджа на кредитоискателите;
- проверка на техните регистрации;
- анализ на финансовото им състояние;
- прогноза за тяхното бъдещо финансово състояние;
- комплексна оценка чрез установяване на рейтинги.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви оценки могат да се дадат за прякото обезпечение на кредитите?
2. Какви оценки могат да се дадат за косвеното обезпечение на кредитите?

7.1.3.3. Олихвяване на банковите кредити

Олихвяването на банковите кредити е дейност, при която се определя паричното задължение на кредитополучателите, приемащо формата на кредитна лихва.

☺ **Просто или сложно се олихвяват отпуснатите кредити?** → по принцип, отпуснатите кредити се олихвяват просто и само по изключение - сложно, т.е. прилага се:

- нормално просто олихвяване на главницата;
- наказателно просто олихвяване на просрочената главница;
- наказателно просто олихвяване на просрочената лихва.

☺ **Кои са разновидностите за олихвяване на кредитите според времето на олихвяване?** → различават се:

- **декурсивно олихвяване**, т.е. олихвяване след изтичане на лихвените периоди. **Графика:**

$\frac{\ominus}{1}$ $\frac{\ominus}{2}$ $\frac{\ominus}{3}$ _____ $\ominus$ период и т.н.

- **антиципативно олихвяване**, т.е. олихвяване в началото на лихвените периоди. **Графика:**

$\ominus$ _____
1     $\ominus$ _____
2     $\ominus$ _____
3     $\ominus$ _____ период и т.н.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо е възприето олихвяване на просрочената лихвата и не е ли това израз на сложно олихвяване?

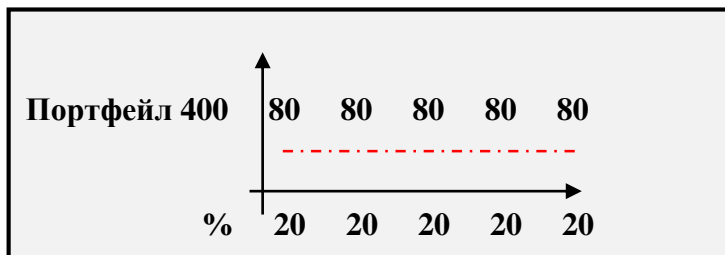
2. Кои са предимствата и недостатъците на декурсивното и антиципативното олихвяване?

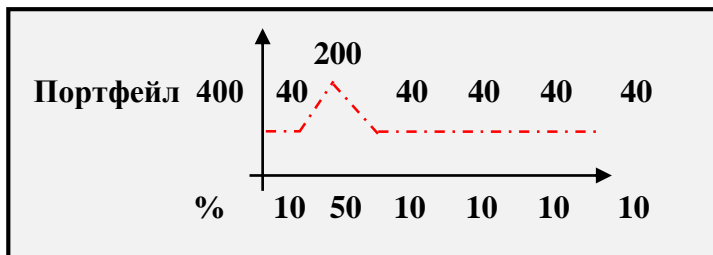
7.1.3.4. Кредитен портфейл

Кредитният портфейл представлява съвкупност от всички отпуснати кредити.

☺ **Какво представлява диверсификацията на кредитния портфейл?** → тя е налице тогава, когато разпределението на съдържащите се в него кредити е осъществено равномерно между кредитополучателите. **Графика:**

☺ **Какво представлява концентрацията на кредитния портфейл?** → тя е налице тогава, когато има съсредоточаване на значителна част от кредитите в малък брой кредитополучатели. **Графика:**

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо се полагат усилия за диверсификация на кредитния портфейл?
2. Какви последици има от концентрацията на кредитния портфейл?

7.1.3.5. Управление на кредитните рискове

**Всяка една търговска банка трябва да разполага с вътрешни правила и процедури за оценяване на кредитните рискове.
(Наредба №7 на БНБ)**

- ☺ С какво и с кого са свързани кредитните рискове на търговските банки? → те са свързани с:
- целия кредитен портфейл;
  - индивидуални длъжници;
  - взаимно свързани длъжници и пр.
- ☺ С какви рискове са свързани активните кредитни операции? → те са свързани преди всичко със следващите основни видове рискове:
- лихвен риск;
  - риск от концентрация;
  - пазарен риск;
  - операционен риск и пр.
- ☺ Каква цел се преследва при управлението на кредитните рискове? → с това управление се преследва минимизиране на рисковете от кредитната дейност.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво е съдържанието на изброените видове кредитни рискове?
2. Как управлението на кредитните рискове се отразява на финансовите резултати на търговските банки?

7.1.3.6. Кредитни ограничения

Кредитните ограничения представляват законно установени ограничения за отпускане на кредити.

(Закон за кредитните институции)

- ☺ **Защо са необходими кредитни ограничения?** → тези ограничения се предизвикват от потребността да се създават условия за намаляване на вероятността от възникване на кредитни рискове.
- ☺ **Какви общи ограничения са възприети?** → съществуват ограничения, които са свързани с:
- големите кредитни експозиции, т.е. експозиции към отделни лица или икономически свързани лица;
  - кредитни лимити (тавани, плафони), т.е. ограничения в абсолютна форма за всяка банка, които в момента у нас не се прилагат.
- ☺ **Към кого са насочени персоналните ограничения при кредитирането?** → те са насочени към:
- администраторите на банката (служителите);
  - акционерите, притежаващи по-големи части от акционерен капитал;
  - съпрузи и роднини по права линия и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви резултати биха се получили ако се либерализират ограничителните условия?
2. Какви резултати биха се получили ако се увеличат ограничителните условия?

7.1.4. ДРУГИ АКТИВНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

7.1.4.1. Гаранционни банкови операции

Гаранционните банкови операции са свързани с издаването на специални писмени документи, известни като “банкова гаранция”.

- ☺ **Какво представлява банковата гаранция?** → тя е неотменимо платежно задължение към трето лице, което една банка издава по искане на свой клиент, т.е. непряко банково кредитиране.
- ☺ **Кои са най-често използваните видове банкови гаранции?** → към тях спадат преди всичко гаранциите за:
- дължими митнически сборове;
  - участие в търгове и конкурси;
  - добро изпълнение на договорни задължения;
  - връщане на авансови плащания;
  - участие в обществени поръчки;
  - връщане на получени кредити и пр.
- ☺ **Безвъзмездно или платено е издаването на банкови гаранции?** → въпросното издаване е платено, а цената, която се заплаща е в пряка зависимост най-вече от размера на поетото парично задължение.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Как се обезпечават банковите гаранции?
2. Имат ли стандартна форма банковите гаранции?

7.1.4.2. Покупка на ценни книжа

Покупката на ценни книжа представлява инвестиране на парични средства във финансови инструменти, които се търгуват на паричните пазари.

☺ **Кои са основните видове ценни книжа, които се търгуват на паричните пазари?** → това са:

- акциите, които представляват капиталови ценни книжа (инструменти);
- облигациите, които представляват дългови ценни книжа (инструменти).

☺ **Какви разновидности на ценни книжа са известни според формата на тяхната собственост?** → известни са:

- държавни ценни книжа;
- общински ценни книжа;
- корпоративни ценни книжа.

☺ **Кои са поименните ценни книжа?** → това са ценните книжа, при които е посочено името на техния притежател (физическо или юридическо лице).

☺ **Кои са ценните книжа на приносител?** → това са ценните книжа, при които не е посочено името на техния притежател.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Имат ли стандартна форма ценните книжа?
2. По какви цени се извършва покупката на ценни книжа?
3. Могат ли да бъдат закупени други видове ценни книжа?

7.1.4.3. Сконтови банкови операции

Сконтовите банкови операции са свързани преди всичко с покупко-продажба на полици (записи на заповед и менителници).

- ☺ Какви видове сконтови банкови операции са известни? → известни са операциите:
- **сконтиране**, т.е. операции, при които се извършва първична покупко-продажба на издадени полици (записи на заповед и менителници);
  - **ресконтиране**, т.е. операции, при които се извършва последваща покупко-продажба на полици.
- ☺ Какво представлява сконтото? → то дава представа за размера на удръжката при сконтовите операции.
- ☺ Как се установява размерът на сконтото (С)? → той се установява с помощта на следващата формула:

$$C = \frac{НСп * c * ОДП}{100 * 360}$$

където: НСп е номиналната стойност на полицата; c - сконтов процент; ОДП - оставащите дни до падежа.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Сконтовият процент равен ли е на ресконтовия процент?
2. Кой най-често извършва сконтови операции и кой – ресконтови операции?
3. Възможно ли е сконтовите операции да не бъдат свързани с покупко-продажба на полици?

7.1.4.4. Лизингови банкови операции (leasing)

Лизинговите банкови операции са свързани с пряко или косвено участие на банките в съответни лизингови схеми.

- ☺ **Какво представляват лизинговите схеми?** → това са схеми, чрез които се отдават под аренда или наем дълготрайни материални активи с възможности след изтичането на договориания срок те да бъдат изкупени.
- ☺ **Какви видове лизингови схеми са известни?** → известни са две основни лизингови схеми:
- **финансов (капиталов) лизинг**, при който собствеността на даваното под аренда или наем имущество, след издължаване на лизинговите вноски, става собственост на лизингополучателя, което представлява покупка чрез разсрочено плащане;
  - **оперативен лизинг**, при който собствеността на даваното под аренда или наем имущество остава като собственост на лизингодателя, т.е. то се връща обратно.
- ☺ **Какво представлява прякото участие на банките в лизингови схеми?** → при него банките се явяват ползватели на дълготрайни материални активи, предоставени им под аренда или наем от съответните лизингови организации.
- ☺ **Какво представлява косвеното участие на банките в лизингови схеми?** → при него банките отпускат кредити на участниците в лизинговите схеми (лизингодатели, лизингополучатели, брокери и др.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е ползата за банките от тяхното пряко участие в лизинговите схеми?
2. Каква е ползата за банките от тяхното косвено участие в лизинговите схеми?

7.1.4.5. Факторингови банкови операции (factoring)

Факторинговите банкови операции са свързани с покупка на чужди вземания от съответните банкови институции.

- ☺ **Кога банките осъществяват факторингови операции?** → това те правят когато пряко или косвено изпълняват ролята на “фактор”, т.е. на субект, който извършва покупка на парични вземания.
- ☺ **В какъв размер се заплащат закупените парични вземания?** → те се заплащат в редуциран размер, т.е. при тези операции вземането се намалява чрез използването на предварително договорен между двете страни процент, подобно на сконтовите операции.
- ☺ **Каква цел се преследва с факторинговите операции?** → чрез тях се създават условия за инкасиране на дебиторни задължения и намаляване на загубите от просрочване на плащанията.
- ☺ **Кой понася рисковете при факторинговите операции?** → те се понасят преди всичко от купувачите на вземането, т.е. от съответните банкови институции.

☺ **Допълнителни въпроси:**

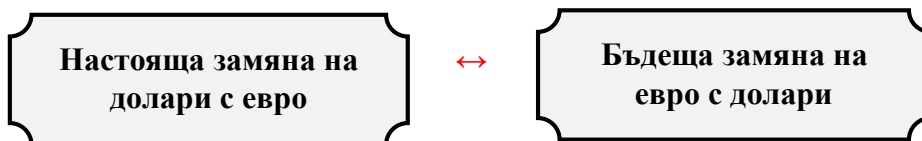
1. Какви ползи очакват банковите институции от факторинговите операции?
2. Кога се засилва потребността от използване на факторингови операции?

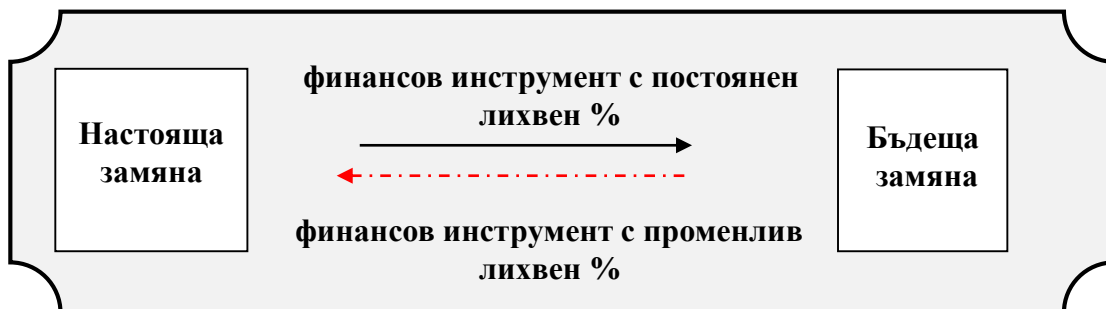
7.1.4.6. Суапови банкови операции (swap)

Суаповите банкови операции представляват сделки, в които като страна участват банкови институции.

- ☺ Какво представляват суаповите операции? → те са операции, при които се извършва преди всичко замяна на валути и лихвени финансови инструменти.
- ☺ Какво представляват валутните суапови операции? → при тях се извършва замяна на валути в рамките на предварително договорен срок. **Схема:**

- ☺ Какво представляват лихвените суапови операции? → при тях, за определен период от време, се извършва замяна на лихвени финансови инструменти с постоянен лихвен процент срещу лихвени финансови инструменти с променлив лихвен процент. **Схема:**

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кой са мотивите за участие на банките във валутни суапови операции?
2. Кой са мотивите за участие на банките в лихвени суапови операции?

7.1.4.7. Опционни банкови операции (option)

Опционните банкови операции представляват сделки, в които като страна също участват банкови институции.

- ☺ **Какво представляват опционните операции?** → те са операции, при които се дава право да се купи или продаде съответен актив (акция, облигация и пр.) в рамките на определен срок от време или на фиксирана дата.
- ☺ **Какво представлява опцията да се купи съответен актив (call option)?** → това се вижда от следващата таблица:

	Купувач	Продавач
Право	Да купи	Да получи опционната цена
Задължение	Да плати опционната цена	Да продаде

- ☺ **Какво представлява опцията да се продаде съответен актив (put option)?** → това се вижда от следващата таблица:

	Купувач	Продавач
Право	Да продаде	Да получи опционната цена
Задължение	Да плати опционната цена	Да купи

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е съдбата на опционната цена (премия) ако не се реализира опционното право?
2. Каква полза имат банките като купувачи и продавачи на опции?

7.1.4.8. Продажба на парични средства на паричните пазари

Продажбата на парични средства на паричните пазари се налага при възникване преди всичко на краткосрочно освободени ресурси.

- ☺ **Кои търговски банки продават парични средства на паричните пазари?** → това са преди всичко търговските банки, които имат временно свободни парични средства.
- ☺ **Кои банки купуват парични средства на паричните пазари?** → това са банките, които имат временно допълнителна нужда от парични средства.
- ☺ **На кои парични пазари се осъществяват въпросните продажби?** → това се прави, преди всичко, на междубанковите парични пазари, т.е. на пазарите, в който участват всички търговски банки.
- ☺ **При какви условия се извършват въпросните продажби?** → те се извършват при взаимно приемливи, договорни условия.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви изгоди имат продавачите на парични средства на паричните пазари?
2. Какво губят продавачите на парични средства на паричните пазари?
3. Оправдана ли е дългосрочна продажба на парични средства на паричните пазари?

7.1.4.9. Покупка на материални и други нематериални активи

Покупката на материални и други нематериални активи се налага от необходимостта да се създават нормални условия за осъществяване на банкова дейност.

- ☺ **Какво включва покупката на недвижимо имущество?** → тя включва, преди всичко, закупуването на земи и сгради.
- ☺ **Какви ограничения са наложени по отношение на закупуването на недвижимо имущество?** → сборът от стойността на това имущество и дяловото участие не може да превишава собствения капитал на банката.
- ☺ **Какво включва покупката на движимо имущество?** → тя включва, преди всичко, закупуването на транспортни средства, хардуерни устройства, материали и пр.
- ☺ **Какво включва покупката на други нематериални активи?** → тя включва, преди всичко, закупуването на софтуерни продукти, патенти и пр.
- ☺ **Каква политика трябва да следват търговските банки по отношение на инвестирането в материални активи?** → те трябва да следват разумна политика, т.е. политика, съответстваща на техните възможности.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как може да се оцени стремежът на някои банки да закупуват супер луксозни материални активи?
2. По какъв начин трябва да се преодолява проблемът, който е свързан с бързото остаряване на софтуерните продукти?

7.2. РАЗПЛАЩАТЕЛНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ

7.2.1. Обща характеристика на разплащателните банкови операции

Разплащателните банкови операции са свързани с пряка посредническа дейност на търговските банки.

☺ **Какво представлява пряката посредническа дейност на търговските банки?**

→ това е дейност, чрез която се уреждат парични задължения между клиентите на търговските банки, без използване на налични парични средства (монети и банкноти), т.е. чрез безналично движение на пари по сметки.

☺ **Как се извършва безналичното движение на пари по сметки при пряката посредническа дейност на търговските банки?**

→ това става чрез задължаване (дебитиране) и заверяване (кредитиране) на банковите сметки.

☺ **Какви могат да бъдат причините за осъществяване на пряката посредническа дейност на търговските банки?**

→ това са преди всичко сделките, които са свързани с:

- покупко-продажба на стоки;
- извършване на услуги.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой икономически субекти могат да участват в преките посреднически разплащателни банкови операции?

2. От какво зависи интензивността на преките посреднически разплащателни банкови операции?

7.2.2. БАНКОВИ СМЕТКИ

**Банковите сметки са счетоводни сметки, които банките водят за отчитане на вложените и използваните парични средства.
(Наредба №3 на БНБ)**

☺ **Защо трябва да се водят банковите сметки?** → те се водят за да се създадат възможности не само за отчитане на парите, с които работят банковите институции, но и за упражняване на съответен контрол върху тях.

☺ **Каква условна форма имат банковите сметки?** → те имат T-образна форма, която може да се представи по следващия начин:

Дебит (вземания)	Кредит (задължения)
<hr/>	

☺ **Какви видове банкови сметки се използват?** → използват се различни видове банкови сметки, т.е.:

- сметки в национална и в чуждестранна валута;
- разплащателни и депозитни (влогови) сметки;
- бюджетни (текущи) сметки;
- набирателни сметки;
- акредитивни сметки;
- ликвидационни сметки;
- спестовни сметки;
- особени сметки;
- кореспондентски сметки:
  - лоро сметки, т.е техни сметки при нас;
  - ностро сметки, т.е. наши сметки при тях.

☺ **Какво представляват IBAN и BIC?** → IBAN е международен номер на една сметка, а BIC - международен банков код.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как става откриването и закриването на банковите сметки?
2. Кой може да се разпорежда с авоарите по банковите сметки?

7.2.3. ПЛАТЕЖНИ СИСТЕМИ

Платежните системи са системи за прехвърляне на средства, които функционират въз основа на формални и стандартизирани процедури и общи правила за обработка, клиринг и/или сетълмент на платежни операции.
(Закон за платежните услуги и платежните системи)

- ☺ **Какво представляват вътрешните платежни системи?** → това са системи за прехвърляне на средства само в рамките на обособените звена на търговските банки (клонове, офиси и др.).
- ☺ **Какво представляват вътрешнобанковите платежни системи?** → това са системи за прехвърляне на средства между обособените звена на търговските банки (клонове, офиси и др.).
- ☺ **Какви национални платежни системи са известни?** → към тях спадат системите:
  - **RINGS** (Real – tim Interbank Gross Settlement system), т.е. системата за брутен сетълмент в реално време;
  - **БИСЕРА** (Банкова Интеграционна Система за Електронни РАЗплащания), т.е. системата за парични преводи и плащания между банковите сметки в страната, клиринг и сетълмент чрез RINGS;
  - **БОРИКА** (Банкова Организация за Разплащане с Използване на КАРти), т.е. системата, която осъществява клиринг на плащанията с електронни карти и сетълмент чрез RINGS.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представлява клирингът при разплащателните банкови операции?
2. Какво представлява сетълментът при разплащателните банкови операции?

7.2.3. ПЛАТЕЖНИ СИСТЕМИ (продължение)

Успоредно с националните платежни системи съществуват и международни платежни системи.

☺ **Какви международни платежни системи са известни?** → към тях спадат системите:

- **TARGET** (Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer system), т.е. платежната система, която се използва в рамките на Европейския съюз за прехвърляне на средства в евро. Тя започва да функционира през 1999г. когато еврото се възприема като парична единица в безналична форма. Тази система кореспондира с националните системи за брутен сетълмент в реално време.
- **SEPA** (Single Euro Payments Area), т.е. системата в евро, чрез която икономическите субекти имат възможност да прехвърлят средства в рамките на европейските държави, еднакви общи условия, права и задължения и независимо от местонахождението си. Тя започна да функционира от 28.01.2008г. и е подобна на нашата национална система БИСЕРА.
- **SWIFT** (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), т.е. това е телекомуникационна информационна система, която обслужва националните и международните платежни системи. Създадена е през 1973г. от 239 банки със седалище в Брюксел.
- **INTERNET**, т.е. информационна, многофункционална система, която в областта на прехвърлянето на средства също подпомага с платежна информация националните и международните платежни системи.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са най-важните проблеми, които възникват при платежните системи?
2. Защо INTERNET все още не може да се наложи като водеща информационна система при прехвърлянето на парични средства?

7.2.4. ОСНОВНИ ФОРМИ НА БЕЗНАЛИЧНИ ПЛАЩАНИЯ

7.2.4.1. Кредитен превод (вирментна форма)

Това е форма, при която инициатор на плащането се явява купувачът (платецът).
(Наредба №3 на БНБ)

☺ **Кога намира приложение кредитният превод?** → тази форма се прилага когато купувачите са доказали своята коректност по отношение на платежните си задължения.

☺ **Кога възникват най-сериозни проблеми при кредитния превод?** → те възникват когато в момента на плащането се установи липса на авоари по сметките на купувача.

☺ **По каква схема се извършва кредитният превод?** → той се извършва по показаната по-долу опростена схема:

ПРОДАВАЧ (П)	← договор → (1) изпълнен договор →	КУПУВАЧ (К)
↑ (4) авизо		↓ (2) Платежно нареждане за кредитен превод
БАНКА НА ПРОДАВАЧА (Бп)	← (3) банков превод	БАНКА НА КУПУВАЧА (Бк)

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Как трябва да се уведоми продавача за получения превод?

2. Има ли стандартна форма преводното нареждане?

7.2.4.2. Директен дебит (незабавно инкасо)

Това е форма, при която купувачът (платецът) предварително е дал съгласието си да бъдат извършвани плащания.
(Наредба №3 на БНБ)

- ☺ **Кога намира приложение директният дебит?** → тази форма се прилага когато между продавача и купувача има регулярни, безпроблемни платежни отношения и те проявяват стремеж да се ускори платежния процес.
- ☺ **Кога възникват най-сериозни проблеми при директния дебит?** → те възникват когато в момента на плащането се установи липса на авоари по сметките на купувача.
- ☺ **По каква схема се извършва директният дебит?** → той се извършва по показаната по-долу опростена схема:

ПРОДАВАЧ (П)	← договор → (1) изпълнен договор →	КУПУВАЧ (К)
↓ (2) платежно искане		↑ (5) авизо
БАНКА НА ПРОДАВАЧА (Бп)	(3) авизо → ← (4) банков превод	БАНКА НА КУПУВАЧА (Бк)

☺ Допълнителни въпроси:

1. По какъв начин се урежда предварителното съгласие на купувача за извършване на плащанията?
2. Как се ускорява платежният процес чрез директния дебит?

7.2.4.3. Акредитивно плащане

Това е форма, при която парите за плащането, пряко или косвено, предварително са осигурени от купувача (платеца).

(Търговски закон)

☺ **Кога намира приложение акредитивната форма за плащане?** → тази форма се прилага най-често когато купувачът (платецът) е доказал своята некоректност по отношение на платежните си задължения.

☺ **Какви по-известни видове акредитиви се използват?** → използват се преди всичко:

- отменяеми и неотменяеми акредитиви;
- прехвърляеми и непрехвърляеми акредитиви;
- покрити и непокрити акредитиви.

☺ **По каква схема се извършва акредитивното плащане?** → то се извършва по показаната по-долу опростена схема:

ПРОДАВАЧ (П)	← договор → (4) изпълнение на задълженията →	КУПУВАЧ (К)
искане за плащане ↑ (6) ↓ (5) ↑ (3) авизо авизо		↓ (1) нареждане за откриване на акредитив
БАНКА НА ПРОДАВАЧА (Бп)	(2) превод за ← откриване на акредитив	БАНКА НА КУПУВАЧА (Бк)

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кога продавачът може да получи сумата, която му се полага?

2. Защо тази форма на плащане е известна още като наказателна форма?

7.2.4.4. Плащане с чекове

Това е форма, при която плащането е свързано най-напред с издаването на платежен инструмент - чек, а след това и с неговото осребряване, т.е. с превод и изплащане на дължимата сума. (Търговски закон).

☺ **Кога намира приложение плащането с чекове?** → тази форма се прилага когато купувачите (платците) имат желание да покриват своите платежни задължения не с налични пари, а с чекове.

☺ **Кой и при какви условия издава чекове?** → най-често чековете се издават от търговските банки при условие, че желаещите лица имат авоари по своите разплащателни сметки.

☺ **По каква схема се извършва плащането с чекове?** → то се извършва по показаната по-долу опростена схема:

ПРОДАВАЧ (П)	(3) продажба → ← плащане с чек (4)	КУПУВАЧ (К)
(5) предявяване на чека за (6) осребряване ↑ (8) авизо		↓ (1) искане за издаване на чекове ↑ (2) издаване на чекове ↑ (7) авизо
БАНКА НА ПРОДАВАЧА (Бп)	(6) банков превод ←	БАНКА НА КУПУВАЧА (Бк)

☺ Допълнителни въпроси:

1. Плащането с чекове ускорява или забавя разплащателния процес?
2. Могат ли чековете да се използват не за плащане, а за безналично пренасяне на парични средства?

7.2.4.5. Плащане с банкови платежни карти

Използването на банкови платежни карти е свързано както с платежни операции, така и с трансформиране на пари по сметки в налични пари.

(Наредба №3 на БНБ).

☺ **Какво представляват банковите платежни карти?** → те са електронни платежни инструменти (ЕПИ), с които могат да се теглят пари в брой, да се осъществява дистанционен достъп до банковите сметки и да се извършват електронни плащания.

☺ **Какви видове банкови платежни карти се използват?** → използват се:

- **дебитни карти**, т.е. карти, чрез които се използват собствени парични ресурси;
- **кредитни карти**, т.е. карти, чрез които се използват кредитни парични ресурси.
- **обикновени карти**, т.е. карти с магнитна лента за записване на съответната информация;
- **смарт (smart) карти**, т.е. карти с чип за записване на съответната информация.

☺ **Какво представлява ПИН номера?** → той е персонален идентификационен номер, чрез които се идентифицират притежателите на банковите платежни карти.

☺ **Как се използват електронните карти?** → те се използват чрез:

- АТМ (Automated Teller Machine) - БАНКОМАТИ;
- ПОС ТЕРМИНАЛНИ УСТРОЙСТВА – POS (Point of Sale, Point of Service, Virtual POS Terminal).

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои платежни системи обслужват операциите с електронни карти?
2. Кои са най-известните международно употребяване електронни карти?
3. Какво представлява авторизацията при използването на електронните карти?

7.2.4.6. Клирингово разплащане (clearing)

Клиринговото разплащане е свързано с взаимно изравняване на парични задължения.

☺ Как могат да бъдат уредени оставащите като салдо парични задължения при клиринговата система? → това може да стане чрез трансфер на:

- стоки и услуги;
- пари.

☺ Какви видове клирингови системи са известни? → известни са:

- национални и международни клирингови системи;
- двустранни и многостранни клирингови системи.

☺ Как схематично може да се представи едно двустранно клирингово плащане?

→ това се вижда от следващата опростена схема:

Д		К		Д		К	
Субект "А"				Субект "Б"			
(1)	1000				(1)	1000	
		(2)	2000	(2)	2000		
(3)	900				(3)	900	
Сума	1900	Сума	2000	Сума	2000	Сума	1900
Да дава	100				Да взема	100	
Сума	2000	Сума	2000	Сума	2000	Сума	2000

→ салдо →

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво отражение има клиринговото разплащане върху потребността от парични средства?
2. Кой може да организира клирингово разплащане?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

- ◆ **АКТИВНИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ**
  - ◆ **БАНКОВИ ГАРАНЦИИ**
  - ◆ **БАНКОВО КРЕДИТИРАНЕ**
- ◆ **ЗАДЪЛЖИТЕЛНИ МИНИМАЛНИ РЕЗЕРВИ**
  - ◆ **КРЕДИТНИ ПОРТФЕЙЛИ**
- ◆ **ОБЕЗПЕЧЕНИЕ НА БАНКОВИТЕ КРЕДИТИ**
- ◆ **ОЛИХВЯВАНЕ НА БАНКОВИТЕ КРЕДИТИ**
- ◆ **ОПЦИОННИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ**
- ◆ **ОСНОВНИ ФОРМИ НА БЕЗНАЛИЧНО РАЗПЛАЩАНЕ**
- ◆ **ПОДДЪРЖАНЕ НА НАЛИЧНОСТИ ОТ ПАРИЧНИ СРЕДСТВА**
  - ◆ **РАЗПЛАЩАТЕЛНИ БАНКОВИ СИСТЕМИ**
  - ◆ **СКОНТОВИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ**
  - ◆ **СУАПОВИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ**
- ◆ **УПРАВЛЕНИЕ НА БАНКОВИТЕ РИСКОВЕ**

Тема осма
ОСНОВИ НА ФИНАНСИТЕ
НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ТЯХНОТО
ВЪТРЕШНО ФИНАНСИРАНЕ

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Вачков, Ст., Спасова, Е., Йорданов, Й., Рафаилов, Д., Решения в корпоративните финанси, Варна, 2016.

Вачков, Ст. и колектив, Корпоративни финанси, Варна, 2006.

Николова, Н., Корпоративни финанси, част I и част II, София, 2007

Петров, Г., Основи на финансите на фирмата, София, 2000.

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

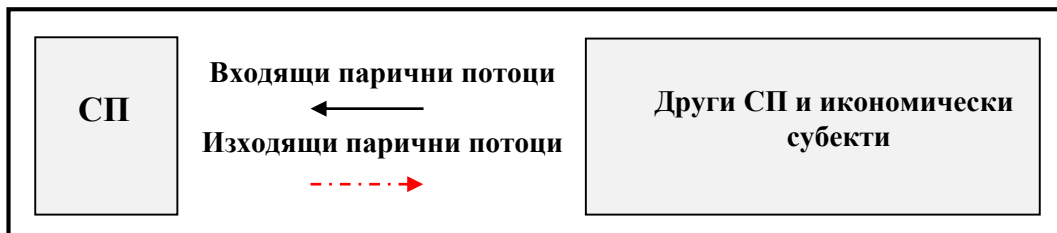
- ◆ дефинирате същността, функциите, обхвата и субектите на финансите на стопанските предприятия;
- ◆ разграничавате финансовите баланси от счетоводните баланси;
  - ◆ установявате балансовите структури и връзки;
- ◆ разграничавате и използвате методите за финансиране;
  - ◆ използвате финансовия лост (leverage);
- ◆ разграничавате и използвате формите на вътрешното и външното финансиране на стопанските предприятия;
  - ◆ използвате различните методи за инвестиционни решения;
- ◆ използвате количествените и качествените показатели за установяване на финансовите резултати на стопанските предприятия;
- ◆ правите комплексна оценка за финансовото състояние на стопанските предприятия.

8.1. ОСНОВИ НА ФИНАНСИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

8.1.1. Същност на финансите на стопанските предприятия

Същността на финансите на стопанските предприятия трябва да се извежда от общата представа за финансите, т.е. от представата, че те са парични отношения.

- ☺ Може ли същността на финансите на стопанските предприятия да се свързва само с еднопосочни парични отношения? → да, това е възможно когато тези финанси се разглеждат в тесния смисъл на това понятие, т.е. като парични отношения, при които тяхното участие не включва обратно движение на пари.
- ☺ Какво представляват финансите на стопанските предприятия в широкия смисъл на това понятие? → в този смисъл те са съвкупност от парични отношения, възникващи при всички входящи и изходящи парични потоци, с които са свързани стопанските предприятия (СП) и това се вижда от следващата схема:

- ☺ От практическа гледна точка коя представа за същността на финансите на стопанските предприятия е по-приемлива? → по-приемлива е втората представа, т.е. широката представа.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои предприятия спадат към стопанските предприятия?
2. Могат ли финансите на стопанските предприятия да се третираат само като съвкупност от парични средства, с които те разполагат и се разпореждат?

8.1.2. Функции на финансите на стопанските предприятия

Функциите на финансите на стопанските предприятия дават по-широка представа за проявлението на тяхната същност.

☺ **Какви основни функции изпълняват финансите на стопанските предприятия?**

→ те изпълняват преди всичко:

- акумулираща функция;
- инвестиционна функция.

☺ **Какво е съдържанието на акумулиращата функция на финансите на стопанските предприятия?** → тя дава представа за фундамента на онази част от паричните отношения, която е свързана с входящите парични потоци, т.е. с формирането на паричните средства на стопанските предприятия.

☺ **Какво е съдържанието на инвестиционната функция на финансите на стопанските предприятия?** → тя дава представа за фундамента на онази част от паричните отношения, която е свързана с изходящите парични потоци, т.е. с използването на паричните средства на стопанските предприятия.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Могат ли финансите на стопанските предприятия да изпълняват производствена функция?
2. Присъща ли е на финансите на стопанските предприятия контролна функция?

8.1.3. Обхват на финансите на стопанските предприятия

По своя обхват финансите на стопанските предприятия включват паричните отношения, базираци се на всички съставни части на входящите и изходящите парични потоци.

☺ Кои са основните съставни части на паричните отношения, които са свързани с входящите парични потоци? → това са преди всичко паричните отношения, свързани с формирането на:

- собствен капитал;
- привлечен (чужд) капитал.

☺ Кои са основните съставни части на паричните отношения, които са свързани с изходящите парични потоци? → това са преди всичко паричните отношения, свързани с:

- инвестирането в дълготрайни активи;
- инвестирането в краткотрайни активи;
- издръжката на работната сила;
- задълженията към държавата, банките и другите небанкови финансови институции.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви други съставни части има обхватът на финансите на стопанските предприятия, свързан с входящите парични потоци?
2. Какви други съставни части има обхватът на финансите на стопанските предприятия, свързан с изходящите парични потоци?

8.1.4. Субекти на финансите на стопанските предприятия

**Към субектите на финансите на стопанските предприятия спадат преди всичко юридическите лица, занимаващи се със стопанска дейност.
(Търговски закон)**

- ☺ **Коя дейност на юридическите лица спада към стопанската дейност?** → към тази дейност спада преди всичко дейността, която е свързана със създаването на материални блага и оказването на материални услуги.
- ☺ **Каква юридическа форма имат субектите на финансите на стопанските предприятия?** → съгласно Търговския закон те са:
- **акционерни дружества (ЕАД и АД)**, т.е. дружества с ограничена отговорност и разпределение на капитала в акции;
  - **дружества с ограничена отговорност (ЕООД и ООД)**, т.е. дружества, при които капиталът е разпределен на дялове, а отговорността е ограничена;
  - **командитни дружества (КД)**, т.е. дружества, при които има както участници с ограничена, така и с неограничена отговорност;
  - **събирателни дружества (СД)**, т.е. дружества, при които участниците са само с неограничена отговорност;
  - **консорциум (К)**, т.е. договорно обединяване на търговци за осъществяване на определена дейност;
  - **холдинг (Х)**, т.е. обединение на дружества под формата на АД, КД или ООД за участие в други дружества.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Могат ли едноличните търговци, които са физически лица, да се третираат като стопански предприятия?
2. Каква е зависимостта на финансите на стопанските предприятия от тяхната юридическа форма?

8.1.5. БАЛАНСИ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

8.1.5.1. Счетоводен баланс

Счетоводният баланс на стопанските предприятия включва техните балансови и задбалансови активи и пасиви и се съставя в двустранна или едностранна форма.

(Закон за счетоводството и НСС 1)

☺ Кои са основните съставни части на активите на стопанските предприятия?

→ това според трайността на активите се вижда от съдържанието на следващата таблица:

АКТИВИ (А)	
А. ДЪЛГОТРАЙНИ АКТИВИ (ДА)	<ul style="list-style-type: none"> • материални активи; • нематериални активи; • финансови активи.
Б. КРАТКОТРАЙНИ АКТИВИ (КА)	<ul style="list-style-type: none"> • запаси; • вземания; • парични средства.
$\Sigma А$	
Задбалансови активи	

☺ Кои са основните съставни части на пасивите на стопанските предприятия?

→ това според собствеността на пасивите се вижда от съдържанието на следващата таблица:

ПАСИВИ (П)	
А. СОБСТВЕН КАПИТАЛ (СК)	<ul style="list-style-type: none"> • основен капитал; • резервен капитал; • оперативни финансови резултати.
Б. ПРИВЛЕЧЕН КАПИТАЛ (ПК)	<ul style="list-style-type: none"> • дългосрочно привлечен капитал; • краткосрочно привлечен капитал.
$\Sigma П$	
Задбалансови пасиви	

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво включват задбалансовите активи?
2. Какво включват задбалансовите пасиви?

8.1.5.2. Финансов баланс

Финансовият баланс на стопанските предприятия представлява трансформиран счетоводен баланс, базиращ се на ликвидността на активите и изискуемостта на пасивите.

- ☺ **Какво представлява ликвидността на активите?** → тя дава представа за възможността те да се превърнат в парични средства.
- ☺ **Какво представлява изискуемостта на пасивите?** → тя дава представа за срока, в който те трябва да се върнат на кредиторите.
- ☺ **Какви подходи са възможни при построяването на финансовия баланс?** → възможни са два подхода:
  - подреждане на активите и пасивите в низходящ ред;
  - подреждане на активите и пасивите във възходящ ред.
- ☺ **Как ще бъдат подредени активите при низходящ ред?** → в този случай основните съставни части на активите ще бъдат подредени по следния начин:
  - краткотрайни активи;
  - дълготрайни активи.
- ☺ **Как ще бъдат подредени пасивите при низходящ ред?** → в този случай основните съставни части на пасивите ще бъдат подредени по следния начин:
  - краткосрочно привлечени капитали;
  - дългосрочно привлечени капитали;
  - собствени капитали.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как ще бъдат подредени активите при възходящ ред?
2. Как ще бъдат подредени пасивите при възходящ ред?
3. Защо се налага съставянето на финансов баланс?

8.1.5.3. Балансови структури

Балансовите структури дават представа за относителните дялове на съставните части на активите и пасивите.

☺ Как се установява структурата на активите (имуществената структура) на стопанските предприятия? → това става с помощта на следващите формули:

$$\text{ОДда} = \frac{\text{ДА} * 100}{\Sigma \text{А}}; \quad \text{ОДка} = \frac{\text{КА} * 100}{\Sigma \text{А}}$$

където: **ОДда** е относителен дял на дълготрайните активи;
ОДка - относителен дял на краткотрайните активи.

☺ Как се установява структурата на пасивите (капиталовата структура) на стопанските предприятия? → това става с помощта на следващите формули:

$$\text{ОДск} = \frac{\text{СК} * 100}{\Sigma \text{П}}; \quad \text{ОДпк} = \frac{\text{ПК} * 100}{\Sigma \text{П}}$$

където: **ОДск** е относителен дял на собствения капитал;
ОДпк - относителен дял на привлечения капитал.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви други имуществени структури са възможни?
2. Какви други капиталови структури са възможни?

8.1.5.4. Балансови връзки

Балансовите връзки дават представа за хоризонталната кореспонденция между активите и пасивите.

☺ **Каква е хоризонталната връзка между дълготрайните активи (ДА) и пасивите на стопанските предприятия?** → това се вижда от следващата формула:

$$ДА \leq (СК + ДПК)$$

където: ДПК е дългосрочно привлечен капитал.

☺ **Каква е хоризонталната връзка между краткотрайните активи (КА) и пасивите на стопанските предприятия?** → това се вижда от следващата формула:

$$КА \geq КПК$$

където: КПК е краткосрочно привлечен капитал.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви други хоризонтални връзки на дълготрайните активи с пасивите на стопанските предприятия са възможни?
2. Какви други хоризонтални връзки на краткотрайните активи с пасивите на стопанските предприятия са възможни?
3. Какво съдържание има известното “златно балансово правило”?

8.1.6. ФОРМИРАНЕ И ВЪЗПРОИЗВОДСТВО НА ФАКТОРИТЕ НА ПРОИЗВОДСТВО

Формирането и възпроизводството на факторите на производство не са единствена причина за инвестиции на стопанските предприятия, но имат водещо значение.

☺ **Какво, от парична гледна точка, представляват инвестициите на стопанските предприятия?** → те са изходящи парични потоци, т.е. изразходване на парични средства.

☺ **Кои са основните микроикономически фактори на производство?** → това са факторите, без които не е възможен производствен процес, т.е.:

- дълготрайните материални активи (ДМА);
- краткотрайните материални активи (КМА);
- работната сила (РС).

☺ **Какво представлява възпроизводството на микроикономическите фактори на производство?** → това е процес, който осигурява на стопанските предприятия наличието на тези фактори във всеки даден момент, видно от съдържанието на следващата опростена схема:

$$\begin{array}{c} \text{ДМА} \\ \text{П} - \text{С} \left\{ \begin{array}{l} \text{КМА} \dots \text{Производство} \dots \text{С} - \text{П} \\ \text{РС} \end{array} \right. \end{array}$$

където: П е пари; С – стоки.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. По какво се отличават микроикономическите фактори на производство от макроикономическите фактори?
2. Какви други причини могат да предизвикат инвестиране на парични средства от стопанските предприятия?

8.1.7. МЕТОДИ ЗА ФИНАНСИРАНЕ

Методите за финансиране на стопанските предприятия дават представа за начините, чрез които те си осигуряват необходимите им парични средства.

- ☺ **Какво представлява национализацията на парични средства?** → тя е одържавяване на парични средства, които са елемент от активите на национализираните частни стопански предприятия. **Пример:** национализацията в България през 1947г..
- ☺ **Какво представлява вътрешното финансиране (самофинансирането)?** → то е начин за осигуряване на парични средства от собствениците на стопанските предприятия или пък от тяхната собствена дейност.
- ☺ **Какво представлява външното финансиране на стопанските предприятия?** → то е начин за осигуряване на парични средства от външни (чужди) икономически субекти.
- ☺ **Какво представлява смесеното финансиране на стопанските предприятия?** → то е комбинация от вътрешно и външно финансиране на стопанските предприятия.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е реституцията да се свързва с методите за финансиране на стопанските предприятия?
2. Какво представляват джойнт венчърите (joint venture) от гледна точка на методите за финансиране на стопанските предприятия?

8.1.8. ФИНАНСОВ ЛОСТ

(leverage, gearing)

8.1.8.1. Теоретични основи на финансовия лост

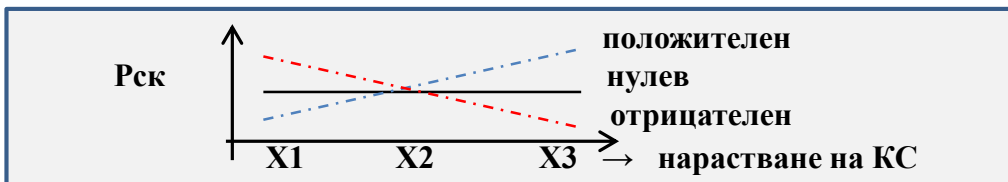
Финансовият лост представлява метод, с помощта на който се оценява ефектът на капиталовата структура върху рентабилността на собствения капитал.

- ☺ Как се установява рентабилността на собствения капитал (Рск)? → тя представлява процентно отношение на печалбата към собствения капитал.
- ☺ Какво още се взема под внимание при въпросната оценка? → взимат се под внимание преди всичко:
- коефициентът на капиталовата структура (КС), който е равен на привлечените капитали към собствените капитали (ПК : СК);
  - лихвеният процент за привлечения капитал (Л%пк);
  - рентабилността на общия капитал (Рок), измерена като процентно отношение на печалбата към общия капитал.

- ☺ Как още може да се измери рентабилността на собствения капитал (Рск)? → това може да стане чрез следващата формула:

$$Рск = Рок + (Рок - Л\%пк) * КС$$

- ☺ Какви са възможните ефекти при оценката? → те се виждат от следващата графика:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Коя печалба трябва да се използва при оценката на ефекта от финансовия лост?
2. Защо като критерии за оценката се взема под внимание рентабилността на собствения капитал?

8.1.8.2. Пример за положителен ефект от финансовия лост

Условия: $L\%_{пк} = 8\%$; $Rок = 10\%$ и променлива капиталова структура.

Варианти → Показатели ↓	А	Б	В
СК	500	400	200
ПК	500	600	800
ОК	1000	1000	1000
Печалба при $Rок = 10\% \rightarrow$	100	100	100
Лихва при $L\%_{пк} = 8\% \rightarrow$	40	48	64
Чиста печалба	60	52	36
Рск	$(60 * 100) / 500 =$ 12%	$(52 * 100) / 400 =$ 13%	$(36 * 100) / 200 =$ 18%

Вариант А $\rightarrow Rск = 10 + (10 - 8) * 1,0 = 12\%$

Вариант Б $\rightarrow Rск = 10 + (10 - 8) * 1,5 = 13\%$

Вариант В $\rightarrow Rск = 10 + (10 - 8) * 4,0 = 18\%$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи капиталовата структура на стопанските предприятия?
2. Коя печалба от общия капитал се взема под внимание – брутната (преди облагането с данъци) или нетната (след облагането с данъци)?
3. При тези резултати от оценката каква капиталова политика следва да води стопанското предприятие?

8.1.8.3. Пример за отрицателен ефект от финансовия лост

Условия: $L\%_{ПК} = 10\%$; $Рок = 8\%$ и променлива капиталова структура.

Варианти → Показатели ↓	А	Б	В
СК	500	400	200
ПК	500	600	800
ОК	1000	1000	1000
Печалба при $Рок = 8\%$ →	80	80	80
Лихва при $L\%_{ПК} = 10\%$ →	50	60	80
Чиста печалба	30	20	0
Рск	$30 * 100 / 500 =$ 6%	$(20 * 100) / 400 =$ 5%	$(0 * 100) / 800 =$ 0%

Вариант А → $Рск = 8 + (8 - 10) * 1,0 = 6\%$

Вариант Б → $Рск = 8 + (8 - 10) * 1,5 = 5\%$

Вариант В → $Рск = 8 + (8 - 10) * 4,0 = 0\%$

☺ Допълнителни въпроси:

1. При тези резултати от оценката каква капиталова политика следва да води стопанското предприятие?
2. Как биха се отразили промените в рентабилността на общия капитал ($Рок$) и лихвения процент за привлечения капитал ($L\%_{ПК}$) върху ефекта от финансовия лост?

8.1.8.4. Пример за нулев ефект от финансовия лост

Условия: $L\%_{ПК} = 10\%$; $Rок = 10\%$ и променлива капиталова структура.

Варианти → Показатели ↓	А	Б	В
СК	500	400	200
ПК	500	600	800
ОК	1 000	1 000	1 000
Печалба при Рок 10% →	100	100	100
ККС	1	1,5	4
Лихва при $L\%_{ПК} 10\%$ →	50	60	80
Оставаща печалба	50	40	20
Рск	$(50 * 100) / 500$ = 10%	$(40 * 100) / 400$ = 10%	$(20 * 100) / 200$ = 10%

Вариант А → $Rск = 10 + (10 - 10) * 1,0 = 10\%$

Вариант Б → $Rск = 10 + (10 - 10) * 1,5 = 10\%$

Вариант В → $Rск = 10 + (10 - 10) * 4,0 = 10\%$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Има ли практическа стойност този вариант на финансовия лост?
2. При тези резултати от оценката каква капиталова политика следва да се води.?

8.2. ВЪТРЕШНО ФИНАНСИРАНЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

8.2.1. Основен капитал

Основният капитал на стопанските предприятия е онази част от техния собствен капитал, която собствениците са длъжни да внесат при регистрацията им или по-късно.

☺ Как се оформя собствеността върху основния капитал? → това става чрез:

- записани и издадени акции при акционерните дружества;
- записани дялове при останалите дружества.

☺ Какво представляват акциите като инструмент за оформяне притежанието на основен капитал в акционерните дружества? → те:

- са ценни книжа без стандартна форма, но със задължителни реквизити;
- притежават номинална, емисионна и пазарна стойност (цена);
- биват поименни, на приносител и привилегировани.

☺ Как се оценява качеството на акциите, които се търгуват на паричните пазари? → това може да става по различен начин, но за тази цел е възможно да се използва и β -та фактор, който се изчислява по следните начини:

$$\begin{array}{l} \text{Пазарен курс} \\ \text{на 1 акция} > 1 \\ \beta = \text{-----} = 1 \\ \text{Борсов индекс} < 1 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} \text{Доход} \\ \text{от 1 акция} > 1 \\ \beta = \text{-----} = 1 \\ \text{Среден доход} < 1 \end{array}$$

☺ Допълнителни въпроси:

1. Има ли минимално изискуеми граници за основния капитал?
2. Как може да се увеличи или намали основният капитал на стопанските предприятия?
3. Какви оценки са възможни при използването на β -та фактора?

8.2.2. Резервен собствен капитал

Резервният капитал на стопанските предприятия е онази част от техния собствен капитал, която те формират по задължение или пък по собствено желание.

- ☺ **Каква форма приема задължителната част от резервния капитал?** → тя приема формата на фонд “Резервен”.
- ☺ **Кои стопански предприятия са длъжни да формират фонд “Резервен”?** → това задължение имат само акционерните дружества.
- ☺ **Кои са източниците на средства за формиране на фонд “Резервен”?** → за тази цел се използват:
  - част от печалбата до определено ниво от основния капитал;
  - превишението на емисионната стойност на акциите и облигациите над тяхната номинална стойност;
  - други източници.
- ☺ **За какво се използват средствата от фонд „Резервен”?** → те се използват за:
  - покриване на загуби;
  - увеличаване на основния капитал ако нивото на този фонд превишава нормативните му граници.
- ☺ **Кои стопански предприятия могат да формират доброволни парични резерви?**
→ това могат да правят всички стопански предприятия.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Коя печалба може да се използва като източник на средства за фонд “Резервен”?
2. Кога се налага формирането на доброволни парични резерви?

8.2.3. Парични постъпления от продажби

Паричните постъпления от продажби представляват паричен еквивалент на продадените стоки и услуги.

☺ **Кои са основните фактори, от които зависи величината на паричните постъпления от продажби?** → това са преди всичко:

- количеството на продажбите;
- цените на продадените стоки и услуги;
- асортиментът на продажбите.

☺ **Какъв състав имат паричните постъпления от продажби?** → това се вижда от съдържанието на следващата таблица:

ПАРИЧНИ ПОСТЪПЛЕНИЯ ОТ ПРОДАЖБИ			
Материални разходи	ОБЩ ДОХОД		
	Работна заплата	ЧИСТ ДОХОД	
		Печалба	ДДС

☺ **Какви структурни показатели могат да бъдат изчислени за състава на паричните постъпления от продажби?** → за тази цел могат да се изчисляват:

- хоризонтални структурни показатели;
- вертикални структурни показатели.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои съставни части на паричните постъпления от продажби остават за вътрешно финансиране на стопанските предприятия?
2. Защо държавата изземва част от въпросните парични постъпления?

8.2.4. Амортизационни отчисления

Амортизационните отчисления (АО) представляват преди всичко паричен израз на изхабяването на дълготрайните материални и нематериални активи.

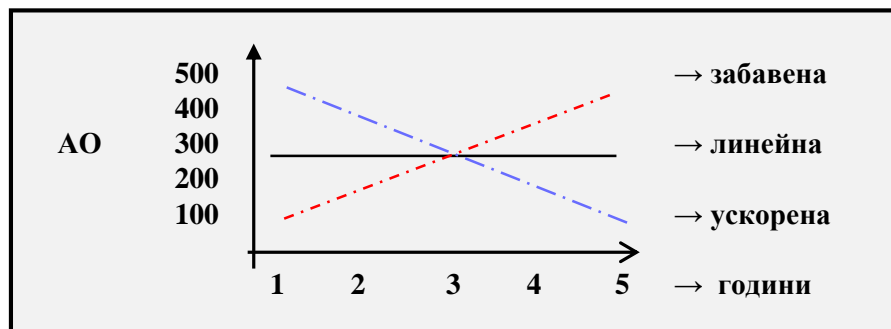
☺ **Кои са факторите, от които зависи величината на амортизационните отчисления?** → тя зависи от:

- стойността на активите;
- скоростта на физическото и моралното изхабяване на активите;
- възприетите норми за изхабяване на активите.

☺ **Какви форми (начини, методи) за амортизиране са известни?** → известни са:

- линейни форми;
- ускорени (дегресивни) форми;
- забавени (прогресивни) форми.

Въпросните форми могат да бъдат представени чрез следващата графика:

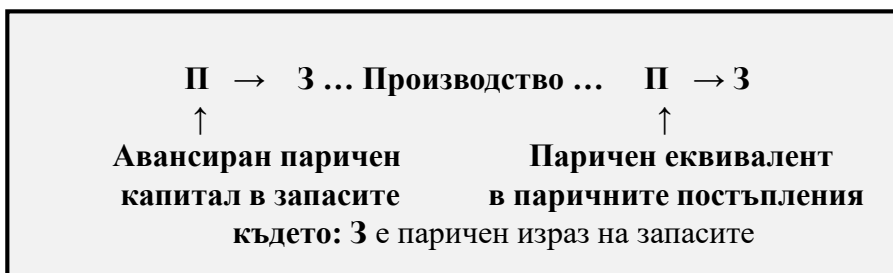
☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са предимствата и недостатъците на посочените форми за амортизиране?
2. Имат ли формите за амортизиране задължителен характер?
3. Какво съдържание има сумата на числата като ускорена форма?

8.2.5. Възстановен капитал, авансиран в запаси

Възстановеният капитал, авансиран в запаси, представлява част от паричните постъпления, съответстваща на паричния израз на използваните запаси (З).

☺ Какъв кръгооборот има авансираният в запаси капитал? → това се вижда от съдържанието на следващата схема:

☺ Кои са факторите, от които зависи величината на възстановения капитал, авансиран в запаси? → това са преди всичко:

- размерът на авансирания капитал в запаси;
- задържането на запаси в складове;
- времетраенето на производствения процес;
- задържането на готовите стоки в складове;
- използваните разплащателни системи и форми.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Зависи ли възстановеният капитал, авансиран в запаси, от отрасловата принадлежност на стопанските предприятия?

2. Кои системи и форми за разплащане могат да ускорят получаването на авансирания капитал в запаси?

8.2.6. Капитализиране на печалба

Капитализирането на печалба трябва да се свързва с нейното насочване към основния капитал на стопанските предприятия.

☺ **Коя печалба на стопанските предприятия може да бъде капитализирана?** → това е чистата печалба от цялостната им дейност, т.е. печалбата от продажби, плюс печалбата от други дейности (сделки с ценни книжа, валутни операции и пр.).

☺ **Какво представлява печалбата на стопанските предприятия?** → тя е:

- част от паричните постъпления;
- част от добавената стойност;
- разлика между приходите и разходите на стопанските предприятия.

☺ **Какви видове печалба са известни?** → известни са преди всичко:

- **брутна печалба**, т.е. печалба преди облагането с данъци;
- **нетна (чиста) печалба**, т.е. печалба след облагането с данъци.

☺ **Как се разпределя нетната (чистата) печалба?** → възможни са следните варианти:

- 100% за дивиденди;
- 100% за увеличаване на основния капитал (капитализиране);
- част за дивиденди и част за капитализиране.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е да се капитализира само печалбата от продажби?

2. Кой взема решението за капитализиране на печалба?

3. Кога се извършва капитализирането на печалба?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

БАЛАНСОВИ СТРУКТУРИ

БАЛАНСОВИ ВРЪЗКИ

КАПИТАЛИЗИРАНЕ НА ПЕЧАЛБА

МЕТОДИ ЗА ФИНАНСИРАНЕ

ОБХВАТ НА ФИНАНСИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

ПАРИЧНИ ПОСТЪПЛЕНИЯ ОТ ПРОДАЖБИ

СОБСТВЕН КАПИТАЛ

СУБЕКТИ НА ФИНАНСИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

СЧЕТОВОДЕН БАЛАНС

СЪЩНОСТ НА ФИНАНСИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

ФИНАНСОВ БАЛАНС

ФИНАНСОВ ЛОСТ (leverage)

ФУНКЦИИ НА ФИНАНСИТЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тема девета
ВЪНШНО ФИНАНСИРАНЕ И ФИНАНСОВИ РЕЗУЛТАТИ
НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ разширите представите си за външното финансиране на стопанските предприятия;
- ◆ обогатите и използвате познанията си за банковото кредитиране;
- ◆ обогатите и използвате познанията си за облигационните заеми,;
- ◆ обогатите и използвате познанията си за устойчивите пасиви;
- ◆ обогатите и използвате познанията си за дотациите и субвенциите;
- ◆ разширите представите си за търговския кредит;
- ◆ придобиете способности да използвате записите на заповед и менителниците, свързани с търговския кредит;
- ◆ разширите представите си за финансовите резултати на стопанските предприятия;
- ◆ използвате абсолютните и относителните количествени показатели за оценяване на финансовите резултати;
- ◆ използвате качествените показатели за оценяване на финансовите резултати;
- ◆ установявате и използвате комплексната оценка на финансовите резултати.

9.1. ВЪНШНО ФИНАНСИРАНЕ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

9.1.1. Банково кредитиране

Банковото кредитиране е свързано не само с действия на банковите институции, но и с действия на стопанските предприятия.

- ☺ **Какво съдържат бизнес плановете, разработвани от стопанските предприятия във връзка с тяхното кредитиране?** → те съдържат преди всичко доказателства за техните възможности да генерират доходи чрез:
  - информация за тяхното минало и настоящо финансово състояние;
  - прогнозни финансови разчети;
  - погасителни схеми и пр.

- ☺ **Кой взема решение дали да се иска кредит и с какви параметри да е той?** → това право имат органите за управление на стопанските предприятия и те трябва да го използват на базата на предварителни, задълбочени проучвания.

- ☺ **Към кои банки трябва да се отправи искането за кредит?** → то трябва да се отправи преди всичко към обслужващите банки и след това към други банки.

- ☺ **Кой и как трябва да води преговорите за отпускане на кредит и сключване на съответен договор?** → това, много внимателно, трябва да правят само компетентни лица от стопанските предприятия или пък упълномощени от тях специалисти.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са основните параметри, които са предмет на договаряне при искането на банков кредит?
2. Какво трябва да правят стопанските предприятия през периода на използването на отпуснат кредит?

9.1.2. Облигационни заеми

Облигационните заеми представляват начин за привличане на чужд капитал, от много кредитори, срещу издаване на облигации.

- ☺ **Какво представляват облигациите?** → те са:
  - ценни книжа без задължителна форма, но със задължителни реквизити;
  - дългов инструмент, притежаващ номинална, емисионна и пазарна стойност (цена).

- ☺ **Какви видове облигации са известни?** → известни са:
  - облигации с и без купонна част;
  - конвертируеми и неконвертируеми облигации.

- ☺ **Кой взима решение за сключване на облигационни заеми и техните параметри?** → това право имат органите, които управляват стопанските предприятия и те трябва да го използват след задълбочени проучвания.

- ☺ **Кои са основните параметри на облигационните заеми?** → това са преди всичко:
  - размерът на заемите;
  - сроковете на заемите;
  - обезпечението на заемите;
  - разходите по заемите;
  - доходите от заемите;
  - правата и задълженията на стопанските предприятия и кредиторите.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво представлява купонната част на облигациите?
2. По какво се различават конвертируемите от неконвертируемите облигации?
3. Какво представлява конверсията на облигационни заеми?

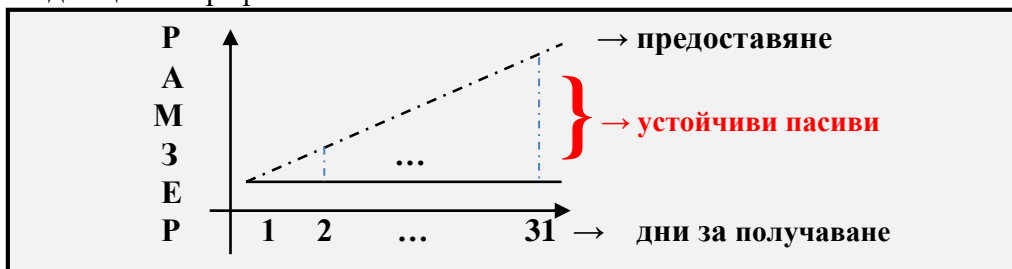
9.1.3. Устойчиви пасиви

Устойчивите пасиви представляват чужди пари, които постоянно са на разположение на предприятията поради различие във времето на тяхното получаване и предоставяне.

☺ Във връзка с кои парични задължения на стопанските предприятия се създават условия за формиране на устойчиви пасиви? → това са преди всичко задължения към:

- работници и служители;
- социалното осигуряване;
- държавата.

☺ Как изглеждат графично устойчивите пасиви? → това се вижда от съдържанието на следващата графика:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво съдържание имат устойчивите пасиви, които са свързани с паричните задължения към работници и служители?
2. Какво съдържание имат устойчивите пасиви, които са свързани с паричните задължения към социалното осигуряване?
3. Какво съдържание имат устойчивите пасиви, които са свързани с паричните задължения към държавата?
4. Възможно ли е да бъдат премахнати устойчивите пасиви?

9.1.4. Дотации и субвенции

Дотациите и субвенциите представляват форми за предоставяне на парични средства на стопанските предприятия от държавата.

- ☺ **Какво представляват дотациите?** → те представляват предоставяне на средства от държавата на стопанските предприятия за покриване на загуби при нейна намеса в ценообразуването.
- ☺ **Какво представляват субвенциите?** → те представляват целево предоставяне на средства от държавата на стопанските предприятия като дялово участие при финансиране на одобрени от нея проекти.
- ☺ **Субсидиите могат ли да се разглеждат като форма на външно финансиране на стопанските предприятия?** → не, тъй като те не се предоставят на стопански предприятия, а на бюджетни звена (министерства, ведомства и техните подразделения, общини и пр.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква тенденция на развитие показват дотациите и защо?
2. Каква тенденция на развитие показват субвенциите и защо?
3. Какви бяха мащабите на предоставяне на дотации на стопанските предприятия от държавата при плановата икономика и защо?
4. Защо се ограничи държавното финансиране на стопанските предприятия в условията на пазарна икономика?

9.1.5. ТЪРГОВСКИ (СТОКОВ) КРЕДИТ

9.1.5.1. Теоретични основи

**Търговският (стоковият) кредит представлява преди всичко отложено плащане на стоки и услуги на базата на доверие или издаване на полици.
(Търговски закон)**

- ☺ **Каква връзка има търговският кредит с външното финансиране на стопанските предприятия?** → той облекчава финансовото им състояние за определен период от време.
- ☺ **Кога и къде възникват търговският кредит и свързаните с него полици?** → това става през ХІІв. в Италия.
- ☺ **Какво представляват полиците?** → те са писмени, безусловни, дългови инструменти, които нямат задължителни образци, но трябва да съдържат задължителни реквизити.
- ☺ **Какви функции изпълняват полиците?** → те изпълняват преди всичко:
  - платежна функция;
  - кредитна функция.
- ☺ **Какви видове полици са известни?** → известни са два вида полици:
  - запис на заповед (соло полица);
  - менителница (трата).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво е полето за проявление на доверието при търговския (стоковия) кредит?
2. Каква тенденция на развитие показва търговския (стоковия) кредит и защо?

9.1.5.2. Издаване на запис на заповед (соло полица)

Издаването на запис на заповед се извършва от платеща на закупените стоки или услуги с отложено плащане, чрез следващата схема:

доставчик (получател) (бенефициент)	→ сключване на договор ← → (1) предоставяне на стоки и услуги с отложено плащане; ← (2) издаване на запис на заповед; (3) авалиране от трети лица.	издател (купувач) (платец)
---	--	----------------------------------

☺ **Какво съдържа сключеният между двете страни договор?** → той съдържа преди всичко условията за доставка на стоки или услуги с отложено плащане.

☺ **Какво представлява авалирането на запис на заповед?** → то е подписване на записа на заповед от други икономически субекти (физически или юридически лица), които са приели солидарна отговорност за плащане с издателя.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кога доставчиците на стоки или услуги изискват авалиране на записа на заповед?
2. Какво примерно текстово съдържание има един запис на заповед?

9.1.5.3. Издаване на менителница (трата)

Издаването на менителница обхваща нейното оформяне от продавача на стоки или услуги с отложено плащане и акцептирането им от платеща, чрез следващата схема:

<p>А доставчик</p>	<p>→ сключване на договор ← → (1) предоставяне на стоки с отложено плащане</p>	<p>Б купувач</p>
<p>А издател (трасант)</p>	<p>→ (2) оформяне на менителница (заповед, разпореждане); ← (3) акцептиране; (4) авалиране от трети лица.</p>	<p>Б платец (трасат) (акцептант)</p>

☺ Кой е получателят (бенифициентът, ремитентът) на средствата по една менителница? → това може да бъде както доставчикът, така и трето лице, посочено от него.

☺ Каква разлика има между издаването на запис на заповед и менителница? → тя се проявява преди всичко чрез различните оформители на двете полици и липсата на акцептиране при записа на заповед.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво примерно текстово съдържание има една менителница (трата)?

2. Какво представлява джиросването на полици?

9.2. ФИНАНСОВИ РЕЗУЛТАТИ НА СТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

9.2.1. Обща характеристика на финансовите резултати

Финансовите резултати на стопанските предприятия са израз на ефективността от тяхната цялостна дейност.

☺ Какви показатели могат да се използват за оценка на финансовите резултати на стопанските предприятия? → за тази цел могат да се използват:

- абсолютни количествени показатели;
- относителни количествени показатели;
- качествени показатели.

☺ За какъв интервал от време трябва да се изчисляват показателите, даващи представа за финансовото състояние на стопанските предприятия? → това зависи изцяло от целите, които се поставят и от възможностите да бъде осигурена необходимата информация.

☺ Кой трябва да обработва информацията, свързана с показателите за финансовото състояние на стопанските предприятия? → това трябва да се прави преди всичко от специалисти на стопанските предприятия, а при липса на такива – от външни експерти на договорна основа.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква е зависимостта на финансовите резултати от данъчната политика на стопанските предприятия?
2. Каква е зависимостта на финансовите резултати от застрахователната и социално-осигурителната политика на стопанските предприятия?

9.2.2. АБСОЛЮТНИ КОЛИЧЕСТВЕНИ ПОКАЗАТЕЛИ

9.2.2.1. Източници на информация за абсолютните количествени показатели

Това са преди всичко представеният вече счетоводен баланс на стопанските предприятия и отчетът за техните приходи и разходи (НСС 1), който има задължителна форма, а в съкратен вид изглежда така:

ОТЧЕТ ЗА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ (ОПР)

НАИМЕНОВАНИЕ НА РАЗХОДИТЕ	С у м а	НАИМЕНОВАНИЕ НА ПРИХОДИТЕ	С у м а
А. Разходи за обичайната дейност I. Разходи по икономически елементи II. Суми с корективен характер III. Финансови разходи		А. Приходи от обичайната дейност I. Нетни приходи от продажби II. Приходи от финансиране III. Извънредни приходи	
Б. Общо разходи за дейността (I+II+III)	800	Б. Общо приходи от дейността (I+II+III)	1000
В. Печалба от обичайната дейност	+ 200	В. Загуба от обичайната дейност	-
IV. Извънредни разходи	-	IV. Извънредни приходи	-
Г. Общо разходи (Б+IV)	800	Г. Общо приходи (Б+IV)	1000
Д. Счетоводна печалба	200	Д. Счетоводна загуба	-

😊 Допълнителни въпроси:

1. Как се установява облагаемата печалба?
2. Какво представляват постоянните и временните данъчни разлики?
3. Как се установява нетната (чистата) печалба?

9.2.2.2. Основни абсолютни количествени показатели

Това са показатели, за които е възможно да се установи стойност в абсолютна форма (лева, евро, долари и пр.)

- ☺ **Кои са основните абсолютни количествени показатели?** → това са преди всичко:
- брутната или нетната (чистата) печалба;
  - кеш флоу (Cash Flow), т.е. печалбата + амортизационните отчисления + резервите;
  - стойността на предприятията, т.е. осъвременената (пазарната) стойност на техните активи.

- ☺ **Могат ли, без проблеми, да се използват абсолютните количествени показатели при оценката на финансовите резултати?** → да, могат, но само при други равни условия, които в по-голямата част от случаите липсват.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой вид печалба е по-подходящ за измерване на финансовите резултати на стопанските предприятия?
2. Какво общо имат амортизационните отчисления и резервите с финансовите резултати на стопанските предприятия?
3. Защо е възможно чрез осъвременената стойност на стопанските предприятия да се правят изводи за тяхното финансово състояние?
4. Защо само при други равни условия могат да се използват абсолютните количествени показатели?

9.2.3. ОТНОСИТЕЛНИ КОЛИЧЕСТВЕНИ ПОКАЗАТЕЛИ

9.2.3.1. Обща характеристика

Това са показатели, за които е възможно да се установи стойност в относителна форма (коефициенти и проценти).

☺ Кои са основните относителни количествени показатели за финансовите резултати на стопанските предприятия? → това са преди всичко:

- рентабилността;
- възвръщаемостта;
- задлъжнялостта;
- ликвидността;
- обръщаемостта.

☺ Кои са източниците на информация за изчисляване на относителните количествени показатели? → това са преди всичко счетоводният баланс и отчетът за приходите и разходите на стопанските предприятия.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви предимства имат относителните пред абсолютните количествени показатели?
2. Коя форма на относителните количествени показатели е за предпочитане?
3. Възможно ли е използването и на други относителни количествени показатели?

9.2.3.2. Проценти на рентабилност

Рентабилността, като относителен показател за финансовите резултати има пряка връзка с печалбата на стопанските предприятия.

☺ **Как се измерва рентабилността (P) като относителен показател за финансовите резултати на стопанските предприятия?** → за тази цел се изчислява процентно отношение на печалбата (Π) към предварително избрана база, т.е.:

$$P = \frac{\Pi * 100}{\text{Избрана база}}$$

☺ **Кой вид печалба се използва за измерване на рентабилността?** → използва се преди всичко нетната (чистата) печалба, но е възможно използването и на брутната печалба.

☺ **Кои са възможните бази за измерване на рентабилността?** → за тази цел могат да се използват активите, капиталите, инвестициите, себестойността и пр.

☺ **С какво се отъждествява рентабилността?** → тя се отъждествява с възвръщаемостта (**ROA** – Return on assets, **ROE** – Return on equity, **ROI** – Return on investment и пр.).

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи каква печалба да се използва при измерването на рентабилността?
2. От какво зависи изборът на база за измерване на рентабилността?
3. Възможна ли е доходност без да е налице рентабилност?

9.2.3.3. Коефициенти на възвръщаемост

Възвръщаемостта може да се третира като показател, даващ представа за времето, през което стопанските предприятия могат, чрез реализираната нетна печалба, да възстановят своите активи, използваните капитали или пък направените инвестиции.

☺ Как се измерва възвръщаемостта (В) като относителен показател в дефинирания смисъл? → това става чрез отношението на активите (А), използваните капитали (К) или направените инвестиции (И) към нетната (чиста) печалба (НП) т.е.:

$$V_a = \frac{A}{НП}; \quad V_k = \frac{К}{НП}; \quad V_i = \frac{И}{НП}.$$

☺ Какво показва относителният показател за възвръщаемостта в този смисъл? → той показва времето (годините, месеците или дните) за което активите, използваните капитали или направените инвестиции могат да бъдат възстановени чрез реализираната нетна (чиста) печалба.

☺ Допълнителни въпроси:

1. По какво се различава възвръщаемостта като тъждествен показател на рентабилността и като показател, даващ представа за времето на възстановяване?
2. Как може да се ускори възвръщаемостта на активите, използваните капитали и направените инвестиции?

9.2.3.4. Проценти (коэффициенти) на парична задължнялост

Паричната задължнялост (ПЗ) представлява задължнялостта в парична форма на стопанските предприятия към другите икономически субекти.

☺ **Към кои икономически субекти възниква парична задължнялост на стопанските предприятия?** → тя възниква преди всичко към:

- работници и служители;
- доставчици;
- държавния бюджет;
- социалното осигуряване;
- банковите институции и др.

☺ **Според срока на задължнялостта какви видове се различават?** → различават се:

- краткосрочна задължнялост;
- дългосрочна задължнялост;
- обща задължнялост.

☺ **Как се измерва степента на паричната задължнялост?** → тя се измерва с коефициент на паричната задължнялост (**Кпз**) или процент на паричната задължнялост (**Ппз**), равни на паричната задължнялост (**ПЗ**) към общите капитали (**ОК**), т.е. чрез следващите формули:

$$\text{Кпз} = \frac{\text{ПЗ}}{\text{ОК}};$$

$$\text{Ппз} = \frac{\text{ПЗ} * 100}{\text{ОК}}$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са факторите от които зависи паричната задължнялост?
2. Каква политика трябва да водят стопанските предприятия по отношение на своята парична задължнялост?

9.2.3.5. Проценти на парична ликвидност

Паричната ликвидност на стопанските предприятия е израз на тяхната способност да ликвидират паричните си задължения.

☺ **Какви степени на парична ликвидност са известни?** → има различни мнения, но е възможно да се обособят преди всичко:

- парична ликвидност първа степен (ПЛ1);
- парична ликвидност втора степен (ПЛ2);
- парична ликвидност трета степен (ПЛ3).

☺ **Как се измерват различните степени на парична ликвидност?** → изброените степени се измерват чрез следващите формули:

$$\text{ПЛ1} = \frac{\text{ПС} * 100}{\text{КЗ}};$$

$$\text{ПЛ2} = \frac{(\text{ПС} + \text{КВ}) * 100}{\text{КЗ}};$$

$$\text{ПЛ3} = \frac{(\text{ПС} + \text{КВ} + \text{ДЛС}) * 100}{\text{КЗ}}.$$

където: ПС са парични средства; КЗ – краткосрочни задължения; КВ – краткосрочни вземания и ДЛС - други ликвидни средства.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са факторите от които зависи паричната ликвидност?
2. Каква политика трябва да водят стопанските предприятия по отношение на своята парична ликвидност?

9.2.3.6. Коефициенти на обръщаемост на капиталите

Обръщаемостта на капиталите дава представа за скоростта, с която те преминават през фазите на възпроизводствения процес в стопанските предприятия.

☺ **Кои са основните фази на възпроизводствения процес в стопанските предприятия?** → това са показаните вече фази, т.е.: осигуряването на микроикономическите фактори на производство, производството и реализацията на произведените стоки и услуги.

☺ **Как се определя броят на оборотите на капиталите (БО)?** → това става чрез следващите формули:

$$\text{БО}_{\text{ск}} = \frac{\text{ПП}}{\text{СК}}; \quad \text{БО}_{\text{пк}} = \frac{\text{ПП}}{\text{ПК}}; \quad \text{БО}_{\text{ок}} = \frac{\text{ПП}}{\text{ОК}}$$

където: ПП е парични постъпления; СК – собствен капитал; ПК – привлечен капитал и ОК – общ капитал.

☺ **Как се определя времетраенето (ВР) на един оборот в дни?** → това става чрез следващата формула:

$$\text{ВР} = \frac{\text{ИПВ}}{\text{БО}}$$

където: ИПВ е дни на избран период от време; БО – брой на оборотите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква оценка може да се даде за посочените показатели?
2. Кои са факторите от които зависи обръщаемостта на капиталите?
3. Възможно ли е по аналогичен начин да се измери обръщаемостта на активите?

9.2.4. КАЧЕСТВЕНИ ПОКАЗАТЕЛИ

Това са показатели, за които не е възможно да се установи стойност в абсолютна или относителна форма.

☺ **Кои са основните качествени показатели за финансовите резултати на стопанските предприятия?** → това са преди всичко състоянието на:

- репутацията (имиджа);
- управлението (мениджмънта);
- счетоводната и статистическата отчетност;
- връзките с доставчиците, купувачите и кредиторите;
- плановата, регулаторната и контролната система.

☺ **Как могат да се оценяват качествените показатели?** → това може да стане преди всичко чрез подбор на въпроси и отговори на експерти, оценени по шестобална или друга система и осредняване на дадените отговори.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. От какво зависи обективността на оценките за качествените показатели?
2. Какви качества трябва да притежават експертите, които ще дават отговори на избраните въпроси за качествените показатели?
3. Могат ли изброените качествени показатели да бъдат равнопоставени?

9.2.5. КОМПЛЕКСНА ОЦЕНКА НА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ (rating)

9.2.5.1. Теоретични основи

Комплексната оценка дава многостранна представа за финансовото състояние на стопанските предприятия, тъй като при нея се използват не един, а множество показатели.

☺ Какви показатели за финансовото състояние трябва да се вземат под внимание при комплексната оценка? → трябва да се вземат:

- абсолютни количествени показатели;
- относителни количествени показатели;
- качествени показатели.

☺ Кога може да се прилага комплексната оценка? → тя може да се прилага при:

- анализи за определен период от време (години, полугодие, тримесечие, месеци и пр.);
- сравнения между различни стопански предприятия;
- оценяване само в даден момент.

☺ Как може да се установи стойността на комплексната оценка? → това може да стане преди всичко чрез използване на рейтингови таблици.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какъв брой показатели трябва да се използва при комплексната оценка?
2. Как трябва да се прави подборът на използваните показатели?

9.2.5.2. Рейтингови таблици

Рейтинговите таблици, като стандартизирани таблици от оценки, действително могат да се използват за оценяване на финансовото състояние на стопанските предприятия.

☺ **Кои са най-известните рейтингови таблици?** → към тях спадат преди всичко таблиците на: Moody's , Standard & Poor's и Fitch.

☺ **Какво съдържание имат въпросните рейтингови таблици?** → това се вижда от следващият вариант на използваните таблица:

Състояние	Moody's	Standard & Poor's и Fitch
Превъзходно	Aaa	AAA
Мн.добро – добро	Aa1, Aa2, Aa3	AA+, AA, AA-
Добро - задоволително	A1, A2, A3	A+, A, A-
Задоволително - достатъчно	Baa1,Baa2,Baa3	BBB+,BBB,BBB-
Незадоволително	Ba1,Ba2,Ba3	BB+,BB,BB-
Силно незадоволително	B1, B1, B2	B+, B, B-
Недостатъчно	Caа1, Caа2, Caа3, Ca, C	CCC+,CCC,CCC-,CC, C
Неплатежоспособност	-	D

☺ **По какъв начин се определя мястото на дадено стопанско предприятие във въпросните рейтингови таблици?** → това става преди всичко чрез осредняване на оценките за количествените и качествените показатели.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква по-широка интерпретация може да се даде на различните оценки от представените рейтингови таблици?

2. Възможно ли е използването и на други рейтингови таблици?

9.2.5.3. Количествените показатели в рамките на рейтинговите таблици

Количествените показатели в рамките на рейтинговите таблици имат решаващо значение за формирането на комплексната оценка.

☺ Как се осъществява връзката на отделните количествени показатели с нивата на рейтинговите таблици? → това става чрез предварително изградено съотношение между стойностите на количествените показатели и нивата на рейтинговите таблици. **Пример:**

БООк	8	7	6	5	4	3	2	1
ВР на 1 оборот в дни	45	51	60	72	90	120	180	360
Rating	AAA	AA	A	BBB	BB	B	C	D
Място	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII

☺ Как може да се определи мястото на съответното стопанско предприятие ако бъдат използвани повече количествени показатели? → това може да стане чрез осредняване на рейтинговите нива. **Пример:**

Показатели	1	2	3	4	5
Място	I	V	II	IV	VIII

$$\text{Средно място} = \frac{1 + 5 + 2 + 4 + 8}{5} = \frac{20}{5} = \text{IV}$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е определянето на съотношения за всички количествени показатели към нивата на рейтинговите таблици?

2. Възможен ли е друг подход за определяне на средните рейтингови нива?

9.2.5.4. Качествените показатели в рамките на рейтинговите таблици

Качествените показатели в рамките на рейтинговите таблици имат допълващо значение за формирането на комплексната оценка, но не трябва да се подценяват.

☺ Как се осъществява връзката на отделните качествени показатели с нивата на рейтинговите таблици? → това става чрез предварително изградено съотношение между стойностите на качествените показатели по възприетата бална система и нивата на рейтинговите таблици. **Пример** с оценки по шестобална система:

Показател 1	6,0	5,5	5,0	4,5	4,0	3,5	3,0	2,0
Rating	AAA	AA	A	BBB	BB	B	C	D
Място	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII

☺ Как може да се определи мястото на съответното стопанско предприятие, ако бъдат използвани повече качествени показатели? → това може да стане чрез осредняване на рейтинговите нива, т.е. по начин, който бе показан при количествените показатели.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Възможно ли е определянето на съотношения за всички качествени показатели към нивата на рейтинговите таблици?
2. Защо не трябва да се подценяват качествените показатели при оформянето на комплексната оценка за финансовото състояние на стопанските предприятия?

9.2.6. ДИВИДЕНТИ И ДИВИДЕНТНА ПОЛИТИКА

Дивидентите са свързани с нетната (чистата) печалба на стопанските предприятия, а дивидентната политика - с нейното разпределение.

☺ **Какво представляват дивидентите?** → те:

- могат да бъдат част от нетната (чистата) печалба или пък да са равни на нея;
- са форма на доходност за притежателите на акции (дялове).

☺ **От какво зависи общата величина на дивидентите в едно стопанско предприятие?** → тя зависи от:

- размера на нетната (чистата) печалба;
- решението за разпределение на нетната (чистата) печалба.

☺ **От какво зависи индивидуално получаваният дивидент?** → той зависи от:

- общата величина на дивидентите (Д);
- притежаваната част от основния капитал (ОК);
- притежавания брой акции (дялове).

Пример: ако Д = 50% от нетната (чистата) печалба (П), а тя е 100лв. и ако СК е 1 000 единици, общия брой акции (дялове) е 100, а притежаваните акции (дялове) са 25 броя то:

- чрез капитала - 50 Д на 1-ца СК = $\frac{50}{1000} = 0,05$ Д = $[(25 * 10) * 0,05 = 12,50$	- чрез броя акции - Д на 1 акция (дял) = $50 / 100 = 0,50$ Д = $25 * 0,50 = 12,50$
--	---

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представлява експанзивната дивидентна политика?
2. Какво представлява рестриктивната дивидентна политика?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

АБСОЛЮТНИ ПОКАЗАТЕЛИ

БАНКОВО КРЕДИТИРАНЕ

ДОТАЦИИ И СУБВЕНЦИИ

ЗАПИС НА ЗАПОВЕД

КАЧЕСТВЕНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ФИНАНСОВОТО СЪСТОЯНИЕ

КОЛИЧЕСТВЕНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ФИНАНСОВОТО СЪСТОЯНИЕ

МЕНИТЕЛНИЦА

ОБЛИГАЦИОННИ ЗАЕМИ

ОТНОСИТЕЛНИ ПОКАЗАТЕЛИ

ТЪРГОВСКИ (СТОКОВ) КРЕДИТ

УСТОЙЧИВИ ПАСИВИ

ФИНАНСОВИ РЕЗУЛТАТИ

ПАРИЧНА ЛИКВИДНОСТ

КОМПЛЕКСНА ОЦЕНКА НА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ (rating)

Тема десета
ОСНОВИ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ И ДЪРЖАВНИТЕ
ПРИХОДИ

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Христов, М. Публични финанси (учебно помагало), ВУЗФ-София, 2021

Brown, C. V. & Jackson, P.M., Икономика на публичния сектор, София, 1988

Брусарски, Р., Публични финанси, УНСС - София, 2009

Владиминова, Т., Св. Герчева и др. Публични финанси, иу - Варна, 2008

Грозданов, Б., Публични финанси, АБАГАР-Велико Търново, 2001

Стоянов, П., Основни начала на финансовата наука, София, 2004

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ дефинирате същността, функциите, обхвата и субектите на държавните финанси;
- ◆ разграничавате и прилагате начините за облагане с данъци;
- ◆ разграничавате и прилагате устройствените елементи на данъците;
- ◆ разграничавате неданъчните приходи на държавата;
- ◆ разграничавате основните видове данъци;
- ◆ разграничавате различните виждания за мястото на държавния сектор в икономиката;
- ◆ разширите представите си за взаимната връзка между данъчните приходи и ефективността;
- ◆ разширите представите си за данъчните държавни приходи;
- ◆ разширите представите си за източниците на парични средства на държавата;
- ◆ разширите представите си за коефициентите на еластичност;
- ◆ разширите представите си за неданъчните приходи на държавата.

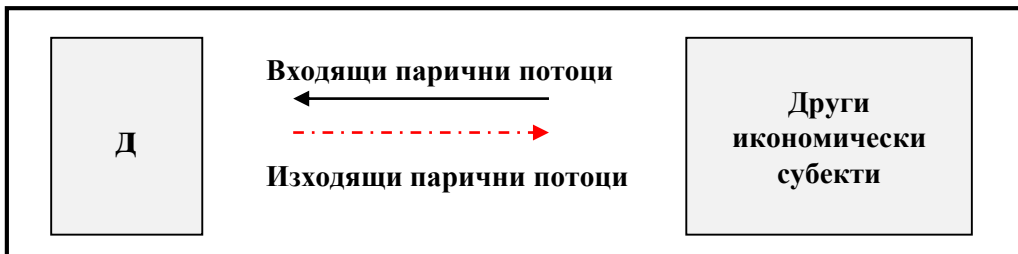
10.1. СЪЩНОСТ, ФУНКЦИИ, ОБХВАТ И СУБЕКТИ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ

10.1.1. Същност на държавните финанси

Същността на държавните финанси трябва да се извежда от общата представа за финансите, т. е. от представата, че те са парични отношения.

☺ Може ли същността на държавните финанси да се свързва само с еднопосочните парични отношения? → да, но само в тесния смисъл на това понятие, т.е. само с паричните отношения, при които участието на държавата не предизвиква обратно движение на пари.

☺ Какво представляват държавните финанси в широкия смисъл на това понятие? → те в този случай са съвкупност от парични отношения, възникващи при всички входящи и изходящи парични потоци, с които е свързана държавата (Д), т.е.:

☺ От практическа гледна точка коя представа за същността на държавните финанси е най-приемлива? → широката, т.е. втората представа.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Могат ли държавните финанси да се третират като специфични парични отношения?

2. Могат ли държавните финанси да се разглеждат само като съвкупност от парични средства, с които държавата разполага и се разпореждат?

10.1.2. Функции на държавните финанси

Функциите на държавните финанси дават по-широка представа за тяхната същност.

- ☺ **Какви основни функции изпълняват държавните финанси?** → те изпълняват:
  - акумулираща функция;
  - инвестиционна функция.

- ☺ **Какво е съдържанието на акумулиращата функция на държавните финанси?**
→ тя дава представа за фундамента на онази част от паричните отношения, която е свързана с входящите парични потоци, т.е. с приходите на държавата.

- ☺ **Какво е съдържанието на инвестиционната функция на държавните финанси?** → тя дава представа за фундамента на онази част от паричните отношения, която е свързана с изходящите парични потоци, т.е. с разходите на държавата.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Могат ли държавните финанси да изпълняват производствена функция?
2. Присъща ли е на държавните финанси контролна функция?
3. Изпълняват ли държавните финанси преразпределителна функция?

10.1.3. Обхват на държавните финанси

По своя обхват държавните финанси включват паричните отношения, които имат за своя основа всички съставни части на входящите и изходящите парични потоци на държавата.

☺ Кои са основните съставни части на паричните отношения, които са свързани с входящите парични потоци? → това са преди всичко паричните отношения, свързани с:

- данъчните приходи;
- неданъчните приходи;
- държавните заеми;
- конфискациите, глобите и лихвите.

☺ Кои са основните съставни части на паричните отношения, които са свързани с изходящите парични потоци? → това са преди всичко паричните отношения, свързани с разходите за:

- управление на държавата;
- отбрана и сигурност;
- социално и здравно осигуряване;
- обслужване на държавния дълг;
- образование и пр.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква връзка имат управленските отношения с обхвата на държавните финанси?
2. Каква е зависимостта на обхвата на държавните финанси от другите икономически субекти?

10.1.4. Субекти на държавните финанси

Към субектите на държавните финанси спадат преди всичко юридическите лица, които представляват държавата.

- ☺ **Кои са основните юридически лица, които представляват държавните финанси?** → това са преди всичко:
- звената на Министерство на финансите;
  - другите министерства, централните ведомства и техните звена, обособени на бюджетна издръжка;
  - местните органи на държавна власт.
- ☺ **Кои звена на другите министерства и централни ведомства спадат към юридическите лица, които представляват държавата?** → това са преди всичко:
- училищата;
  - здравните заведения;
  - културните заведения;
  - спортните заведения;
  - съдебните звена.
- ☺ **Кои звена на местните органи на държавна власт спадат към юридическите лица, които представляват държавата?** → това са преди всичко звената на обособените:
- области;
  - общини.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Могат ли търговски дружества да бъдат субекти на държавните финанси?
2. От какво зависи мрежата от субекти, представляващи държавните финанси?

10.2. ДЪРЖАВНИЯТ СЕКТОР В ИКОНОМИКАТА

10.2.1. Относителна самостоятелност на секторите в икономиката

Както теорията, така и практиката са наложили в рамките на икономиката на всяка една държава или съвкупности от държави да се обособяват относително самостоятелни сектори.

☺ **Какъв е съставът на относително самостоятелните сектори в икономиката?** →

този състав може да се представи както по-широко, така и по-съкратено. От националните сметки в рамките на ООН и Европейския съюз може да се оформи следващата съкратена представа за въпросните сектори:

- нефинансови предприятия и организации (S.11 + S.15));
- домакинства (S.14);
- държава (S.1311 + S.1313 + S.1314);
- други финансови институции (S.123 + S.124 + S.125);
- банкови институции (S.121 + S.122));
- външни субекти (S.2).

☺ **Съществуват ли възможности за дезагрегиране на представените сектори в икономиката?** → да, такива възможности съществуват, тъй като всеки един от посочените сектори включва в себе си множество отново относително самостоятелни подсектори.

☺ **В какво се изразява относителната самостоятелност на обособените сектори в икономиката?** → тази самостоятелност има за своя основа взаимните връзки между обособените сектори, които се базират преди всичко на движението на стоки, услуги и пари.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са взаимните връзки между държавата, с която са свързани публичните финанси и останалите сектори в икономиката?
2. Статичен или динамичен характер имат взаимните връзки между държавата и останалите сектори в икономиката?

10.2.2. Еволюция на възгледите за мястото на държавния сектор в икономиката

Възгледите за мястото на държавата в икономиката никога не са били еднакви и във времето са претърпели продължителна и сложна еволюция.

☺ През какви етапи преминава еволюцията (развитието) на възгледите за мястото на държавния сектор в икономиката? → тези етапи са свързани с възгледите преди всичко за мястото на държавата и пазарните механизми в икономиката, преминавайки през:

- тоталитаризъм – доминираща роля на държавата;
- либерализъм – доминираща роля на пазарните механизми;
- марксизъм – разширяване ролята на държавата;
- кейнсианство – по-голяма намеса на държавата чрез паричните и фискалните инструменти;
- неолиберализъм – значимо разширяване на намесата на държавата;
- реализъм - по-пълно съобразяване на намесата на държавата със състоянието на социалните макроикономически показатели.

☺ При кой от изброените етапи на въпросната еволюция се постига оптимално съотношение между намесата на държавата и ролята на пазарните механизми? → оптимално съотношение е възможно само при реализма, но едва ли днес има такъв етап в действителността.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са предимствата и недостатъците на държавната намеса в решаването на икономическите проблеми?
2. Кои са предимствата и недостатъците на пазарните механизми при решаването на икономическите проблеми?

10.2.3. Източници на средства за финансиране на държавния сектор

Държавната намеса при решаването на икономически проблеми е свързана с необходимостта от използването на съответни източници на парични средства.

- ☺ Кой е основният източник на парични средства в рамките на една икономика? → това е генерираният от тази икономика брутен вътрешен продукт (БВП).
- ☺ Какво се прави когато БВП в една икономика се окаже недостатъчен за осигуряване на средства за финансиране на държавния сектор? → тогава трябва да се използва и натрупаното национално богатство.
- ☺ Какво трябва да се прави в случаите, при които и националното богатство не може да задоволи въпросните потребности? → тогава трябва да се използват съществуващите възможности за получаване на чуждестранен БВП или чуждестранно национално богатство.
- ☺ От какво зависи приложението на описаната схема за осигуряване на средства за финансиране на държавния сектор? → това изцяло зависи от състоянието в което се намират националните и чуждестранните икономики.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са основните фактори, от които зависи БВП на една държава?
2. Кои са основните фактори, от които зависи националното богатство на една държава?
3. Оправдано ли е да се използва чуждестранен БВП и чуждестранно национално богатство?

10.3. ДАНЪЧНИ ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ

10.3.1. Възникване на данъчните държавни приходи

Данъчните приходи възникват на определен етап от икономическото развитие на обществото.

☺ Коя е основната причина за възникването на данъците? → това е възникването на държавата, което:

- най-напред е под формата на известните **градове-държави**, а след това и на обособяването на **суверенни териториални единици**;
- от историческа гледна точка става **през робовладелческата обществено икономическа формация**;
- поражда необходимостта от набиране на средства за нейната издръжка, което осигурява възможности за изпълнението на присъщите им функции.

☺ Каква първоначална форма са имали данъците? → първоначално данъците са имали само **натурална форма**.

☺ Кога се създават условия за възникване и на паричната форма на данъците? → това става след възникването на парите, т. е. след като започва използването на благородните метали при размяната на стоките и услугите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо през първобитната обществено икономическа формация не е имало данъци?
2. Възможно ли е едновременното съществуване на натуралната и паричната форма на данъците?

10.3.2. Същност на данъчните приходи

Същността на данъчните приходи може да се търси както от икономическа, така също и от юридическа гледна точка.

- ☺ **Какво по своята същност представляват данъците от икономическа гледна точка?** → те от тази гледна точка са:
  - форма за преразпределение на доходи;
  - при определени условия те са и форма за разпределение на доходи.

- ☺ **Какво от парична гледна точка представляват данъчните приходи?** → те от парична гледна точка са **входящи парични потоци за държавата.**

- ☺ **Какво от юридическа гледна точка представляват данъчните приходи?** → те от тази гледна точка са:
  - законно получени приходи;
  - задължителна форма на плащане за длъжниците;
  - безвъзмездна форма на плащане за данькоплатците;
  - при определени условия принудителна форма за издължаване.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. При какви условия данъчните приходи са форма на разпределение на доходи?
2. При какви условия данъчните приходи стават принудителна форма за издължаване?

10.3.3. Устройствени елементи на данъчните приходи

Всеки отделен вид данъчен приход се отличава с присъщите му устройствени елементи, които са еднакви за всички данъци.

☺ **Кои са устройствените елементи на данъчните приходи?** → това са преди всичко:

- **обектът (предметът)**, даващ представа за това какво се облага;
- **субектите**, т.е. получателите, платците и носителите на данъците;
- **мащабът**, т.е. възприетият белег за облагане (стойност, квадратура, кубатура и пр.);
- **данъчната единица**, т.е. стотната, хилядната или друга част от обекта;
- **данъчната основа**, т.е. облагаемите данъчни единици;
- **данъчният размер**, т.е. данъкът на една данъчна единица;
- **данъчното задължение**, т.е. производението от данъчната основа и данъчния размер.

☺ **Какво прави необходими изброените устройствени елементи на данъчните приходи?** → тези елементи са необходими най-вече за да може да се преценява съобразяването на данъчното облагане с **принципите на това облагане**.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е разликата между изброените субекти на данъчните приходи?
2. Кои са основните принципи на данъчното облагане?

10.3.4. Основни видове данъчни приходи

Според целите, които се преследват, цялата съвкупност от данъчни приходи, на базата на предварително избрани критерии, може да се раздели на отделни видове и подвидове.

☺ **Какви основни видове данъци са известни според обекта на облагането?** → според този устройствен елемент са известни преди всичко:

- имуществени данъци;
- доходни данъци;
- оборотни данъци.

☺ **Какви основни видове данъци са известни според техния обект и техните платци и носители?** → според тези устройствени елементи са известни:

- **преки данъци**, т.е. данъци, с които се облагат имущества и доходи, а техните платци и носители съвпадат;
- **косвени данъци**, т.е. данъци, с които се облагат обороти от продажби, а техните платци и носители са различни.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Възможно ли е съществуването на други основни видове данъци според обекта на облагането?
2. Кои са предимствата и недостатъците на преките и косвените данъци?

10.3.5. Основни видове данъчни приходи (продължение) и начини за тяхното събиране

Както теорията, така и практиката приемат различни видове данъци и различни начини за тяхното събиране.

☺ **Какви основни видове данъци още са известни?** → известни са още:

- натурални и парични данъци;
- редовни и извънредни данъци;
- централни и местни данъци;
- откупни, обложни и безобложни данъци;
- прехвърляеми и непрехвърляеми данъци.

☺ **Какви основни начини за събиране на данъците са известни?**

→ известно е събиране на данъци:

- чрез откупуване;
- чрез бирници;
- чрез гербови марки и гербова хартия;
- чрез плащане в брой;
- чрез плащане с банков превод.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. По какво се различават описаните основни видове данъци?
2. Какво представлява събирането на данъци чрез откупуване?

10.3.6. Ефективност на данъчните приходи

Между данъчното облагане и ефективността съществува определена връзка (зависимост).

☺ **Какво по своето съдържание представляват връзките (зависимостите) между данъчното облагане и ефективността?** → те дават представа за това какви промени настъпват в предварително избраните зависими променливи величини или съответните зависими динамични статистически редове, ако настъпят изменения в независимите променливи величини или независимите динамични статистически редове.

☺ **С какво се отличават връзките (зависимостите) между данъчното облагане и ефективността?** → те се отличават с това, че:

- в по-голямата част от случаите се проявяват по косвен (опосредстван) начин;
- се показват преди всичко в дългосрочен план;
- много трудно се установяват.

☺ **Допълнителни въпроси:**

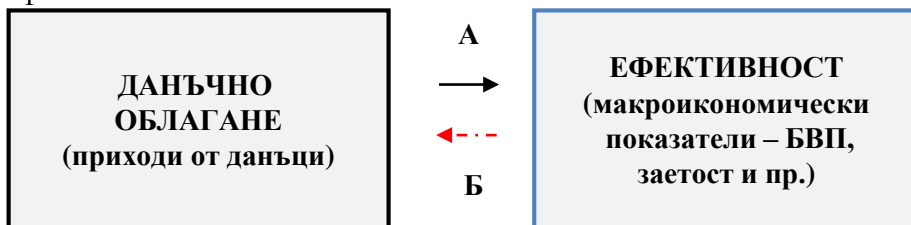
1. Наличието на паралелност в изменението на два предварително избрани динамични статистически реда (еднопосочна или разнопосочна) означава ли съществуването на причинно-следствена връзка (зависимост)?
2. Еднопосочна или двупосочна е връзката между данъчното облагане и ефективността?

10.3.6. Ефективност на данъчните приходи (продължение)

Двупосочната връзка (зависимост) между данъчното облагане и ефективността може да се представи графично и да се изведе нейното съдържание.

- ☺ Как графично може да се представи двупосочната връзка (зависимост) между данъчното облагане и ефективността? → това може да стане чрез следващата графика:

- ☺ Какво показва връзката А между данъчното облагане и ефективността? → тя показва отражението на данъчното облагане върху ефективността.
- ☺ Какво показва връзката Б между данъчното облагане и ефективността? → тя показва отражението на ефективността върху данъчното облагане.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как може да се избере зависимата и независимата величина в рамките на връзката между данъчното облагане и ефективността?
2. Как може да се установи степента на зависимост между данъчното облагане и ефективността?

10.3.6. Ефективност на данъчните приходи (продължение)

При установяването на степента на връзка (зависимост) между данъчното облагане и ефективността могат да се използват както корелационни коефициенти, така и коефициенти на еластичност (КЕ).

☺ Как се установяват коефициентите на еластичност (КЕ)? → те представляват отношение на процентното изменение на зависимата променлива, приета за резултат ($\% \Delta Y$) към процентното изменение на независимата променлива, приета за фактор ($\% \Delta X$) (Фишър, Ст., Дорнбуш, Р. и Шмалензи, Р., Икономика, София, 1997, с.87 и Woll, Artur, Wirtschaftslexikon, Munchen, 2000, s.172), т.е. чрез следващата формула:

$$KE = \frac{\% \Delta Y}{\% \Delta X}$$

Пример:

$$KE = 120\% / 80\% = 1,5$$

☺ Какви разновидности има разглежданата връзка (зависимост)? → тя може да бъде:

- нееластична, ако $KE = 1$;
- положително еластична, ако $KE > 1$;
- отрицателно еластична, ако $KE < 1$.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как може да се установи $\% \Delta Y$ ако са известни $\% \Delta X$ и коефициента на еластичност (КЕ)?
2. Как може да се установи $\% \Delta X$, ако са известни $\% \Delta Y$ и коефициента на еластичност (КЕ)?

10.3.7. Данъчна политика, данъчна администрация и данъчно производство

Данъчната политика е свързана с разработването на ръководни начала и взимането на решения, отнасящи се до данъчната система и данъчната администрация, а данъчното производство осигурява и обезпечавя събирането на приходите.

☺ С какво са свързани ръководните начала при данъчната политика? → те са свързани преди всичко със:

- законосъобразността;
- прозрачността;
- справедливостта.

☺ Какви решения се включват в обхвата на данъчната политика? → това са преди всичко решения, свързани с:

- видовете данъци и тяхната организация;
- данъчното натоварване;
- съотношението между различните видове данъци;
- синхронизацията на данъчната система на България със системата на ЕС.

☺ Кои основни звена включва данъчната администрация? → това са:

- Националната агенция за приходите (НАП) и Териториалните дирекции по приходите (ТДП) - за държавните приходи и осигурителните вноски.
- специализираните дирекции за местните приходи към общините.

☺ Какво представлява данъчното производство? → това е дейност, свързана с установяването на задължителните данъчни и осигурителни плащания, както и със събирането на публичните вземания.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква трайност имат решенията в областта на данъчната политика?
2. От какво зависи броят на ТДП и специализираните дирекции към общините?

10.4. НЕДАНЪЧНИ ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ

Същността на държавните неданъчни приходи е различна от същността на данъчните приходи, както от икономическа, така и от юридическа гледна точка.

- ☺ **Какво представляват неданъчните държавни приходи от икономическа гледна точка?** → от тази гледна точка те могат да бъдат, но могат и да не бъдат форма за преразпределение на доходи, т.е. форма за промяна на собствеността върху съответните доходи.
- ☺ **Какво представляват неданъчните държавни приходи от юридическа гледна точка?** → от тази гледна точка те могат да имат, но могат и да нямат задължителен и/или безвъзмезден характер.
- ☺ **Какъв е съставът на неданъчните държавни приходи?** → към държавните неданъчни приходи спадат преди всичко:
  - приходите от такси (берии);
  - приходите от собственост;
  - другите неданъчни приходи (глоби, лихви, конфискации, продажби на държавно и общинско имущество, вътрешни и чуждестранни помощи, вътрешни и външни заеми и пр.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кога неданъчните държавни приходи няма да бъдат форма за преразпределение на доходи?
2. Защо се допуска възможността неданъчните държавни приходи да имат доброволен и възмезден характер?

КЛЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

ВИДОВЕ ДАНЪЦИ

ВЪЗГЛЕДИ ЗА МЯСТОТО НА ДЪРЖАВНИЯ СЕКТОР В ИКОНОМИКАТА

ДАНЪЧНИ ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ

ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ И ЕФЕКТИВНОСТ

ДЪРЖАВНИЯТ СЕКТОР В ИКОНОМИКАТА

ЕЛЕМЕНТИ НА ДАНЪЧНОТО ОБЛАГАНЕ

НЕДАНЪЧНИ ДЪРЖАВНИ ПРИХОДИ

ОБХВАТ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ

СУБЕКТИ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ

СЪЩНОСТ НА ДАНЪЧНИТЕ ПРИХОДИ

СЪЩНОСТ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ

ТАКСИ (БЕРИИ)

ФУНКЦИИ НА ДЪРЖАВНИТЕ ФИНАНСИ

Тема единадесета
ОСНОВИ НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ И БЮДЖЕТНАТА
СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ обогатите представите си за благата, задоволяващи човешки потребности;
- ◆ разграничавате чистите частни, чистите публични и смесените агрегирани блага;
- ◆ разширите представите си за оптималността по Вилфредо Парето;
- ◆ разширите представите си за пазарния избор на блага и използвате неговите възможности;
- ◆ разширите представите си за публичния избор на блага и използвате неговите възможности;
- ◆ разграничавате различните видове държавни разходи;
- ◆ вникнете по-дълбоко и по-широко в съставните части на българската бюджетна система;
- ◆ разширите представите си за държавния бюджет на България;
- ◆ разширите представите си за общинските бюджети на България;
- ◆ разширите представите си за осигурителните бюджети на България.

11.1. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ДЪРЖАВНИТЕ РАЗХОДИ

11.1.1. Блага, задоволяващи човешки потребности

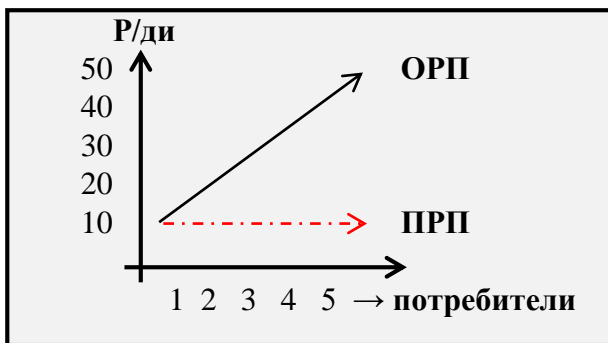
В основата на разходите на държавата стоят човешките потребности и задоволяващите ги блага, а обособяването на видове блага става чрез използването на различни критерии.

☺ **Какво представляват човешките потребности?** → те по своята същност са израз на нуждите на хората, свързани с тяхното съществуване.

☺ **Какво представляват благата, задоволяващи човешките потребности?**
→ към тях спада всяко нещо, което служи за покриване на възникнали нужди на човека, а тяхното разнообразие е много голямо.

☺ **Какви видове блага са известни според разходите за тяхното потребление?**
→ според този критерий те се подразделят на **конкурентни и неконкурентни блага**, а към конкурентните блага спадат благата, при които общите разходи за потребление (ОРП) и разходите на всеки следващ потребител (пределните разходи за потребление - ПРП) са по-големи от нула. **Пример:**

Потребители на благо "X"	ОРП	ПРП
1	10	10
2	20	10
3	30	10
4	40	10
5	50	10

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват неконкурентните блага?

2. Как могат таблично и графично да се представят неконкурентните блага?

11.1.1. Блага, задоволяващи човешки потребности (продължение)

Напълно възможно е още видовете блага да се обособяват и чрез използването на други критерии.

☺ **Какви видове блага са известни според техните производители?** → според този критерий те се подразделят на:

- блага, произведени от частни субекти;
- блага, произведени от обществени (публични) субекти;
- блага, произведени от смесени субекти.

☺ **Какви видове блага са известни според тяхната делимост?** → според този критерий те се подразделят на:

- **делими блага**, т.е. блага, при които е възможно изключване на част от субектите при тяхното потребление;
- **неделими блага**, т.е. блага, при които не е възможно изключване на част от субектите при тяхното потребление.

☺ **Какви видове блага са известни според техния обхват?** → според този критерий те се подразделят на:

- **единични блага**, т.е. блага, които от гледна точка на техния обхват не притежават други съставни части (конкретен вид храна, конкретен вид облекло и пр.);
- **агрегирани блага**, т.е. блага, които имат съставни части и представляват множества от блага (храна, управление, отбрана и сигурност, образование и пр.).

☺ Допълнителни въпроси:

1. С какво трябва да се свързва възможността за изключване на потребители от използването на блага?
2. Как графично могат да се представят агрегираните блага?

11.1.2. ОСНОВНИ ВИДОВЕ АГРЕГИРАНИ БЛАГА

11.1.2.1 Чисти частни агрегирани блага

При агрегирането на благата чрез съобразяване с разходите за потребление и делимостта или пък с техните производители е възможно да се обособят най-напред чисти частни агрегирани блага.

☺ Кои блага се включват в чистите частни агрегирани блага според разходите за тяхното потребление и тяхната делимост? → в тази съвкупност се включват само конкурентните и делимите блага. Таблично представяне:

Критерии → Видове блага ↓	Конкурентност	Делимост
Чисти частни агрегирани блага (храни, облекла и пр.).	Да	Да

☺ Кои блага се включват в чистите частни агрегирани блага според техните производители? → в тази съвкупност се включват само благата, които са произведени от частни субекти.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как се формират цените на чистите частни блага?
2. Кой е основният източник на средства за финансиране на производството на чисти частни блага?

11.1.2.2. Чисти публични агрегирани блага

При агрегирането на благата, задоволяващи човешки потребности, е възможно да се обособи и съвкупност от чисти публични агрегирани блага.

- ☺ Кои блага се включват в чистите публични агрегирани блага според разходите за тяхното потребление и тяхната делимост? → в тази съвкупност се включват само неконкурентните и неделимите блага. Таблично представяне:

Критерии → Видове блага ↓	Конкурентност	Делимост
Чисти публични агрегирани блага (управление, отбрана и сигурност и пр.).	Не	Не

- ☺ Кои блага се включват в чистите публични агрегирани блага според техните производители? → в тази съвкупност се включват само благата, които са произведени от обществени (публични) субекти.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Как се формират цените на чистите публични блага?
2. Кой е основният източник на средства за финансиране на производството на чисти публични блага?

11.1.2.3. Смесени агрегирани блага

При агрегирането на благата, задоволяващи човешки потребности, е възможно да се обособи и съвкупност от смесени агрегирани блага.

☺ Кои блага се включват в смесените агрегирани блага според разходите за тяхното потребление и тяхната делимост? → в тази съвкупност се включват блага, които при едни условия са чисти частни агрегирани блага, а при други – чисти публични агрегирани блага, т.е.:

- когато са конкурентни и делими те са чисти частни агрегирани блага (А);
- когато са неконкурентни и неделими те са чисти публични агрегирани блага (Б).

Таблично представяне:

Критерии → Видове блага↓	Конкурентност	Делимост
Смесени агрегирани блага А (платено образование и пр.).	Да	Да
Смесени агрегирани блага Б (безплатно образование и пр.).	Не	Не

☺ Кои блага се включват в смесените агрегирани блага според техните производители? → в тази съвкупност се включват благата, които са произведени от смесени субекти, т.е. както от частни, така и от обществени (публични) субекти.

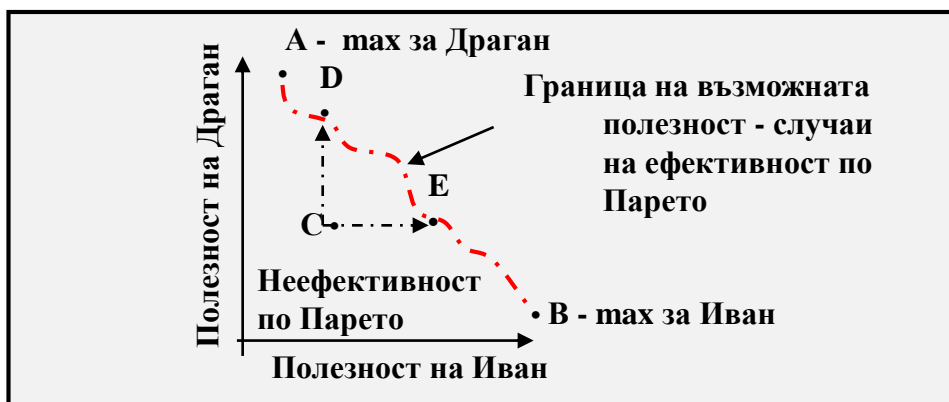
Допълнителни въпроси:

1. В състава на чистите публични агрегирани блага включват ли се и чисти частни блага?
2. С кои от изброените три вида основни агрегирани блага следва да се свързва тази част от учебната дисциплина “Основи на финансите”?

11.1.3. ОПТИМАЛНОСТ ПО ВИЛФРЕДО ПАРЕТО (1848 – 1923)

Оптималното (най-доброто) разпределение на богатата (ресурсите) може да се оцени само на базата на предварително избрани критерии.

- ☺ Кое е оптималното разпределение на богатата (ресурсите) според Вилфредо Парето? → в условията на **съвършена конкуренция** това е разпределението, “...при което нито един субект не може да стане по-добре, ако не влоши състоянието на друг, т.е. всички извличат максимално възможното благосъстояние с дадените ресурси” (по Brown, C. V. & Jackson, P. M., Икономика на публичния сектор, София, 1998, с.597).
- ☺ Как може графично да се представи оптималността по Парето? → това може да стане чрез **границата на възможната полезност**, включваща всички блага, т.е. чрез следващата графика: (по Фишер, Ст. и др., Икономика, София, 1983, с.185).

☺ Допълнителни въпроси:

1. При какви условия може да се постигне оптималността по Парето?
2. При кои агрегирани блага (чистите частни, чистите публични или смесените блага) може да се постигне оптималността по Парето?

11.1.4. ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА

11.1.4.1. Възможни конкретни подходи

Пазарният избор на блага може да се направи преди всичко чрез подходите за вземане на инвестиционни решения.

- ☺ **Кои са възможните подходи за пазарен избор на блага?** → това са преди всичко подходите, свързани с:
- анализа “ПОЛЗИ–РАЗХОДИ”, който преминава през следните етапи:
    - прогнозиране на бъдещата стойност на приходите и разходите от съответните блага;
    - установяване на дисконтовите фактори;
    - установяване на настоящите стойности на бъдещите приходи и разходи;
    - установяване на нетните настоящи стойности на приходите и избор на съответните блага.
  - коефициентите на приходите към разходите (К), които се изчисляват чрез разделяне на дисконтираните приходи (Дп) на дисконтираните разходи (Др).
  - показателите за период на възвръщаемост (ПВ), които се изчисляват чрез разделяне на инвестиционните разходи (ИР) на средно годишната нетна печалба (СГнп).
  - критичната точка на продажбите за съответните блага, която зависи преди всичко от:
    - постоянните разходи за тяхното производство;
    - променливите разходи за тяхното производство;
    - приходите от техните продажби;
    - количествата на продажбите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой от изброените подходи намира най-често приложение и защо?
2. Какви оценки могат да се дадат за качествата на изброените подходи от гледна точка на тяхната надеждност?

11.1.4.2. Обобщаващ поглед върху пазарния избор на блага

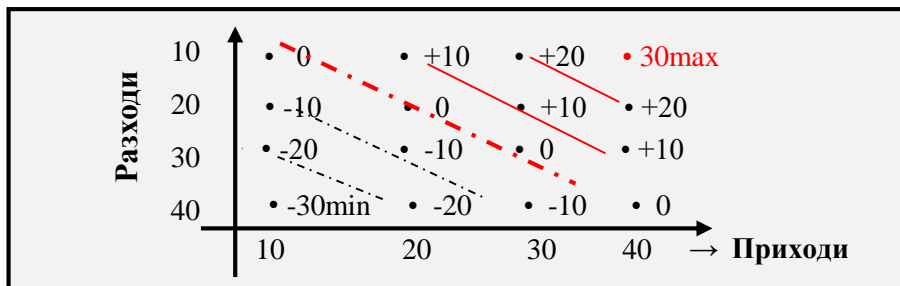
Основание за обобщаващ поглед върху пазарния избор на блага чрез матрично и графично представяне дава твърдението на Самуелсон, П. и Нордхаус, В., че теорията на пазарния избор се базира на "... максимална печалба." (Економика. Москва, 2000, с.789).

☺ Какви възможности съществуват за матрично представяне на обобщаващия поглед върху пазарния избор на блага? → това може да стане чрез следващата опростена матрица:

Приходи → Печалба Разходи ↓	10	20	30	40
10	0	+10	+20	+30
20	-10	0	+10	+20
30	-20	-10	0	+10
40	-30	-20	-10	0

I кв.
II кв.
III кв.
IV кв.

☺ Какви възможности съществуват за графично представяне на обобщаващия поглед върху пазарния избор на блага? → това може да стане чрез следващата опростена графика:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви изводи могат да се направят от матричното и графичното представяне?
2. Възможни ли са компромиси при пазарния избор на блага?

11.1.5. ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА

11.1.5.1. Обща характеристика

Изборът на благата, които задоволяват човешките потребности може да се осъществи не само чрез пазарните механизми, но и чрез публичен избор.

☺ **Какво представлява публичният избор?** → за неговата същност има различни мнения, т.е. твърди се, че той е:

- процес на вземане на решение на държавно ниво, който се отличава от пазарния избор по това, че се базира на максимален брой гласове, а не на максимална печалба (Самуелсон, Пол и Нордхаус, В., Экономика. Москва, 2000, с.789);
- механизъм за адекватно обобщаване на индивидуалните предпочитания и построяване на едно (единствено) колективно (публично) предпочитание (Брусарски, Р. Публични финанси, София, 2005, с.93);
- система за разкриване на предпочитанията на отделните граждани към потреблението на публични блага чрез директно гласуване (Brown, C. V. & Jackson, P. M., Икономика на публичния сектор, София, 1998, с.600).

☺ **Кои са основните форми на публичния избор?** → към тях спадат преди всичко:

- **пряката (директната) демокрация**, т.е. изборът чрез пряко (директно) участие на потребителите;
- **представителната (непряката) демокрация**, т.е. изборът чрез предварително избрани представители на потребителите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какъв стремеж трябва да се проявява при публичния избор от гледна точка на изискванията, свързани с общественото благосъстояние?

2. Какъв стремеж трябва да се проявява при публичния избор от гледна точка на изискванията, свързани с обществената справедливост?

11.1.5.2. Правило на консенсус и теорема за невъзможността

Успоредно с вариантите на правилото на мнозинството, пряката демокрация е свързана и с правилото на консенсуса, а съществува и теорема за невъзможността.

☺ **Какво представлява правилото на консенсуса?** → това е правило, при което в рамките на възможността за избиране от много блага, всички участници в гласуването, са предпочели само едно единствено и то еднакво благо. В по-голямата част от случаите достигането до консенсус е теоретически възможно, а не практически приложимо.

☺ **Какво съдържание има теоремата на Кенет Ероу за невъзможността?** → според тази теорема "...в условия на много комбинации от индивидуални предпочитания на избирателите се достига до нетранзитивен избор: нито едно предпочитание не може да спечели пред другите като общо предпочитано решение." (Brown, C. V. & Jackson, P. M. Икономика на публичния сектор, София, 1998, с.601). Това е резултат на невъзможността да бъдат удовлетворени всички необходими условия за гласуване в едно демократично общество, към които спадат:

- наличието на демократичен режим;
- участието на всички избиратели;
- ефективността по Парето;
- независимостта от странични алтернативи.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Каква оценка може да се даде за теоремата на невъзможността?

2. Какво е приложното поле на пряката демокрация?

11.1.5.3. Обобщаващ поглед върху публичния избор на блага

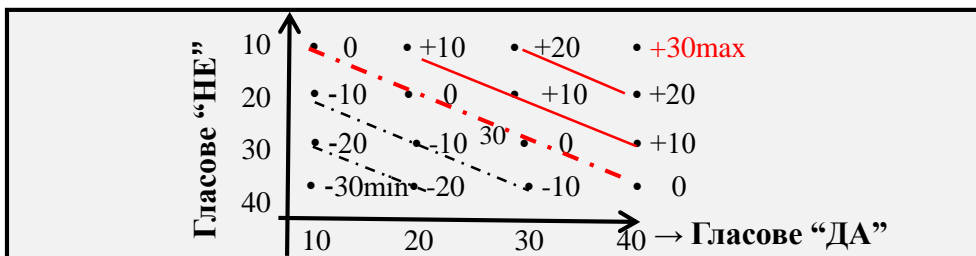
Основанието за обобщаващ поглед върху публичния избор на блага може да се търси в твърдението, че теорията на този избор се базира на "...максималния брой гласове" (Самуелсон, П. и Нордхаус, В. Экономика, Москва, 2000, с.789).

☺ Какви възможности съществуват за матрично представяне на обобщаващия поглед върху публичния избор на блага? → това може да стане чрез следващата опростена матрица:

Гласове „ДА” → Разлика в гласовете Гласове НЕ” ↓	10	20	30	40
10	0	+10	+20	+30
20	-10	0	+10	+20
30	-20	-10	0	+10
40	-30	-20	-10	0

Квартални групи (кв.):
 I кв. (10, 20): 0, +10
 II кв. (20, 30): +10, +20
 III кв. (30, 40): -10, -20
 IV кв. (40, 50): -20, -30

☺ Какви възможности съществуват за графично представяне на обобщаващия поглед върху публичния избор на блага? → това може да стане чрез следващата опростена графика:

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви изводи могат да се направят от матричното и графичното представяне?
2. Възможни ли са компромиси при публичния избор на блага?

11.1.6. ВИДОВЕ ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ

Видовете държавни разходи, които са свързани с избраните блага, се обособяват на базата на предварително възприети и обективно съществуващи критерии.

- ☺ **Какви видове държавни разходи са известни според влиянието им върху brutния вътрешен продукт, националния доход и националното богатство?** → според този критерии са известни два основни вида разходи: производителни разходи и непроизводителни (консумативни) разходи.
- ☺ **Какви видове държавни разходи са известни според мястото за предоставяне на благата?** → според този критерии са известни два вида разходи: централизирани разходи и децентрализирани разходи.
- ☺ **Какви видове държавни разходи са известни според тяхното отражение в бюджета?** → според този критерии са известни два вида разходи: редовни разходи и извънредни разходи.
- ☺ **Какви видове държавни разходи са известни според вида на задоволяваните потребности?** → според този критерии са известни два вида разходи: лични разходи и веществени разходи.
- ☺ **Какви видове държавни разходи са известни според функционалното им предназначение?** → според този критерии са известни следните разходи: разходи за държавно управление, разходи за отбрана и сигурност, разходи за образование, разходи за здравеопазване, разходи за обслужване на държавния дълг, разходи за икономически дейности и услуги и пр.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са производителните държавни разходи и какви разновидности имат те?
2. Кои са централизираните държавни разходи?
3. Кои са редовните държавни разходи?

11.2. БЮДЖЕТНАТА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

11.2.1. Обща характеристика

Бюджетната система на България включва: държавния бюджет, общинските (местните) бюджети и осигурителните бюджети (бюджета на ДОО и бюджета на НЗОК).

- ☺ **Каква е същността на включените в бюджетната система бюджети?** → те, като закони, са:
- годишни планове (сметки) за приходите и разходите;
  - финансово-политически инструменти.
- ☺ **Върху какви принципи се изграждат съответните бюджети?** → те се изграждат преди всичко върху принципите: пълнота, уравновесеност и реалност.
- ☺ **Какви видове бюджети са известни?** → известни са:
- прогнозни и планови бюджети;
  - редовни и извънредни бюджети;
  - краткосрочни и дългосрочни бюджети;
  - брутни и нетни бюджети.
- ☺ **Какво включва държавният бюджет на България?** → той включва:
- републикански бюджет, състоящ се от: централен бюджет и бюджет на държавните органи (Народно събрание, Президентство, Министерски съвет и пр.).
  - Бюджет на съдебната власт, състоящ се от: бюджет на Висшия съдебен съвет и бюджет на органите на съдебната власт.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Каква е разликата между брутните и нетните бюджети?
2. От какво зависят съставните части на републиканския бюджет?
3. От какво зависят съставните части на бюджета на съдебната власт?

11.2.2. Бюджетно прогнозиране, планиране и регулиране

Бюджетното прогнозиране, планиране и регулиране са дейности, които са свързани преди всичко със съставянето на съответните бюджети.

☺ **Какво представлява бюджетното прогнозиране?** → то:

- е дейност, свързана с разработването на варианти за съответните бюджети;
- се осъществява чрез експертни (субективни), екстраполационни, каузални и екстремални методи.

☺ **Какво представлява бюджетното планиране?** → то:

- е дейност, чрез която се прави избор на вариант, който ще бъде приет със закон за финансов план;
- се осъществява чрез методите за прогнозиране, по автоматичен начин, чрез преки изчисления или използване на нормативи.

☺ **Какво представлява бюджетното регулиране?** → то:

- е дейност, която е свързана с преразпределение на бюджетни средства в рамките на съществуващата бюджетна система;
- се осъществява с цел да се постигне балансираност между приходите и разходите при всички звена от бюджетната система.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представляват субсидиите?
2. Какво представляват преотстъпените приходи (процентните отчисления)?
3. Какво представляват вноските в рамките на една бюджетна система?

11.2.3. ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ

11.2.3.1. Съставяне на държавния бюджет

Съставянето на държавния бюджет преминава през предварително възприети етапи.

- ☺ **Какво представлява “макрорамката” за съответния бюджетен период?** → чрез нея се уточняват основните макроикономически показатели (БВП, инфлация, минимална работна заплата, валутни курсове, бюджетен дефицит и пр.).
- ☺ **Какво представляват указанията (директивите) до съответните бюджетни звена?** → чрез тях се предоставят основните параметри на бюджета за съответния бюджетен период на всички бюджетни звена.
- ☺ **Как протича разработването на проекта за държавен бюджет?** → успоредно, по основни показатели на бюджетната класификация и разработване на проекти от МФ и отделните бюджетни звена.
- ☺ **Кой оформя окончателният вариант на проект за държавния бюджет?** → това се прави от Министерство на финансите.
- ☺ **Кой приема разработеният проект за държавен бюджет?** → най-напред той се приема от Министерския съвет, а след това и от Народното събрание.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо проектът за държавен бюджет се приема най-напред от Министерския съвет?
2. Как се приема държавният бюджет от Народното събрание?

11.2.3.2. Изпълнение на държавния бюджет

Изпълнението на държавния бюджет включва дейности, които са свързани със събирането на утвърдените приходи и осъществяване на предвидените разходи.

- ☺ **Кой събира приходите на държавния бюджет?** → това става по инициатива на задължените субекти под непосредствения контрол на Националната агенция по приходите (НАП).
- ☺ **Кой осъществява разходите на държавния бюджет?** → това се прави от администрациите на съответните бюджетни звена, по нареждане на разпоредителите с бюджетни кредити, които биват първостепенни и второстепенни разпоредители.
- ☺ **Какви системи за изпълнение на държавния бюджет са известни?** → известни са:
  - ковчежническа (самостоятелна) система, която е много стара и вече е изоставена;
  - банкова система.
- ☺ **Какво представляват касовите разриви?** → те са временно несъответствие между приходите и разходите на бюджетните звена, което се покрива с временни безлихвени заеми в рамките на бюджетния период.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои лица могат да бъдат разпоредители с бюджетни кредити?
2. Възможни ли са промени в приходите и разходите на държавния бюджет през периода на неговото изпълнение?

11.2.3.3. Приключване и отчитане на държавния бюджет

Приключването на държавния бюджет става след изтичане на бюджетния период, а неговото отчитане – периодично и годишно.

- ☺ Какви варианти за приключване на държавния бюджет са известни според връзката на този процес с бюджетния период? → известни са вариантите:
- бюджетна жестия, при който държавният бюджет се приключва в края на бюджетния период (към 31 декември);
  - бюджетен екзерсис, при който държавният бюджет се приключва покъсно от изтичането на бюджетния период, т.е. в рамките на 1 до 3 месеца след това.
- ☺ Как може да приключи държавният бюджет според съотношението между неговите приходи и разходи? → той може да приключи с:
- равенство между приходите и разходите;
  - бюджетен дефицит, т.е. с повече разходи от приходите;
  - бюджетен излишък, т.е. с повече приходи от разходите.
- ☺ На какви интервали от време се прави периодичното отчитане на държавния бюджета? → това става месечно, тримесечно и шестмесечно.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какви са предимствата и недостатъците на бюджетната жестия?
2. Какви са предимствата и недостатъците на бюджетния екзерсис?

11.2.4. ОБЩИНСКИ (МЕСТНИ) БЮДЖЕТИ

Общинските (местните) бюджети също са звено от бюджетната система на България.

- ☺ **Какъв е съставът на общинските (местните) бюджети?** → в него се включват бюджетите на обособените в България самостоятелни общини, а за най-големите от тях има възприети и районни бюджети.
- ☺ **Какви приходи и разходи имат общинските (местните) бюджети?** → техните приходи се подразделят на собствени и трансферни (предоставени), а разходите – разходи за местни дейности и разходи за делегирани (възложени) дейности.
- ☺ **Как става съставянето, изпълнението, приключването и отчитането на общинските (местните) бюджети?** → това става по начин, който е аналогичен на описания при държавния бюджет с водещата роля на Общинските съвети и кметовете на съответните общини.
- ☺ **Какво представлява финансовата децентрализация?** → това е система за разпределяне на бюджетните приходи и разходи между централната и местната власт.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой приема общинските (местните) бюджети?
2. Защо се налага финансовата децентрализация на разходите?
3. Защо се налага финансова децентрализация на приходите?

11.2.5. ОСИГУРИТЕЛНИ БЮДЖЕТИ

Осигурителните бюджети не само са звено от бюджетната система на България, но и съставна част на тази система, която заслужава специално внимание.

- ☺ **Какъв е съставът на осигурителните бюджети?** → в него се включват: консолидираният бюджет на Държавното обществено осигуряване (ДОО), имащ за свои съставни части бюджета на Националния осигурителен институт (НОИ) и бюджетите на осигурителните фондове, както и бюджета на Националната здравно-осигурителна каса (НЗОК).
- ☺ **Какви приходи и разходи имат осигурителните бюджети?** → техните приходи се формират преди всичко от осигурителните вноски и субсидиите от държавния бюджет, а разходите им са свързани с изплащането на пенсии и краткосрочни осигурителни обезщетения при заболяване, нетрудоспособност и пр..
- ☺ **Как става съставянето, изпълнението, приключването и отчитането на общинските (местните) бюджети?** → това става също по начин, който е аналогичен на описания при държавния бюджет с водещата роля на ръководствата на НОИ и НЗОК.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой приема осигурителните бюджети?
2. Какъв е съставът на осигурителните фондове?
3. Защо се налага отпускането на субсидии от държавния бюджет на осигурителните бюджети?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

БЛАГА, ЗАДОВОЛЯВАЩИ ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

БЮДЖЕТНО ПРОГНОЗИРАНЕ, ПЛАНИРАНЕ И РЕГУЛИРАНЕ

ВИДОВЕ ДЪРЖАВНИ РАЗХОДИ

ДЪРЖАВЕН БЮДЖЕТ

ОБЩИНСКИ (МЕСТНИ) БЮДЖЕТИ

ОПТИМАЛНОСТ ПО ВИЛФРЕДО ПАРЕТО

ОСИГУРИТЕЛНИ БЮДЖЕТИ

ПАЗАРЕН ИЗБОР НА БЛАГА

ПУБЛИЧЕН ИЗБОР НА БЛАГА

РЕПУБЛИКАНСКИ БЮДЖЕТ

СМЕСЕНИ АГРЕГИРАНИ БЛАГА

ЧИСТИ ПУБЛИЧНИ АГРЕГИРАНИ БЛАГА

ЧИСТИ ЧАСТНИ АГРЕГИРАНИ БЛАГА

ЧОВЕШКИ ПОТРЕБНОСТИ

Тема дванадесета
ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО
И ОСИГУРЯВАНЕТО

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА

Димитров, Гр., Здравно осигуряване (организация, практики, проблеми), София, 2009

Драганов, Хр. и Близнаков, Йордан., Застраховане, София, 2000

Христосков, Йордан, Социално осигуряване (теория, организация, практики), София, 2009

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕЛИ

След усвояването на материала от тази тема

Вие ще можете да:

- ◆ дефинирате същността на застраховането от парична гледна точка;
- ◆ разграничавате приходите на застрахователните дружества;
- ◆ разграничавате разходите на застрахователните дружества;
- ◆ установявате финансовите резултати на застрахователните дружества;
- ◆ дефинирате основните характеристики на социалното осигуряване;
- ◆ разграничавате приходите на социалното осигуряване;
- ◆ разграничавате разходите на социалното осигуряване;
- ◆ дефинирате основните характеристики на здравното осигуряване;
- ◆ разграничавате приходите на здравното осигуряване;
- ◆ разграничавате разходите на здравното осигуряване.

12.1. ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО

12.1.1. Същност, функции, обхват и субекти на застраховането

Финансовите основи на застраховането имат пряка и непосредствена връзка с неговата най-обща характеристика.

- ☺ **Каква е паричната същност на застраховането?** → от парична гледна точка застраховането е свързано със смесени (финансово-кредитни) парични отношения между застраховани и застрахователи, които имат за своя основа обективно съществуващи застрахователни рискове.
- ☺ **Какви парични функции изпълнява застраховането?** → то изпълнява две основни парични функции:
  - **акумулираща функция** - чрез паричните отношения, имащи за своя основа входящите парични потоци;
  - **финансираща функция** - чрез паричните отношения, имащи за своя основа изходящите парични потоци.
- ☺ **Какъв е обхватът на застраховането?** → той представлява съвкупност от всички парични отношения, имащи за своя основа входящите и изходящите парични потоци.
- ☺ **Кои са субектите на застраховането?** → това са преди всичко:
  - застрахователните дружества като застрахователи;
  - застрахованите.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какви застрахователни браншове са известни?
2. Каква е разликата между застраховането, съзастраховането и презастраховането?

12.1.2. ПРИХОДИ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА

12.1.2.1. Приходи от застрахователни премии

Застрахователните премии (ЗП) представляват цена на застрахователната услуга, т.е. цена на поетата отговорност от застрахователите.

☺ По какъв друг начин може да се дефинира същността на застрахователните премии? → те са настояща еквивалентна стойност на бъдещи застрахователни плащания.

☺ Кои са основните фактори, от които зависят приходите от застрахователни премии? → те зависят от:

- застрахователната сума (ЗС), която е паричен израз на поетата отговорност;
- brutното тарифно число (БТЧ), което е % или ‰ от застрахователната сума и зависи от:

Рисквата премия	Добавката за сигурност	Добавката за разноси	Добавката за печалба
-----------------	------------------------	----------------------	----------------------

☺ Как се изчислява абсолютната сума на застрахователните премии (ЗП)? → за тази цел може да се използва следващата формула:

$$\text{ЗП} = \frac{\text{ЗС} * \% (\text{‰}) \text{ БТЧ}}{100 (1000)}$$

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представлява нетната премия?
2. Какво представлява добавката за сигурност?
3. Какво представляват бонусите при застрахователните премии?

12.1.2.2. Други приходи от застрахователна дейност

Застрахователната дейност на застрахователните дружества е свързана не само с получаването на застрахователни премии, но и с други приходи.

☺ Какви приходи получават застрахователните дружества от презастрахователите? → те получават:

- презастрахователна комисионна, т.е. възнаграждение за отстъпена застрахователна премия;
- застрахователни обезщетения в рамките на поетите отговорности от презастрахователите.

☺ Какво представляват приходите от освободени специални (застрахователни) резерви? → това е разликата между специалните резерви за новата година (СРнг) и специалните резерви за миналата година (СРмг) когато:

$$\text{СРнг} < \text{СРмг}$$

☺ Какви основни видове специални резерви формират застрахователните дружества? → те формират:

- **пренос – премийни резерви**, които са израз на частта от събраната премия през миналата година, отнасяща се за новата година;
- **резерв за предстоящи плащания**, т.е. резерв за задължения, който не е уреден през миналата година и ще бъде изплатен през новата година.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Защо трябва да се сключват презастрахователни договори?
2. Задължени ли са застрахователните дружества да формират общи резерви под формата на фонд “Резервен”?

12.1.2.3. Финансови и други приходи

Финансов характер имат онези приходи на застрахователните дружества, които са свързани с осъществени от тях финансови операции, а към другите приходи се отнасят преди всичко извънредните приходи и приходите за бъдещи периоди.

- ☺ **Какво представляват приходите от лихви?** → това са получени лихви за безсрочно или срочно депозирани парични средства, преди всичко в банкови институции.
- ☺ **Какво представляват приходите от операции с ценни книжа?** → това са преди всичко получени дивиденди от притежавани акции и дялове, както и положителни разлики между курс “купува” и курс “продава” при сделки с капиталови и дългови инструменти.
- ☺ **Какво представляват приходите от валутни операции?** → това са положителни разлики между курс “купува” и курс “продава” при сделки с чуждестранна валута.
- ☺ **Кои приходи имат извънреден характер?** → към тези приходи спадат получените, отписани вземания, неустойките и пр.
- ☺ **Какво представляват приходите за бъдещи периоди?** → това са преди всичко получените авансови плащания.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са факторите, от които зависят финансовите приходи на застрахователните дружества?
2. Какво място заемат финансовите приходи на застрахователните дружества в рамките на всички техни приходи?
3. Какво място заемат извънредните приходи и приходите за бъдещи периоди в рамките на всички приходи на застрахователните дружества?

12.1.3. РАЗХОДИ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА

12.1.3.1. Разходи за застрахователна дейност

Към разходите за застрахователна дейност спадат всички разходи на застрахователните дружества, които имат пряка връзка с тази дейност.

- ☺ **Какво представляват разходите за застрахователни обезщетения?** → това са изплатените суми от застрахователните дружества, в рамките на поетата отговорност, след регистрирани застрахователни случаи и извършена оценка.
- ☺ **Какво представляват административно-стопанските разходи?** → това са изплатените суми за заплати, командировки, амортизации и пр.
- ☺ **Какво представляват разходите за отстъпени застрахователни премии на презастрахователите?** → това са изплатените на презастрахователите, полагащи им се части от застрахователните премии.
- ☺ **Какво представляват разходите за предпазни мероприятия?** → това са изплатените суми за осигуряване на условия за намаляване сбъдването на застрахователни случаи.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Кои са факторите, които обуславят размера на описаните видове разходи за застрахователна дейност?
2. Какво е мястото, което заемат описаните видове разходи за застрахователна дейност в рамките на всички разходи на застрахователните дружества?

12.1.3.2. Финансови и други разходи

Финансов характер имат разходите на застрахователните дружества, които са свързани с осъществени от тях финансови операции, а към другите разходи се отнасят преди всичко извънредните разходи, разходите за бъдещи периоди и изплатените данъци.

- ☺ **Какво представляват разходите за лихви?** → това са изплатени лихви за временно използване на чужди парични средства.
- ☺ **Какво представляват разходите за операции с ценни книжа?** → това са преди всичко отрицателни разлики между курс “купува” и курс “продава” при сделки с капиталови и дългови инструменти.
- ☺ **Какво представляват разходите за валутни операции?** → това са отрицателни разлики между курс “купува” и курс “продава” при сделки с чуждестранна валута.
- ☺ **Кои разходи имат извънреден характер?** → към тези разходи спадат изплатените неустойки, глобите и пр.
- ☺ **Какво представляват разходите за бъдещи периоди?** → това са преди всичко изплатени авансово парични задължения (абонаменти и пр.).
- ☺ **Какво представляват разходите за данъчни задължения?** → това са преди всичко изплатените данъци върху печалбата и имуществени данъци.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво място заемат финансовите разходи на застрахователните дружества в рамките на всички техни разходи и кои фактори оказват влияние върху тях?
2. Какво място заемат извънредните разходи, разходите за бъдещи периоди и изплатените данъци в рамките на всички разходи на застрахователните дружества?

12.1.4. ФИНАНСОВИ РЕЗУЛТАТИ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА

Финансовите резултати на застрахователните дружества са израз на ефективността от тяхната цялостна дейност.

☺ **Какви показатели могат да се използват за оценка на финансовите резултати на застрахователните дружества?** → могат да се използват преди всичко:

- абсолютни количествени показатели, към които спадат брутната или нетната (чистата) печалба, кеш флоу (Cash Flow) и стойността на дружествата, т.е. осъвременената (пазарна) стойност на техните активи;
- относителни количествени показатели, към които спадат преди всичко рентабилността, задлъжнялостта и ликвидността;
- качествени показатели, към които спадат преди всичко състоянието на: управлението (мениджмънта), счетоводната и статистическата отчетност, плановата, регулаторната и контролната системи.

☺ **За какъв интервал от време трябва да се изчисляват показателите, даващи представа за финансовото състояние на застрахователните дружества?**

→ това зависи изцяло от целите, които се поставят и от възможностите да бъде осигурена необходимата информация.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. По какво се различават показателите за финансовото състояние на застрахователните дружества от същите показатели на стопанските предприятия?
2. Възможна ли е комплексна оценка на финансовите резултати на застрахователните дружества?

12.2. ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕТО

12.2.1. Същност, функции, обхват и субекти на социалното осигуряване

Финансовите основи на социалното осигуряване също са свързани с неговата обща характеристика.

- ☺ **Каква е паричната същност на социалното осигуряване?** от тази гледна точка социалното осигуряване също е свързано със смесени (финансово-кредитни) парични отношения между осигурените и социалноосигурителните субекти.
- ☺ **Какви парични функции изпълнява социалното осигуряване?** то изпълнява две основни парични функции:
  - акумулираща функция - чрез паричните отношения, имащи за своя основа входящите парични потоци;
  - финансираща функция - чрез паричните отношения, имащи за своя основа изходящите парични потоци.
- ☺ **Какъв е обхватът на социалното осигуряване?** той представлява съвкупност от всички парични отношения, имащи за своя основа входящи и изходящи парични потоци.
- ☺ **Кои са субектите на социалното осигуряване?**- това са преди всичко:
  - Националната агенция по приходите (НАП);
  - Националният осигурителен институт (НОИ);
  - Пенсионно-осигурителните дружества (ПОД)
  - осигурените лица.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са социално осигурените лица?
2. Каква е ролята на социалното осигуряване при пазарните условия?

12.2.2. Паричните фондове на социалното осигуряване

От парична гледна точка социалното осигуряване в България е свързано със специални парични фондове, в рамките на обособените три стълба, съгласно разпоредбите на Кодекса за социално осигуряване от 1999г. и направените след това изменения в него.

☺ Кои фондове спадат към *първия стълб*, свързан с основното задължително държавно обществено осигуряване (ДОО) при общо заболяване, трудова злополука, професионална болест, майчинство, безработица, старост, инвалидност и смърт? → към този стълб спадат фондовете: “Пенсии”, “Пенсии, несвързани с трудова дейност”, “Трудова злополука и професионална болест”, “Общо заболяване и майчинство” и “Безработица”.

☺ Кои фондове спадат към *втория стълб*, свързан с допълнително задължително пенсионно осигуряване при старост и смърт? → към този стълб спадат универсалните пенсионни фондове (за допълнителна пенсия на родените след 31.12.1959г.) и професионалните пенсионни фондове (за ранно пенсиониране на работещите I-ва и II-ра категория труд).

☺ Кои фондове спадат към *третия стълб*, свързан с допълнително доброволно пенсионно осигуряване при старост, инвалидност и смърт, както и осигуряване за безработица и/или професионална квалификация? → към този стълб спадат фондовете за допълнително пенсионно осигуряване.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо е възприета тристълбова организация на фондовете за социално осигуряване?
2. Какви са предимствата и недостатъците на фондовата организация за социалното осигуряване?

12.2.3. ПРИХОДИ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ

12.2.3.1. Приходи от социално-осигурителни вноски

Социално-осигурителните вноски представляват производни суми от нормативно определените осигурителни размери и величината на осигурителния доход.

- ☺ **Какво представляват социално-осигурителните размери (СОР)?** → те са диференцирани проценти от осигурителния доход.
- ☺ **Какво представлява социално-осигурителният доход (СОД)?** → той е доход, върху който се дължат осигурителните вноски, имащ максимален месечен размер и минимални граници в рамките на възприетите осигурителни прагове.
- ☺ **Как се изчисляват социално-осигурителните вноски (СОВ)?** → това става чрез следващата формула:

$$\text{СОВ} = \frac{\text{СОД} * \text{СОР}}{100}$$

- ☺ **В какво съотношение работодателите и осигурените лица внасят социално-осигурителните вноски?** → това съотношение се определя чрез Кодекса за социалното осигуряване.

☺ Допълнителни въпроси:

1. Защо са възприети диференцирани социално-осигурителни размери?
2. Защо осигурителният доход има максимални и минимални граници?

12.2.3.2. Финансови и други приходи на социалното осигуряване

Финансов характер имат приходите на социалното осигуряване, които са свързани с осъществени финансови операции, а към другите приходи се отнасят приходите, които нямат характер на осигурителни вноски и финансови приходи.

☺ **Кои приходи спадат към финансовите приходи?** → това са преди всичко приходите от:

- получени лихви и дивиденди;
- положителни разлики от сделки с ценни книжа;
- положителни разлики от валутни операции.

☺ **Кои приходи спадат към другите приходи?** → това са преди всичко:

- извънредните приходи;
- приходите за бъдещи периоди;
- получените глоби и неустойки;
- събраните такси за извършени услуги;
- даренията и завещанията;
- трансфери (субсидии) от държавния бюджет;
- временните безлихвени заеми от държавния бюджет.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са факторите, от които зависят финансовите приходи на социално-осигурителните институции?
2. Какво представляват субсидиите и временните безлихвени заеми от държавния бюджет?
3. Какво място заемат другите приходи в рамките на всичките приходи на социалното осигуряване?

12.2.4. РАЗХОДИ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ

12.2.4.1. Разходи за обезщетения

Разходите за обезщетения са свързани с необходимостта от осигуряване на доходи при доказана нетрудоспособност или оставане без работа (безработица).

☺ Кои разходи спадат към разходите на социалното осигуряване за обезщетения? → това са преди всичко разходите за:

- временна нетрудоспособност;
- карантина или отстраняване от работа;
- профилактика и рехабилитация;
- гледане на болен член на семейството;
- трудоустрояване;
- майчинство;
- безработица.

☺ Как се определя размерът на разходите за обезщетения? → те най-често се определят в % от получаваното среднодневно брутно трудово възнаграждение или среднодневния осигурителен доход, върху който са внесени осигурителните вноски и определената с медицински документи продължителност (болнични листове).

☺ Допълнителни въпроси:

1. Какво включват разходите за майчинство и от какви фактори се влияе техният размер?
2. Защо се изплащат обезщетения за безработица и от какви фактори се влияе техният размер?

12.2.4.2. Разходи за пенсии

Правото на пенсия се придобива според предвидените изисквания в Кодекса за социално осигуряване.

☺ **Как се установява размерът на най-масовата пенсия за осигурителен стаж и възраст (П₁)?** → това става като се умножи средно месечния осигурителен доход за страната през предходните 12 месеца (СМОД) с индивидуалния коефициент (ИК) и полученото произведение се умножи с процент, равен на произведението от предвидения коефициент в Кодекса за социално осигуряване (К) с осигурителния стаж (ОС), т.е. чрез следващата формула:

$$P_1 = \frac{(СМОД * ИК) * (К * ОС)}{100}$$

☺ **Как се установява индивидуалният коефициент (ИК)?** → това става по описания в Кодекса за социално осигуряване сложен начин като се вземат под внимание личният средномесечен осигурителен доход, средната месечна заплата и средномесечния осигурителен доход за страната.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Какво представлява осъвременяването на пенсиите??
2. Защо се налага определянето на максимален размер (таван) на пенсиите?

12.3. ФИНАНСОВИ ОСНОВИ НА ЗДРАВНОТО ОСИГУРЯВАНЕ

12.3.1. Същност, функции, обхват и субекти на здравното осигуряване

От парична гледна точка здравното осигуряване също е свързано със смесени (финансово-кредитни) парични отношения между осигурените лица и здравноосигурителните субекти.

☺ **Какви парични функции изпълнява здравното осигуряване?** то изпълнява две основни парични функции:

- **акумулираща функция** - чрез паричните отношения, имащи за своя основа входящите парични потоци;
- **финансираща функция** - чрез паричните отношения, имащи за своя основа изходящите парични потоци.

☺ **Какъв е обхватът на здравното осигуряване?** той представлява **съвкупност** от всички парични отношения, имащи за своя основа входящи и изходящи парични потоци.

☺ **Кои са субектите на здравното осигуряване?** това са преди всичко:

- Националната агенция по приходите (НАП);
- Националната здравноосигурителна каса (НЗОК);
- осигурените лица.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кои са здравноосигурените лица в България?

2. Кои са разновидностите на здравното осигуряване?

3. Съществуват ли възможности за премахване на монополното положение на НЗОК?

12.3.2. Приходи и разходи на здравното осигуряване

Както приходите, така и разходите на здравното осигуряване са строго регламентирани чрез Закона за здравното осигуряване и другите нормативни актове, които са свързани с него.

☺ **Кои са приходите на здравното осигуряване?** → това са преди всичко:

- задължителните здравно-осигурителни вноски, които се определят в процент от съответния осигурителния доход;
- получените лихви и глоби;
- таксите за извършени услуги;
- даренията и завещанията;
- субсидиите и временните безлихвени заеми от държавния бюджет.

☺ **Кои са разходите на здравното осигуряване?** → това са преди всичко разходите за: медицинска помощ (извън- болнична, дентална, диагностична, лекарствена, болнична и пр.); издръжка на здравно осигурителните субекти (НЗОК и ЗД); издателска дейност; придобиване на движимо и недвижимо имущество; формиране на предвидените парични резерви.

☺ **Допълнителни въпроси:**

1. Кой е задължен да внася здравно осигурителни вноски?
2. Защо е необходимо да се формират парични резерви при здравното осигуряване?

КЛЮЮЧОВИ ПОНЯТИЯ И СЛОВОСЪЧЕТАНИЯ

ЗАСТРАХОВАНЕ

ПРИХОДИ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА

РАЗХОДИ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА

ФИНАНСОВИ РЕЗУЛТАТИ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА

СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

ПРИХОДИ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ

РАЗХОДИ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ

ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ

ПРИХОДИ НА ЗДРАВНОТО ОСИГУРЯВАНЕ

РАЗХОДИ НА ЗДРАВНОТО ОСИГУРЯВАНЕ